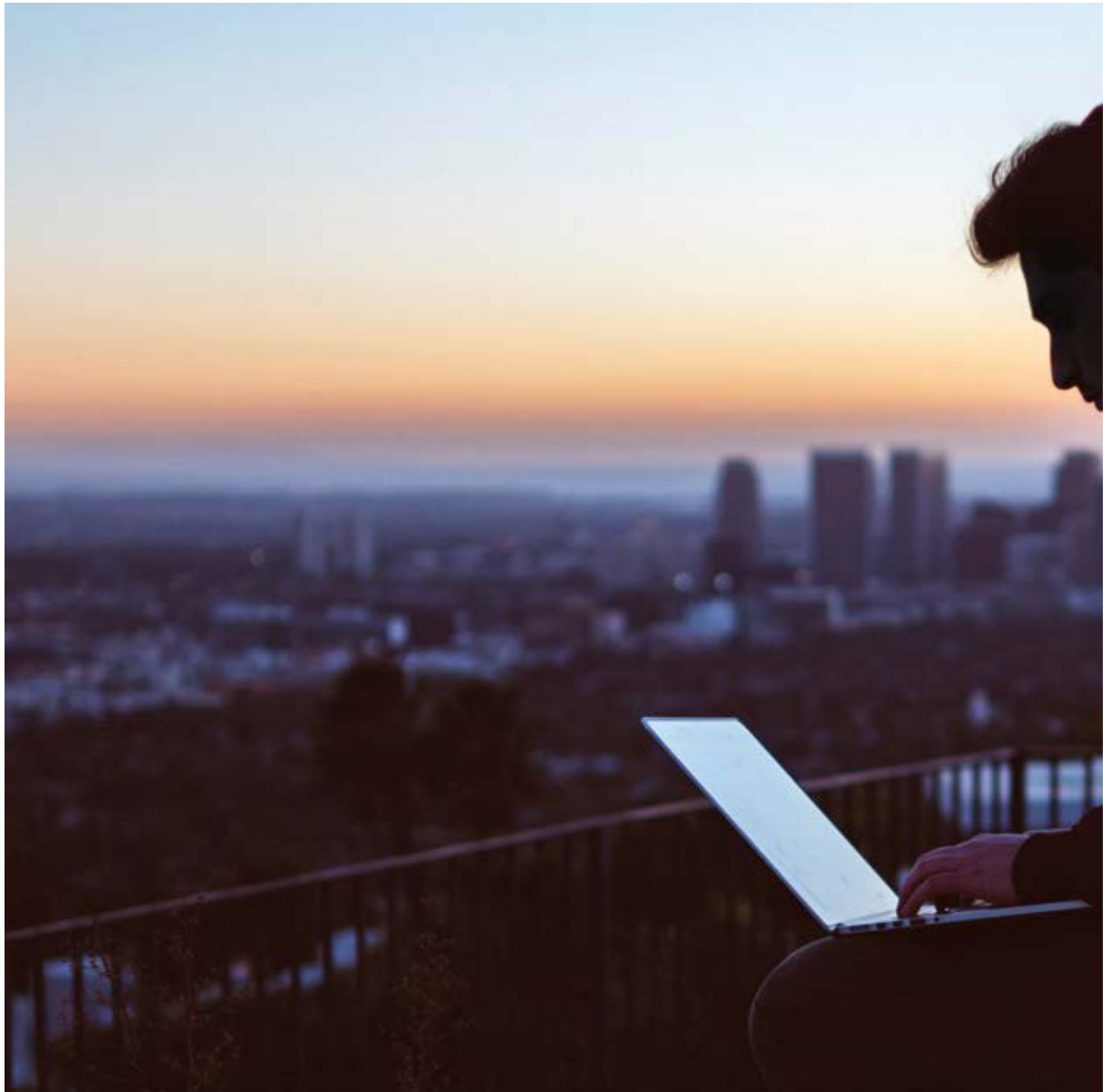

Notariatas

POKYČIŲ METAS:
NUOTOLINIS NOTARIATAS

Nr. 30/2020

Turinys

IŽANGA

Marius Stračkaitis. Pokyčių metas 5

NUOTOLINIS NOTARIATAS – BŪTI AR NEBŪTI?

Kaimynų patirtis

Skaitmeninis notaras Latvijoje: dveji metai be trikdžių
Interviu su Latvijos prisiekusiųjų notarų tarybos pirmininku
Janiu Skrastiniu 6

Nuotolinių notarinių veiksmy plėtrą Estijoje paskatino pandemija
Interviu su Estijos notarų rūmų prezidente Merle Saar-Johansen 9

Katrin Sepp. Nuotolinio notarinio tvirtinimo paslaugos gairių
parengimas ir įgyvendinimas Estijos notariate 12

Prancūzijos patirtis

Jean-François Humbert. Notariniai veiksmai nuotoliniu būdu 20

EKSPERTŲ NUOMONĖS

Lyra Jakulevičienė. Ateities notaras: iššūkiai ir galimybės 26

Kazimieras Sadauskas. Skaitmeninės tapatybės nustatymo
technologijos: iššūkiai ir galimybės 35

TEISĖS AKADEMIKO ŽVILGSNIU

Egidijus Šileikis. Vyriausybės ir Seimo sumanymų reformuoti
notariatą ir notarų savivaldą konstitucinių aspektų įžvalgos 42

MŪSŲ KALBA

Antanas Smetona. Žodis kaip daiktas 60

PATIRTIS

„Užpuola tas pasididžiavimas“
Interviu su įgaliojimus baigusia Kauno miesto notare
Dalyte Krikštolaityte 72

SOCIOLOGINĖ APKLAUSA

Notarai ir policininkai –
visuomenės pasitikėjimo teisinėmis profesijomis viršūnėje 76

Numerį rengė Lietuvos notarų rūmų darbuotojai:

Eglė Čaplinskienė (konsultantė)
Justas Čiomanas (teisininkas)
Sandra Ražanaitė (konsultantė)
Aleksandras Matonis (atstovas viešiesiems ryšiams)
Laima Mikiparavičienė (konsultantė)
Ieva Mikaliūkšytė (teisininkė)
Sima Sakalauskaitė (teisininkė)
Ona Brazytė (teisininkė)
Dangyra Bružienė (specialistė)
Egidija Tiesnesienė (valdytoja)
Dalia Jūrevičienė (sekretorė)
Dalia Remeikytė (specialistė archyvarė)
Irena Zacharevičienė (buhalterė)
Notaras Marius Stračkaitis
Kalbos redaktorė Edita Birulienė
Iš estų ir prancūzų kalbų vertė „Okas Language Solutions“
Nuotraukos iš Notarų rūmų archyvo arba jų autorystė nurodyta

Notarų rūmų stiliaus knyga: „ManCanWeb“

Žurnalo dizainas: Ingrida Ramanauskienė

Viršelyje panaudota Avi Richards fotografija iš unsplash.com

Tiražas 600 egz.
ISSN 1822-8127

Olimpiečių g. 4, Vilnius
El. p. rumai@notarai.lt
www.notarurumai.lt

Rengė spaudai ir spausdino UAB „Druka“
Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda
Tel. (8 46) 380458
El. p. info@druka.lt
www.druka.lt

© Lietuvos notarų rūmai, 2020

Pokyčių metas

2020-sius išgyvename kaip pokyčio metus. Metai prasidėjo intensyviai – kaip jau buvome pratę. Su Teisingumo ministerija diskutavome apie tai, kokie turėtų būti nauji notarų paslaugų įkainiai (įsigaliojo 2020-06-01), su teisės mokslininkais ir advokatais ruošėmės tolesniam teisminiam aiškinimuisi su Konkurencijos taryba (už lango rugsėjis, o postūmio kol kas jokio). Diskutavome, kiek notariatui taikytini Valstybės kontrolės ketinimai surengti patikrinimą notarų biuruose. Subrendo ir formą įgijo įstatymų projektai dėl notarų vaidmens aukcionuose, Civilinio kodekso pataisos dėl notarų vaidmens nutraukiant santuokas, kai nėra ginčo, ir kita.

Kovą visiškai netikėtai – vos per kelias savaites – visa šalis atsidūrė ties nepatirto išbandymo slenksčiu. Pandemija sukėlė sumaištį visur – nuo valstybės valdymo iki kiekvieno mūsų asmeninio gyvenimo. Į karantino sukeltą nežinią dėl rytojaus paniro ir notariatas. Keturias paras buvo visiškai nutrauktas notarų darbas, dar kelių savaičių prirėkė, kad notarų biurai pradėtų įprastai funkcionuoti, tiesa, neįprastomis sąlygomis. Rizikuodami sveikata, notarai ir jų padėjėjai vykdė savo pareigą, aptarnavo klientus vilkėdami apsauginius kostiumus, kaukes ir pirštines.

Kur pandemija pabandė uždaryti vienas duris, atsivėrė kitos. Valstybės vykdomoji valdžia iš užmaršties ištraukė Notarų rūmų siūlymus įteisinti nuotolinius notarinius veiksmus. Dabar ši iniciatyva jau įgijo Notariato įstatymo pakeitimo projekto pavidalą, kuriam pritarė Vyriausybė ir 2020 metų rudens sesijoje svarstys Seimas.

Esame esminio profesijos pokyčio pradžioje. Po beveik dešimtmečio pastangų Notarų rūmai turi veikiančią eNotaro sistemą, o informacinės technologijos leidžia per nuotolį saugiai ir patikimai atpažinti kliento tapatybę ir atlikti notarinį veiksma. Tereikia įstatymo leidėjo sprendimo, ir notariate išnyks atstumas tarp notaro ir kliento.

Todėl šis žurnalo numeris skirtas notarų profesijos ateičiai. Savo patirtimi apie nuotolinį notarinį tvirtinimą dalinasi vienu-dviem žingsniais priešakyje esančių Latvijos ir Estijos notariatų vadovai. Prancūzijos notariato lyderis nagrinėja nuotolinio notarinio tvirtinimo „už“ ir „prieš“, o teisės ir IT ekspertai analizuoja naujųjų technologijų poveikį teisės profesijai ir jos technologijų saugumui.

Ir dar. Pakito ir žurnalas. Trisdešimtas „Notariatas“ turi naują veidą, nes Notarų rūmai turi naują stiliaus knygą. Esame nauji savo galimybėmis, perspektyvomis, išvaizda ir stiliumi. Bet ištikimi profesijos esmei ir tradicijoms. Net kai pokyčių metas.

Malonaus ir prasmingo skaitymo,

Marius Stračkaitis
Lietuvos notarų rūmų prezidentas

Skaitmeninis notaras Latvijoje: dveji metai be trikdžių

INTERVIU SU LATVIJOS
PRISIEKUSIŲJŲ NOTARŲ RŪMŲ
PIRMININKU, RYGOS NOTARU
JANIU SKRASTINIU

„Notariatas“: Kokia nuotolinių notarinių paslaugų padėtis Latvijoje?

J. Skrastinis: Pagal Notariato įstatymą Latvijoje notarai nuo 2018 metų liepos 1 dienos turi galimybę atlikti nuotolinius veiksmus ir tvirtinti sandorius, pasinaudodami vaizdo pokalbių programa. Ji yra elektroninės notariato sistemos dalis. Tai ne „Skype“, per kurią bendraujame dabar, o į mūsų elektroninę sistemą įdiegta vaizdo pokalbių programa.

Kokią sistemą Latvijos notarai naudoja nuotoliniams veiksams?

Notarų informacinėje sistemoje įdiegta vaizdo pokalbių programa, sukurta „Twilio“ komunikacijos platformoje.

Kokiomis lėšomis kūrėte šią elektroninę sistemą?

Sistemos kūrimą finansavome iš Latvijos prisiekusiųjų notarų rūmų biudžeto. Notarų rūmų biudžetą sudaro notarų nario mokesčiai. Valstybė šio proceso nefinansavo, Vyriausybė tik inicijavo teisiškai būtinus Notariato įstatymo pakeitimus.

Koks valstybės institucijų, pvz., Teisingumo ministerijos, požiūris į nuotolinius notarinius veiksmus?

Prisiekusių notarų rūmų inicijuotus Notariato įstatymo pakeitimus, būtinus tam, kad nuotoliniai veiksmai būtų įteisinti, palaikė ir Teisingumo ministerija, ir Vyriausybė, ir Latvi-

jos Seimas. Teisingumo ministerija savo išorinėje komunikacijoje netgi reklamuoja nuotolinius notarinis veiksmus, ir „Youtube“ socialiniame tinkle rasite vaizdo įrašą, kuriame teisingumo ministras testuoja notarų vaizdo pokalbio galimybes.

Kaip atliekami nuotoliniai notariniai veiksmai?

Pirmiausia klientas turi susikurti paskyrą mūsų portale latvijasnotars.lt, kurį dar vadiname „DigiNotars“ („Skaitmeninis notaras“). Prie mūsų portalo prisijungiama per e.vyriausybės portalą www.latvija.lv, prie jo prisijungti galima, pvz., turint elektroninį parašą. Susikūręs paskyrą, asmuo gali kontaktuoti su notaru. Latvijoje jų yra 106. Nuotoliniu būdu galima susitarti dėl vaizdo skambučio. Notaras patvirtina vaizdo pokalbio laiką. O toliau viskas vyksta taip pat, lyg klientas būtų gyvai atėjęs į notaro biurą. Notariniam veiksmui pasirošama naudojantis telefonu arba elektroniniu paštu. Vaizdo pokalbis su notaru įmanomas ir iš pat pradžių, kad notaras suprastų kliento poreikius ir pradėtų rengtis tvirtinti sandorį. Kad sandoris būtų patvirtintas, notaras patvirtina elektroninį dokumentą saugiu elektroniniu parašu ir uždeda laiko žymą. Notarinio veiksmo vaizdo įrašas privalo būti saugomas Notarų informacinėje sistemoje dešimt metų. Atskirai notaras padaro įrašą apie notarinį veiksmą elektroniniame žurnale.

Kokį nuotolinio identifikavimo būdą naudojate ir ar jis yra patikimas? Ar naudojate papildomus vizualinio atpažinimo įrankius?

Kaip minėjau, nuotolinio patvirtinimo sistema pradėta naudoti prieš dvejus metus, ir nuo to laiko nebuvo jokių incidentų ar nesusipratimų, kurie verstų abejoti atpažinimo sistemos patikimumu. Kliento tapatybę notaras nustato keliais žingsniais. Pirmiausia, asmens tapatybė nustatoma per elektroninės valdžios portalą. Antruoju žingsniu klientas per tiesioginį vaizdo ryšį parodo per kamerą savo asmens dokumentus. Notaras šį vaizdą ir palygina su nacionalinės informacinės sistemos duomenimis ir kliento atvaizdu, kuris yra duomenų bazėje. Kiek skirtinga procedūra taikoma užsieniečių atžvilgiu. Pavyzdžiui, lietuviai taip pat galėtų naudotis mūsų vaizdo portalu, tačiau mes neturime prieigos prie Lietuvos valstybinių registų. Turime nemažai klientų iš Estijos, tai, pavyzdžiui, šios šalies verslininkai mūsų šalyje. Per COVID-19 pandemiją jie negalėjo kirsti sienos. Tokiu atveju mes vizualiai palyginame dokumento nuotrauką su prieš kamerą sėdinčio asmens atvaizdu, nes neturime prieigos prie Estijos duomenų registų.

Kokius notarinis veiksmus gali nuotoliniu būdu atlikti Latvijos notaras?

Latvijoje notaras gali nuotoliniu būdu atlikti visus veiksmus ir sandorių tvirtinimus, tam neegzistuoja jokių apribojimų.

Netgi skyrybų ar testamentų patvirtinimas?

Taip, be abejo. Tvirtiname visus veiksmus, nėra jokių apribojimų.

Ar COVID-19 pandemija paskatino klientus dažniau naudotis elektronine notaro sistema?

Taip, pandemija paskatino aktyviau naudoti elektroninę sistemą, ypač išvykusius į užsienį Latvijos gyventojus, kurie negalėjo kirsti sienų ir parsiskirti namo. Latvijoje populiari dėl notarinio veiksmo parsiskirti iš užsienio. Taigi, mes, notarai, pajutome postūmį nuotolinius veiksmus atlikti dažniau. Statistika rodo, kad 2018 metais per pusmetį buvo atlikti 45 vaizdo seansai. Per visus 2019-uosius – 177 nuotolinius veiksmus, o per 2020-ųjų pirmąjį pusmetį – daugiau kaip tūkstantį nuotolinių veiksmų. Taigi, notarinių veiksmų, kuriuose naudojama vaizdo konferencija, skaičius smarkiai didėja. Tokių veiksmų galėtų būti dar daugiau, tačiau, deja, elektroninėmis paslaugomis naudojasi mažiau žmonių negu norėtų. Latvijoje pastebime problemą, kad nemažai žmonių nesinaudoja elektroniniais instrumentais, netgi elektroniniais parašais. Tikimės, kad padėtis pagerės, nes jau leidžiama dokumentų pasirašymui naudotis Smart ID programėle. Nuo 2020 metų birželio Smart ID integruojame į Notarų informacinę sistemą. Taigi, panašu, kad ateityje notarai naudosis mobiliaisiais elektroniniais parašais.

Ar išskirtumėte amžiaus grupę, kuri aktyviau naudoja elektroninėmis paslaugomis?

Suprantama, jaunesni žmonės lengviau naudoja elektroniniais įrankiais, tačiau mano patirtis rodo, kad ir vyresniems žmonėms technologijos – ne kliūtis. Viena mano klientė buvo 84-erių, ir ji sugebėjo atlikti visus veiksmus. Ši garbaus amžiaus klientė patvirtino įgaliojimą. Taigi, viskas įmanoma, tačiau vyresniojo amžiaus klientams dažniau prireikia vaikų, vaikaičių ar notaro pagalbos.

Nuotolinių notarinių veiksų plėtrą Estijoje paskatino pandemija

**INTERVIU SU ESTIJOS
NOTARŲ RŪMŲ PREZIDENTE,
TALINO NOTARE
MERLE SAAR-JOHANSON**

„Notariatas“: Kada Estijoje buvo įteisinti nuotoliniai notariniai veiksmai?

M. Saar-Johanson: Nuotolinius notarinius veiksmus įteisinęs įstatymas įsigaliojo 2020 metų vasario 1-ąją. Estijoje šiuo metu notarai gali savanoriškai naudotis nuotolinio elektroninio sandorių tvirtinimo sistema. Kai klientas yra ne Estijos ambasadoje užsienyje, o savo namuose arba darbo vietoje, notarinis veiksmas gali būti atliktas nuotoliniu būdu, tačiau tam būtinas notaro sutikimas. Vis daugiau notarų naudojami šia sistema – statistika rodo, kad 2020 m. balandį maždaug 10 procentų notarinių veiksų buvo atlikti nuotoliniu būdu, gegužę – 7 procentai veiksų.

Kaip nuotolinių notarinių veiksų raidą lėmė COVID-19 pandemija?

Pandemija išties suaktyvino naudojamą nuotoline notarinių sandorių tvirtinimo sistema, kuri Estijoje buvo plėtojama ne vienerius metus. Sistema pradėjo darbą, kaip minėjau, šių metų vasarį, kai įsigaliojo atitinkamas įstatymas. Iki kovo pabaigos per nuotolį buvo atlikti tik pavieniai nuotoliniai veiksmai, gal kokių dešimt, tačiau išplitus pandemijai, balandžio 6 dieną įsigaliojo Estijos teisingumo ministro įsakymas, leidęs nuotoliniu būdu atlikti visus notarinius veiksmus, išskyrus santuokų sudarymą ir skyrybų įforminimą. Būtent įsigaliojus šiam įsakymui, nuotoliniu būdu atliekamų notarinių veiksų skaičius iš esmės padidėjo.

Kokiais įrankiais naudojasi Estijos notariai tam, kad atliktų nuotolinius veiksmus?

Jau ir iki šiol egzistavusios elektroninio notaro sistemos pagrindu buvo sukurta speciali programa, priklausanti Estijos notarų rūmams. Tačiau nuotoliniam atpažinimui naudojame išorinį paslaugų tiekėją – Estijos startuolio „Veriff“ programą. Ji padeda notarui įsitikinti, kad asmens ekrane biometriniai požymiai sutampa su asmens atvaizdu dokumento nuotraukoje, kuri saugoma registruose.

Kokia nuotolinio notarinio veiksmo procedūra?

Klientas privalo nusifotografuoti pats ir įkelti savo dokumento nuotrauką, taip pat – dokumento kitą pusę, tuomet programa palygina veido atvaizdą su nuotrauka dokumente ir išsiunčia notarui pranešimą, ar asmuo atpažintas. Taip pat visi duomenys persiunčiami į mūsų elektroninio notariato duomenų bazę. Taigi, prieš prasidedant notaro ir kliento vaizdo pokalbiui, notaras pamato kliento nuotrauką savo ekrane, dokumento atvaizdą, be to, notaras sutikrina duomenis valstybiniame gyventojų registre, kur įkeliamos ir gyventojų nuotraukos. Vadinasi notaras gali palyginti asmens nuotrauką su saugoma duomenų bazėje fotografija. Taigi, turime dvigubo patikrinimo galimybę.

Pirmiausia, klientas naujajame savitarnos portale gali notarų darbotvarkėje pasirinkti patogų jam laiką. Taip pat notarui gali būti nusiųsta pirminė sandoriui reikalinga informacija. Savitarnos portale klientai gali susirašinėti su notarų biurais, peržvelgti ir komentuoti sutarčių projektus, vėliau – parsisiųsti patvirtintą sutartį ir sumokėti atlygį notarui ir valstybei. Jungiantis prie portalo naudojama Estijos skaitmeninė tapatybės kortelė arba mobilioji tapatybės kortelė.

Antra, nuotoliniam sandorio patvirtinimui ir sutarties pasirašymui naudojami minėtieji tapatybės dokumentai. Klientai gali su notaru bendrauti, jo klausti, gauti paaiškinimus, peržiūrėti dokumentą, notaras gali realiu laiku projektą taisyti, o galiausiai sutartis skaitmeniniu būdu pasirašoma sandorių šalių ir notaro. Sutarties originalas saugomas skaitmeniniu formatu, tačiau gali būti atspausdintos ir popierinės kopijos.

O kaip detaliai vyksta asmens tapatybės nustatymas?

Kaip minėjau, naudojamės Estijos bendrovės „Veriff“ programa, atliekančia veido biometrinių duomenų atpažinimą. Klientas privalo nusifotografuoti ir įkelti į portalą savo dokumento nuotrauką, taip pat – dokumento kitą pusę, tuomet programa palygina veido atvaizdą su nuotrauka dokumente ir išsiunčia notarui pranešimą, ar asmuo atpažintas. Taip pat visi duomenys persiunčiami į mūsų elektroninio notariato duomenų bazę. Prieš prasidedant notaro ir kliento vaizdo pokalbiui, notaras pamato kliento nuotrauką savo ekrane, dokumento atvaizdą, be to, notaras sutikrina duomenis valstybiniame gyventojų registre, kur įkeliamos ir gyventojų nuotraukos. Vadinasi notaras gali palyginti asmens nuotrauką su saugoma duomenų bazėje fotografija. Taigi, turime dvigubo patikrinimo galimybę.

Šiuo metu laikome šią sistemą patikima, nes galime dviem būdais patikrinti duomenis. Programa „Veriff“ patikrina asmenį biometriniu būdu, taip pat nusiunčiame užklausą į valstybinę duomenų bazę ir gautus duomenis palyginame patys, įsitikiname, ar nuotraukoje ir duomenų bazėje tas pats asmuo.

Kokie buvo nuotolinės sistemos kūrimo finansavimo šaltiniai?

Sistemos kūrimą iš dalies – 15 procentų – finansavo Estijos notarų rūmai, tačiau didžioji finansavimo dalis – 85 proc. – buvo skirta iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų.

Arkuriant sistemą dalyvavo valstybinės institucijos, pvz., Teisingumo ministerija?

Vyriausybė smarkiai palaikė šio projekto įgyvendinimą, palaimino visus būtinus teisės aktus. Mes, patys notari, norėjome judėti pirmyn po žingsnį, atsargiai, laipsniškai apimdami vis naujus notarinius veiksmus, pvz., norėjome pradėti nuo įgaliojimų tvirtinimo ir akcijų perleidimo. Tačiau dėl COVID-19 pandemijos Vyriausybė ir Teisingumo ministerija nusprendė, jog būtų pagrįsta leisti visus notarinius veiksmus atlikti nuotoliniu būdu. Tai tapo aiškiu pasiūlymu notarams.

Kokie notariniai veiksmai gali būti atliekami nuotoliniu būdu?

Vasarį įsigaliojus įstatymo pataisoms buvo numatyta, kad nuotoliniu būdu bus atliekama tik dalis notarinių veiksmų, įskaitant įgaliojimų tvirtinimą, privačių įmonių akcijų perleidimą. Tačiau išplitus pandemijai ir balandžio 6 dieną įsigaliojus naujam teisingumo ministro įsakymui, buvo įteisintas visų notarinių veiksmų atlikimas per nuotolį, išskyrus, suprantama, santuokų sudarymą ir skyrybų patvirtinimą. Visi kiti veiksmai gali būti atliekami nuotoliniu būdu. Įskaitant nekilnojamojo turto perleidimą ir įkeitimą bei kitus su nekilnojamuoju turtu susijusius veiksmus.

Ar Estijos diplomatinėse atstovybėse naudojama ta pati sistema?

Taip, vienoda sistema taikoma ir klientams, kurie, būdami užsienyje, nusprendžia verčiau kreiptis į mūsų šalies ambasadą, užuot atlikdami veiksmą iš namų ar kitos vietos.

Kaip vertinate visuomenės aktyvumą naudojantis nuotoline notarine sistema?

Nuo vasario atlikti jau 2 225 nuotoliniai veiksmai. Manau, kad ir ateityje Estijoje išliks panašus nuotolinių notarinių veiksmų aktyvumas. Nesitikiu kad šis skaičius smarkiai didės ar mažės. Dalis visuomenės, ypač senjorai, įpratę apsilankyti notaro biure. Tačiau jaunimui labiau patinka nuotolinis notarinių sandorių tvirtinimo būdas.

Nuotolinio notarinio tvirtinimo paslaugos gairių parengimas ir įgyvendinimas Estijos notariate

DR. KATRIN SEPP

Estijos notarų rūmų
kandidatė į notarus

Kas yra nuotolinis notarinis tvirtinimas?

Pagal 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojusio Notarinio tvirtinimo įstatymo¹ (NTĮ) 1 straipsnio 3¹ dalį, notarinis tvirtinimas gali būti atliekamas ir nuotoliniu būdu. Remiantis NTĮ 13 straipsnio 7 dalimi, atliekant nuotolinį tvirtinimą, NTĮ nurodyti veiksmai vykdomi pasitelkiant vaizdo tiltą, leidžiantį atpažinti asmenį ir įsitikinti jo valios pareiškimu tvirtinimo metodui taikomais reikalavimais, ir toks procesas laikomas atliktu dalyvaujant notarui; notaras ir sandorio šalys notarinį aktą pasirašo skaitmeniniu parašu. To paties skyriaus 8 dalyje nurodyta, kad nuotolinio tvirtinimo tvarką ir nuotoliniu būdu tvirtinamų oficialių veiksmų ir sandorių sąrašą įstatymu nustato už šią sritį atsakingas ministras.

Kitaip tariant, nuotolinis notarinis tvirtinimas reiškia notarinių veiksmų atlikimą per vaizdo tiltą, sukurtą tarp notaro ir kliento, o tokiu būdu atliekamas tvirtinimas prilygsta įprastam notariniam tvirtinimui, kai dalyvauja notaras. Techniškai nuotolinis notarinis tvirtinimas vykdomas taip: klientas pirmiausia su notaru suderina tvirtinimo atlikimo laiką

¹ RT I, 2019-02-22, 3.

Straipsnis publikuotas Estijos Respublikos teisingumo ministerijos interneto leidinyje „Õiguskeel“ („Teisinė kalba“), originali nuoroda <https://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/oiguspoliitika/ajakiri-oiguskeel/oiguskeele-numbrid-2007>

ir nuotoliniu būdu tvirtinamą sandorį sudaro jam tinkamoje vietoje, pavyzdžiui, užsienio įstaigoje arba, susitaręs su notaru, kur nors kitur. Nuotoliniu būdu atliekamam notariam tvirtinimui įforminti tinkamas laikas gali būti rezervuojamas notarų savitarnos portale². Šioje interneto svetainėje sau tinkamą laiką ras ir klientai, ir notarai (taip pat užsienio įstaigos).

Nuotoliniam notariam tvirtinimui atlikti yra naudojama speciali Notarų rūmų sukurta programa. Norint prisijungti prie šios programos, klientui reikia Estijos asmens tapatybės kortelės, e. rezidento kortelės arba mobiliosios ID kortelės. Be to, Notarų rūmai bendradarbiauja su Estijos startuoliu „Veriff“. Šios įmonės sistema pagrįsta biometriniu veido atpažinimo technologija. Taip siekiama užkirsti kelią piktnaudžiavimui sistema, kurioje sandoriui atlikti gali būti bandoma naudotis kito asmens skaitmenine tapatybe (pavagiama kito žmogaus asmens tapatybės kortelė). Nors užsienio įstaigoje sandorio šalies tapatybę nustato užsienio įstaigos darbuotojas, notaras tokiais atvejais gali naudoti ir biometrinių veido atpažinimo technologiją.

Nuotolinio notarinio tvirtinimo idėjos gimimas

Nuotolinio notarinio tvirtinimo idėja kilo iš e. rezidencijos programos³. Trumpai tariant, e. rezidencija reiškia, kad užsieniečiui yra išduodama e. rezidento kortelė, leidžianti naudotis Estijoje teikiamomis elektroninėmis paslaugomis. Šiuo metu Estijoje yra daugiau nei 60 000 e. rezidento kortelę turinčių asmenų, o jų sukurtų įmonių yra daugiau nei 7 500. Nors e. rezidencijos programa leido Estijoje užsieniečiams steigti įmones internetu ir valdyti jas nuotoliniu būdu, jie susidūrė su problema, norėdami parduoti įsteigtą ribotos atsakomybės bendrovę – Estijoje tokios bendrovės akcijoms perleisti buvo numatytas notarinio tvirtinimo reikalavimas⁴, o kol nuotolinio tvirtinimo paslauga nebuvo įgyvendinta, notarius veiksmus buvo galima atlikti tik fiziškai susitikus su notaru. E. rezidento statusą turintiems asmenims tai reiškė būtinybę vykti į Estiją.

2015 m. pradžioje straipsnio autorė ir tuometinis Notarų rūmų pirmininkas Tarvo Puri atliko tyrimą, kurio vienas tikslų buvo „išsiaiškinti, ar dalis notarinės profesinės veiklos ar paslaugų gali būti teikiama elektroniniu būdu, ar yra kitų būdų palaikyti e. rezidencijos projektą ir prisidėti prie Estijos teisinės aplinkos saugumo“⁵. Atlikus tyrimą, buvo padaryta išvada, kad „yra vietų, kur galima tikėtis, kad notarai prisidės prie e. rezidencijos projekto tikslų įgyvendinimo ir tokiu būdu sumažins grėsmes Estijos teisinės aplinkos saugumui ir stabilumui“⁶. Taip pat buvo nustatyta, kad įmanoma sukurti tokią „notarinio tvirtinimo formą, kuri notarui leistų saugiai identifikuoti toli esančią sandorio šalį, leistų

² Iseteenindus.notar.ee.

³ Straipsnio autorius 2015–2016 m. dirbo e. rezidencijos programos patarėju teisiniais klausimais.

⁴ Komerčinio kodekso (RT I 1995, 26, 355; RT I, 2019-02-28, 11) 149 straipsnio 4 dalis.

⁵ T. Puri, K. Sepp. E. rezidencija ir notarai: galimi sąlyčio taškai. Priklauso autoriui.

⁶ Tas pats.

virtualiai bendrauti notarui ir sandorio šalims (garso ir vaizdo konferencija, panaši į „Skype“) ir skaitmeniniu būdu pasirašyti sandorį tarp šalių ir notaro. Visa tai taptų įmanoma, jei būtų derinamas asmens tapatybės nustatymas biometrinėmis priemonėmis, ambasadų įsitraukimas, vėlavimo laikas pakartotiniam susisiekimui / sandoriui įsigalioji ir notarų diskrecija nuspręsti, su kokiais klientais ir kokiomis sąlygomis sandoris gali būti sudaromas (vadinamojo nuolatinio kliento statuso atsiradimas, remiantis ankstesniu kontaktu, kurio vėlesni identifikavimo reikalavimai būtų paprastesni)⁷.

Apie ambasadų įtraukimą ir vėlavimo laiką sandoriui įsigalioji buvo kalbėta pirmiausia todėl, kad sudarant notarinius sandorius yra nepaprastai svarbu, kad būtų įsitikinta laisva asmens valia sudaryti konkretų sandorį – notaras turi būti tikras, kad asmeniui nėra daromas joks poveikis sudaryti sandorį. Jei oficialūs veiksmai atliekami per vaizdo tiltą, tai notaras turi ribotas galimybes nustatyti, kas iš tikrųjų vyksta patalpoje aplink klientą (matomas tik ekrano vaizdas, likusios patalpos nematyti). Pvz., gali nutikti situacija, kai ekrane matomas tik klientas, tačiau iš tikrųjų jis yra veikiamas išorinio kitų asmenų spaudimo (pvz., į jį gali būti nukreiptas ginklas iš tos pusės, kurios notaras nemato). Be to, matant klientus tik ekrane, neįmanoma tiksliai nustatyti, ar klientas vartoja alkoholį, ar nėra apsvaigęs nuo narkotinių medžiagų. Todėl užsienyje esančių asmenų nuotolinis patikrinimas Estijos ambasadose užsienyje buvo laikomas pirminiu sprendimu, nes tokiu atveju ambasados darbuotojas gali įsitikinti, kad asmuo yra vienas ir nėra apsvaigęs nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų. Tai taip pat reiškė, kad ambasada tokiai patikrai atlikti turi turėti būtinų technologijų, pvz., vaizdo skambučio kamerą, ekraną, ID kortelių skaitytuvą, pirštų atspaudų skaitytuvą ir pan.

Detalaus plano parengimas ir paraiška finansavimui gauti

2015 m. birželio pradžioje Notarų rūmai, Teisingumo ministerija ir Užsienio reikalų ministerija iš principo susitarė, kaip galėtų vykti nuotolinis notarinis tvirtinimas, pasitelkiant ambasadų pagalbą, ir kokiems sandoriams tai galėtų būti taikoma. Tada, bendradarbiaujant su Teisingumo ministerija, buvo pradėtas įstatymo projektas – detalaus plano parengimas (DPP)⁸.

Daugiau nei po metų, 2016 m. rudenį, DPP buvo baigtas rengti ir pateiktas tvirtinti. Remiantis DPP, pagrindinis jo tikslas buvo padaryti notarų paslaugas patogesnes ir prieinamesnes. Pagrindinės įstatymų pataisų tikslinės grupės buvo e. rezidento statusą turintys asmenys ir užsienyje gyvenantys Estijoje piliečiai.

Dėl ankstesniame papunktyje aprašytų priešasčių sandorių teisinio tikrumo interesams užtikrinti DPP numatytas skaitmeninis operacijų patikrinimas (DPP dar nebuvo vartojama sąvoka „nuotolinis tvirtinimas“; kalbėta apie „skaitmeninį tvirtinimą“) tik užsienio

⁸ Teisingumo ministerija. Įstatymo projektas detaliam planui parengti, įgyvendinant e. rezidencijos projektą, notarinio tvirtinimo įstatymui ir kt. notariniams įstatymams pakeisti. Projekto informacinės sistemos bylos nr. 16-1251.

įstaigoje. Taip pat buvo nuspręsta, kad pirmiausia skaitmeninis tvirtinimas bus įgyvendinamas tik penkiose užsienio įstaigose. Šios įstaigos yra šalyse, kuriose tokia paslauga tuo metu buvo reikalingiausia (Londone, Helsinkyje, Briuselyje, Naujajame Delyje ir Stokholme). Procesas turėjo būti toks: siekiant nustatyti tapatybę, užsienio įstaigoje laikomasi ten nusistovėjusios praktikos ir asmens tapatybės identifikavimo taisyklių. Sėkmingai užbaigus pirminį patikrinimą, sandorio šalis siunčiama į atskirą patalpą, kurioje yra reikalinga įranga ir programinė įranga sandoriui sudaryti. Šiam tikslui klientas, naudodamasis informacine notarų sistema, pirmiausia užsienio įstaigoje užrezervuoja ir įstaigai, ir notarui tinkamą laiką sandoriui sudaryti. Klientas turi naudotis atitinkama informacine sistema su reikalingomis „X-tee“ paslaugomis ir sąsajomis, kuriose organizuojama el. notarų sistemos programinė įranga ir konsulinės programos „Consul“ duomenų mainai ir kurią kuria Užsienio reikalų ministerija ir Notarų rūmai.

Pagal DPP, skaitmeninio tvirtinimo forma turėjo būti taikoma užsienio įstaigose sudaromiems šiems notarinio tvirtinimo reikalaujantiems sandoriams:

- įsipareigojimo ir disponavimo sandoriai akcijoms perleisti ir įkeisti;
- įgaliojimų tvirtinimas ir paskelbimas negaliojančiais;
- paraiškų dėl santuokos sudarymo ir santuokos nutraukimo pateikimas ir išankstinis būsimų sutuoktinių konsultavimas pas notarą;
- paveldėjimo proceso pradėjimo, palikimo priėmimo ir atsisakymo priimti palikimą paraiškos tvirtinimas.

Buvo nustatyta, kad didžiausias šių sandorių poreikis yra tarp užsienyje gyvenančių estų ir e. rezidentų. Taip pat buvo atsižvelgta į tai, kad sudaryti sandorį per atstumą, jei neįmanoma užtikrinti tiesioginio kontakto su notaru, gali būti sudėtingiau, jei sandorį sudaro kelios šalys, nes tokiu atveju yra sunkiau užtikrinti efektyvias derybas, konsultavimą ir greitą sprendimų radimą. Todėl buvo nuspręsta išmėginti skaitmeninį formatą pirmiausia atliekant vienašališkus sandorius. Vienintelė išimtis buvo įsipareigojimo ir disponavimo sandoriai akcijoms perleisti ir įkeisti. Šis daugiašalis sandoris buvo įtrauktas į skaitmeninio tvirtinimo projektą, nes e. rezidencijos projekto vadovų vertinimu (kuris, be kitų duomenų, rėmėsi iš e. rezidentų gautais atsiliepimais) jis turėjo strateginę reikšmę.

Pradiniame projekto etape Notarų rūmai jungtiniuose posėdžiuose pristatė nuotolinio tvirtinimo planą kitiems Europos notarams. Buvo tokių, kurie šio projekto atžvilgiu buvo nusiteikę teigiamai, tačiau tuo metu vyravusi nuomonė vis dėlto buvo neigiama: atkreiptas dėmesys į daugelį pavojų, susijusių su teisiniu tikrumu, tačiau dar labiau buvo nerimaujama dėl to, ar toks sprendimas gali nuvilioti klientus nuo kitų valstybių notarų. Pirmajam nuogastavimui išsklaidyti paaiškinome, kad, siekiant užtikrinti teisinį tikrumą, ketinama naudotis užsienio atstovybių pagalba. Kalbant apie antrąjį nuogastavimą, reikėjo paaiškinti, kad Estijos notarai vis tiek pirmiausia tvirtina tokius sandorius, kurių objektas yra registruotas Estijoje (nekilnojamasis turtas ar teisė) ir kuriam taikoma Estijos teisė, ir kad Estijos notarai paprastai nežino užsienio įstatymų ir neaiškina jų turinio sandorio šalims.

Įstatymo pataisų projekto parengimas

Nuotoliniam tvirtinimui būtinų įstatymo pataisų projekto rengimas pradėtas 2018 m. sausio mėn., o pataisos buvo priimtose po metų. Iš pradžių įstatymų projektas iš esmės atitiko DPP nurodytus principus. Tačiau buvo būtina susitarti dėl teisės aktams tinkamų terminų. Projekte buvo nuspręsta vietoje „skaitmeninio tvirtinimo“ naudoti terminą „nuotolinis tvirtinimas“.

Pagrindinis tikslas buvo DPP padaryti kuo mažiau pakeitimų ir pateikti nuotolinį tvirtinimą kuo abstrakčiau, kad greitai besikeičiančių skaitmeninių technologijų pasaulyje eitume koja kojoni su laiku. Buvo daroma prielaida, kad notariai, kaip teisininkai, yra įpratę aiškinti įstatymus ir kad prireikus konkretesni klausimai gali būti reguliuojami Notariato reglamentu⁹ ir Notarų rūmų vidaus taisyklėmis bei aiškinami projekto aiškinamajame memorandume.

Be šio straipsnio pirmajame papunktyje paminėtų nuostatų, DPP buvo padaryta ir kitų pakeitimų. Pvz., buvo patikslinta nuotolinio tvirtinimo sandorių vieta, kuria yra laikoma Estijos valstybė, papildant 2 straipsnio 3 dalį. Toks patikslinimas buvo būtinas, kad nekiltų ginčo ar klausimo dėl sandorio sudarymo vietos, kai notaras yra Estijoje, o klientas – užsienyje. Papildžius 9 straipsnio 3 dalį, buvo patikslinta, kad, sandorį tvirtinant nuotoliniu būdu, notariniam akte, be tvirtinimo datos ir vietos, turi būti nurodyta ir asmenų, dalyvaujančių sandoryje per vaizdo tiltą, buvimo vieta sandorio sudarymo metu. Vietos nurodymas notariniam akte gali būti naudingas ateityje, tvirtinant ir sprendžiant ginčus dėl to, kur buvo atliktas notarinis tvirtinimas.

Taip pat buvo pakeistas Konsulinis įstatymas¹⁰, Notariato įstatymas¹¹, Notarų mokesčių įstatymas¹² ir Valstybės rinkliavų įstatymas¹³. Konsulinis įstatymas buvo papildytas 301 straipsniu, kuriame nurodyta galimybė atlikti nuotolinio tvirtinimo procedūrą užsienio įstaigoje, tikrinti asmens tapatybę ir sumokėti valstybės rinkliavą. Notariato įstatymo 36 straipsnis buvo papildytas 5¹ dalimi, kurioje patikslinama, kad be notarinio tvirtinimo procedūrų kiti notariniai veiksmai gali būti atliekami per vaizdo tiltą, remiantis nuotolinio tvirtinimo nuostatomis. 36 straipsnis buvo papildytas 7 dalimi, kurioje patikslinama, kad oficialaus notarinio veiksmo atlikimo vieta, naudojantis vaizdo tiltu, yra Estija. Notarų mokesčių įstatymo 2 straipsnis buvo papildytas 2¹ dalimi, kurioje yra nustatytas notariui mokamas mokestis už nuotolinį tvirtinimą: jis yra 20 eurų didesnis už įprastą mokestį, numatomą mokėti už sandorio tvirtinimą. Šio pakeitimo priežastis, be kitų, buvo ta, kad užsienio atstovybėse įdiegiamos techninės įrangos įsigijimo ir priežiūros išlaidas padengia Notarų rūmai. Valstybės rinkliavų įstatymo 305 straipsnis buvo papildytas 1¹ dalimi,

⁹ RT I, 2020-04-03, 20.

¹⁰ RT I, 2019-12-31, 19.

¹¹ RT I, 2019-03-19, 73.

¹² RT I, 2019-02-22, 8.

¹³ RT I, 2020-05-22, 3.

kurioje nurodoma, kad už nuotolinį sandorio tvirtinimą mokamos valstybės rinkliavos dydis yra 30 eurų.

Rengiant tiek DPP, tiek techninę analizę, iškilo neaiškumų dėl Užsienio reikalų ministerijos – ką ji turi daryti, įgyvendindama projektą, ir kas turėtų atlyginti išlaidas. Per antrąjį įstatymo projekto svarstymą paaiškėjo, kad Užsienio reikalų ministerijos ištekčiai buvo tokie riboti, kad nuotolinis tvirtinimas galėjo būti vykdomas tik trijose užsienio įstaigose. Kadangi įtraukus tokį nedidelį skaičių atstovybių nepavyktų gauti pakankamai informacijos, kad būtų tinkamai įvertinta projekto sėkmė, buvo nuspręsta įgyvendinti lygiagrečiai projektą, vadovaujamą Notarų rūmų prezidentės Merle Saar-Johanson. Pagal šį projektą yra leidžiamas nuotoliniu būdu atliekamas notarinis tvirtinimas iš namų, tačiau pirmiausia tai taikoma sandorio šalims, kurios notarui jau yra pažįstamos iš anksčiau. Laikytasi nuostatos, kad, sandoryje dalyvaujant jau pažįstamiems klientams, asmenų išnaudojimo galimybė, kuria gali pasinaudoti trečiosios šalys, yra mažesnė, o sandoris paprastai būna sklandesnis. Siekiant užtikrinti saugumą, taip pat nustatyta, kad notaras su tokiu klientu gali iš anksto susitarti dėl tam tikro taikomo protokolo (pvz., slapto slaptažodžio, kuris rodo, kad asmuo sudaro sandorį laisva valia). Tačiau tikslas nebuvo apriboti notarų ir neleisti jam atlikti nuotolinio tvirtinimo procedūrų nepažįstamiems asmenims. Iš esmės siekta to, kad nuotolinis tvirtinimas taptų prieinamas visiems, pasibaigus bandomajam laikotarpiui.

Taip pat manyta, kad svarbu numatyti vadinamąjį avarinį stabdį, kurį galima naudoti, atliekant nuotolinį tvirtinimą, kai notaras neturi tiesioginio iš NTĮ kylančio pagrindo atsakyti sudaryti sandorį¹⁴, tačiau yra kitų aplinkybių, galinčių turėti įtakos sandoriui ar jo teisiniam tikrumui. Pvz., jei notaras nėra įsitikinęs, kad sandorio šalies kompiuteriniai įgūdžiai yra pakankami, notaras turėtų turėti galimybę atsakyti atlikti oficialią procedūrą nuotoliniu būdu. Notaras taip pat turėtų turėti galimybę bet kada nutraukti sandorio sudarymą, jei, pvz., yra prastas interneto ryšys, vaizdo ryšys trūkinėja arba yra prasta vaizdo kokybė, jei naudojama sena įranga ar prastesnės kokybės nuotraukos, todėl notaras negali identifikuoti asmens tapatybės ar įsitikinti, kad sandoris sudaromas laisva asmens valia.

Kai buvo baigti Notariato reglamento pakeitimai, tapo aišku, kad būtina išplėsti nuotoliniu būdu tvirtinamų sandorių spektrą – pirmiausia Estijos bankų asociacijos, kuri pageidavo, kad kai kurie su daiktine teise susiję sandoriai būtų sudaromi lengviau, prašymu. Šiuos ir kitus techninius aspektus reikėjo įtraukti į Notariato reglamentą. 2019 m. rugsėjo 20 d. pakeitimai buvo priimti.

¹⁴ Notaro galimybės atsakyti tvirtinti sandorį apsiriboja NTĮ 4 straipsnyje numatytais pagrindais: „Notaras atsako atlikti notarinį tvirtinimą, jei prašomo veiksmo tikslai prieštarauja įstatymams, kitiems teisės aktams ar moralei arba yra akivaizdžiai nepriimtini ir nesąžiningi arba jei paaiškėja, kad sandorio šaliai ar kiti suinteresuotai šaliai trūksta reikiamų teisinių, veiksnio ar sprendimų priėmimo galių ar atstovavimo teisės.“ Tai užkerta kelią notarams pasirinkti klientus ar dėl kitų priežasčių be pagrindo atsakyti tvirtinti sandorį, esant situacijai, kai tam tikriems sandoriams notarinio tvirtinimo reikalavimas yra privalomas. Notariato reglamento 12¹ straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nuotolinis tvirtinimas notarui yra neprivalomas.

Nuotolinio tvirtinimo programos sukūrimas

Vykdamt viešuosius pirkimus nuotolinio tvirtinimo programai sukurti, juos laimėjo ir programą ėmė kurti bendrovė AS „Andmevara“, kuri taip pat sukūrė naują el. notarų savitarnos portalą. Pastarasis yra tiesiogiai susijęs su nuotoliniu tvirtinimu, nes leidžia klientui rinktis notaro biure notaro kalendoriuje nurodytus laisvus laikus, iš kurių galima pasirinkti sau tinkamą laiką ir padaryti rezervaciją, kartu notarui siunčiant ir pirminius sandorio duomenis. Per savitarnos portalą taip pat galima susisiekti su notarų biuru, pamatyti ir komentuoti sutarties projektą, vėliau atidaryti patvirtintą sutartį, sumokėti notaro mokesį ir valstybės rinkliavą. Be to, norint atidaryti nuotolinio tvirtinimo programą, pirmiausia reikia prisijungti prie el. notarų savitarnos portalo.

Tuo metu, kai Estijoje buvo kuriama IT programa, kitų notariatų skepticizmas dėl nuotolinio tvirtinimo išaugo, tačiau dalis notariatų vis dėlto pradėjo dirbti šia linkme: Latvijos notarai nuotolinio tvirtinimo paslaugą pradėjo teikti pusantų metų prieš ją imant teikti Estijoje.

Estijoje notarus vis dėlto reikėjo drąsinti. 2019 m. kovo 8 d. Notarų rūmų prezidentė Saar-Johanson kasmetiniame notariato susirinkime sakė: „Akivaizdu, kad naujovės atrodo bauginamai, nes jos išstumia mus iš įprastos rutinos ir verčia eikvoti energiją, morkantis naujų dalykų. Tačiau jų nereikia bijoti – esu tikra, kad, įveikę su projekto paleidimu susijusius sunkumus, pripažinsime, kad šios naujovės palengvino mūsų gyvenimą. Kažkada ir el. notarų sistema¹⁵ mums atrodė nauja ir bauginanti, o šiandien mes negalime įsivaizduoti savo darbo be jos. Be to, notarai tampa prieinamesni klientams, o sandoriai sudaromi greičiau <...>.“

Pakeitimų taikymas

Įstatymo pakeitimai įsigaliojo 2020 m. vasario 1 d. Tačiau naudojimasis nuotolinio tvirtinimo paslauga iš pradžių buvo gana menkas: nuo vasario 1 d. iki balandžio 5 d. nuotolinio tvirtinimo būdu buvo sudaryti 127 sandoriai.

Nuotolinio tvirtinimo įgyvendinimas sutapo su COVID-19 pandemija, kuri neleido žmonėms judėti iš namų ir, nors dauguma notarų biurų liko atviri, sandorius sudaryti tapo sudėtingiau. Todėl Teisingumo ministerija nusprendė skubiai išplėsti nuotoliniu būdu sudaromų sandorių spektrą, kad notaro paslaugos būtų prieinamos žmonėms, nepaisant pandemijos. Pagal pakeistą reglamentą, nuotoliniu būdu gali būti atliekami visi notariniai veiksmai, išskyrus santuokos sudarymą ir santuokos nutraukimo tvirtinimą.

Nors notarams pagal pakeistą reglamentą paslaugų teikimas tokiu būdu yra neprivalomas, skubos tvarka padaryta pataisa sukėlė tam tikrą nepritarimą. Siekiu nuotolinio tvirtinimo paslaugą pradėti teikti neskubant, ramiai, iš lėto bandyta nustatyti riziką ir ją

¹⁵ El. notarų sistema yra kasdieniniame notarų darbe naudojama informacinė sistema, kurioje galima atlikti užklausas iš registru, sudaryti ir pateikti dokumentus, tvarkyti mokesčius, stebėti notaro kalendorių ir pan.

sušvelninti, todėl iki šiol sprendimai dėl nuotolinio tvirtinimo buvo priimami atsižvelgiant į natūralų jo vystymąsi: pirmiausia bendradarbiaujant su užsienio įstaigomis ir jau žinomais klientais ir tik po to – su visais kitais. Nustatyta, kad dar ne visi notarai yra pasirengę nuotoliniam tvirtinimui: bendravimas per vaizdo tiltą ir šalių teisinio tikrumo išsiaiškinimas reikalauja patirties. Per tokį trumpą laiką ne visi notarai turėjo galimybių ar įgūdžių viską išsiaiškinti, taip pat nebuvo žinoma, kaip spręsti tam tikrus techninius ir teisinius klausimus.

Bet, kadangi pakeitimai buvo priimti, tai reiškė, kad anksčiau paminėtas problemas reikėjo pradėti greitai spręsti. Pvz., nuotoliniu būdu tvirtinant įgaliojimus paaiškėjo, kad NTĮ formuluotėse nėra aišku, ar nuo skaitmeniniu būdu pasirašyto įgaliojimo (nuotoliniu būdu patvirtinto dokumento) yra daroma tik viena popierinė kopija, kuri yra paliekama archyve, ar ir kita, kuri atiduodama atstovui. Pagrindinė problema buvo NTĮ 46 straipsnio 2¹ dalis, kurioje nurodoma, kad „tvirtinant dokumentą nuotoliniu būdu, įgaliojimas turi būti parengtas vienu originaliu egzemplioriumi, kuris naudojamas **elektroninėje apyvartoje**. Prireikus šaliai yra išduodama popierinė kopija, pakeičianti originalą.“ Kai kurie notarai suprato, kad frazė „naudojama elektroninėje apyvartoje“ reiškia, kad kitas įgaliojimo pagrindu sudaromas sandoris turi būti įforminamas tam tikra elektroninės apyvartos forma. Tačiau projekto rengėjai paaiškino, kad „Elektroninė apyvarta“ reiškia skaitmeninės formos dokumentų pateikimo būdą arba kanalą, ir kad nuotoliniu būdu patvirtintas įgaliojimas gali būti naudojamas ir įprastinio tvirtinimo metu.

Be to, kėlė klausimų ir, pvz., tai – kiek šalių notarinio tvirtinimo metu gali sėdėti prie vieno kompiuterio, kaip skaitmeniniu būdu pasirašyti dokumentų priedus, kaip elgtis, jei šalių elektroniniu būdu pasirašytame originaliame dokumente reikia ištaisyti akivaizdžią klaidą ir kaip įforminti dokumentus, jei viena šalis yra fiziškai pas notarą biure, o kita šalis nori sudaryti ir patvirtinti sandorį nuotoliniu būdu. Šiems klausimams spręsti Notarų rūmuose buvo sudaryta darbo grupė, kitiems notarams platinanti rekomendacijas ir paaiškinimus. Didesnės problemos buvo išspręstos, o nuo notarinio reglamento pakeitimo iki dabar, tai yra per beveik du mėnesius, nuotoliniu būdu buvo patvirtinta apie 1 700 sandorių.

Pabaigai

Laikotarpis nuo idėjos gimimo iki jos įgyvendinimo buvo ilgas – beveik penkeri metai. Galima sakyti, kad per šį laiką projekto paradigma pasikeitė iš esmės. Iki šiol buvo klausama, ar nuotolinio tvirtinimo paslauga turėtų ir iš viso galėtų būti įmanoma, ar notaras tokiu būdu vis dar galės atlikti savo pareigas ir kur tvirtinimo metu turėtų būti sandorio šalis. Ateityje gali kilti klausimas, ar notaras, tvirtindamas sandorį, privalo pats būti savo kabinete, ar jis gali būti namuose ar net kitoje šalyje. Paradigmos pasikeitimą paskatino ir tai, kad pokyčių įgyvendinimas sutapo su pandemijos protrūkiu, kuris lėmė bendrus žmonių mąstymo ir gyvenimo būdo pokyčius.

Tikimės, kad Estijos notariatas ir ateityje gebės rasti nišą, padėsiančią palengvinti klientų kasdienybę, ir taps pavyzdžiu kitoms šalims.

Notariniai veiksmai nuotoliniu būdu*

JEAN-FRANÇOIS HUMBERT

Prancūzijos
aukščiausiosios
notarų tarybos
pirmininkas

Ivykus sveikatos krizei, dėl kurios teko įvesti karantiną, įsigaliojo nauja notarinių paslaugų teikimo tvarka: nuotolinės paslaugos, naudojant saugų vaizdo konferencijų ryšį. 2020 m. balandžio 3 d. dekretas Nr. 2020-395 (Defrénois, 2020 m. balandžio 9 d., Nr. 159k2, p. 5, ; Defrénois, 2020 m. balandžio 9 d., Nr. 159j2, p. 20, obs. Grimaldi M., Gijsbers C. ir Reynis B.) atsirado taip greitai, nes apie tai jau seniai notariatas mąstė ir dirbo su Teisingumo ministerija. Dar 2005 m. dekretas dėl notarinių veiksmų numatė galimybę teikti notarines paslaugas nuotoliniu būdu (2005 m. rugpjūčio 10 d. dekretas Nr. 2005-973). To laiko technologijos leido tik tokius atveju, kada abi šalys buvo fiziškai prieš savo notarą. Dabar šie nuotoliniai veiksmai jau tvirtinami keletą mėnesių.

Taikymas ribotą laikotarpį

Nors šios nuotolinės paslaugos yra naujovė ir įteisintos skubos tvarka, tačiau jų taikymo laikas yra apribotas. Taigi, 2020 m. balandžio 3 d. dekretas nustos galioti praėjus mėnesiui nuo ekstremalios situacijos pabaigos. Tačiau tai, kas iš pradžių yra tik eksperimentas, dažnai vėliau būna pratęsiama ir tampa nuolatiniu reiškiniu, remiantis jau įgyta patirtimi.

* Šis Jean-François Humberto straipsnis publikuotas 2020-06-25 leidinyje „Defrénois“, originali nuoroda <https://www.defrenois.fr/article/defrenois/DEF161h9>

Dėl šio aspekto visiems notarams Prancūzijoje buvo išsiųstos apklausos. Per 72 valandas daugiau nei 3 300 iš jų atsakė. Tai rodo, kad įvairaus dydžio biurai pasinaudojo galimybėmis teikti notarines paslaugas nuotoliniu būdu ir tai buvo naudinga visoms teisės sritims, ne tik iškilmingiems aktams, kurie atliekami atvykus pas notarą. Dauguma atsakusių notarų teigė, kad šis paslaugų teikimo būdas nėra nesuspūnino autentiškumo reikalavimų.

Nuotolinės paslaugos: iškeltos abejonės

Tiesa, gali kilti baimė, kad notaro ir jo kliento bendravimas nebus labai efektyvus, nes galbūt klientas sutiks dėl notarinio veiksmo atlikimo nuotoliniu būdu, bet jam nebus pakankamai išaiškinta. Patirtis visgi rodo visiškai priešingai. Žinoma, notaras turi būti tikras, kada klientui buvo iš tikrųjų tinkamai ir išsamiai išaiškinta, bei turi tinkamai įvertinti abiejų šalių valią. Šio straipsnio autoriui pagrįstai kilo abejonių dėl šio nuotolinių paslaugų teikimo metodo tinkamumo ir jo suderinamumo su kokybiškų paslaugų teikimo reikalavimais, apibrėžiančiais notaro ir kliento santykius. Gali kilti pagrįstų ir teisėtų abejonių. Tačiau realybė, grindžiama patirtimi, rodo, kad taip nėra, net jei yra galimybė atsisakyti teikti paslaugas, jei manoma, kad klientas nėra pakankamai apsaugotas ar jei techninės sąlygos nėra tinkamos. Visa tai yra neatskiriama notaro atsakomybės dalis, atliekant visus procedūrinius veiksmus, reikalingus autentiškam dokumentui patvirtinti, neatsižvelgiant į tai, ar klientas atvyksta fiziškai, ar su juo bendraujama nuotoliniu būdu. Tačiau visi žinome, kad mūsų šalis nėra vienalytė. Taip pat gali būti, kad klientui yra daromas spaudimas, apie kurį notaras nebūtinai žinos, nes jo regėjimo laukas tokioje situacijoje yra ribotas. Čia kalbame apie materialias sąlygas, kurios turėtų paskatinti dvigubai didesnę atsargumą ir budrumą. Bet dėl to neturėtų būti pamiršta ir būtinybė prisitaikyti prie skaitmeniniame pasaulyje gyvenančių klientų, kurie jau yra įpratę veikti nuotoliniu būdu, poreikių ir klientų, kurie net reikalauja, kad nuo šiol veiksmai galėtų būti atlikti nuotoliniu būdu, remiantis naujais darbo organizavimo metodais.

Du pavojai: notarinis veiksmas bus banalesnis arba retesnis

Nuotolinės notarinės paslaugos kelia du pavojus: ar netaps notarinis veiksmas banaliu veiksmu, jei vis dažniau bus atliekamas skaitmeninėje erdvėje? Ar kitu atveju netaps jis retai naudojamu, jei atsisakysime tai daryti? Skaitmeninių priemonių naudojimas gali susilpninti notarinį veiksmą, kuris beveik nesiskirs nuo paprasto privataus veiksmo. O kitu atveju notarinis veiksmas gali tapti per sudėtingas ir per daug painus, susijęs tik su labai apibrėžtomis situacijomis klientų akyse ir bus naudojamas tik kraštutiniiais atvejais? Šios diskusijos nėra naujos. Jos jau vyko, kada buvo priimtas 2000 m. kovo 13 d. įstatymas Nr. 2000–230. Tuomet kai kurie prieštaravo, kad autentiškas dokumentas galėtų būti sudarytas elektronine forma ir, jų teigimu, turėtų būti taikoma tik įprastinė popierinė forma. Vokietijos notarijai vis dar laikosi šios praktikos ir taip elgiasi. Tačiau šiandien daugiau nei 90 proc. Prancūzijos notarinių veiksmų yra tvirtinami elektronine forma, tačiau nepakeičiant jų savybių.

Šie apmąstymai, kaip ir šie projektai, nėra susiję tik su mūsų šalimi. Dėl dabartinės sveikatos krizės, dėl kurios gyventojų veiksmai buvo suvaržyti, Belgija teisinėmis priemonėmis įteisino galimybę notarams patvirtinti autentiškus įgaliojimus, šalims nedalyvaujant fiziškai ir teikiant paslaugas nuotoliniu būdu. Latvija ir Estija taip pat rengia autentiškus dokumentus nuotoliniu būdu. Kvebekas ir Austrija prie šio sąrašo prisijungė neseniai, nors ir laikinai.

Procedūrų pritaikymo poreikis

Ne tik dokumentų sudarymas, bet ir ekonominės veiklos perkėlimas į elektroninę erdvę lemia, kad daugybė procedūrų nuo šiol turi būti pritaikytos atlikti internetu. Jau greitai taps privaloma tokiu būdu kurti ir registruoti įmones. 2019 m. liepos 31 d. įsigaliojusi 2019 m. birželio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) Nr. 2017/1132 nurodo, kad valstybės narės iki 2021 m. rugpjūčio 1 d. turės šią direktyvą perkelti į nacionalinę teisę ir taip numatyti galimybes steigti bendroves ir jas registruoti internetu. Austrija jau net numatė galimybę notarui nuotoliniu būdu tvirtinti įstatus. Ispanija, kaip ir Vokietija, tam taip pat ruošiasi. Prancūzijoje 2019 m. gegužės 22 d. įstatymas Nr. 2019–486, susijęs su įmonių augimu ir pertvarkomis (žinomas kaip įstatymas *PACTE*), numato tam tikras šios direktyvos nuostatas, įvesdamas visiškai dematerializuotą įmonių steigimo procesą.

Notarinio veiksmo atlikimo sąlygos nuotoliniu būdu

Norint atlikti notarinį veiksmap nuotoliniu būdu, turi būti įvykdytos trys sąlygos: visiškai saugi vaizdo konferencijų sistema, užtikrintas asmens identifikavimas ir neginčijamai užtikrintas asmens sutikimo patvirtinimas.

1. Visų pirma, svarbiausia yra vaizdo konferencijų sistemos saugumas. Notarinis aktas yra unikalus. Jis neturi skirtis, kad ir koks pasirinktas informacijos perdavimo ar notaro ir jo kliento bendravimo būdas. Vaizdo konferencijos sesijos metu turi būti imamas specialių saugumo priemonių. 2020 m. balandžio 3 d. dekreto 1 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „informacijos mainai, reikalingi aktui sudaryti ir pasirašyti, įskaitant kiekvienos šalies sutikimą ir pareiškimus, atliekami naudojant tokią sistemą, kuri užtikrina informacijos perdavimą, asmenų identifikavimą, duomenų konfidencialumą ir integralumą, bei yra patvirtinta Aukščiausiosios notarų tarybos“.

Todėl, taikydama šį tekstą, Aukščiausioji notarų taryba (CSN) ėmėsi šių priemonių, kurios susijusios su naudojamos debesų infrastruktūros saugumu, atsižvelgiant į Europos Bendrojo duomenų apsaugos reglamento (BDAR) nustatytus apribojimus, susijusius su mainų konfidencialumu, siekiant užtikrinti, kad notarai išliktų suverenūs vykdydami savo veiklą ir galėtų priemonės pritaikyti pagal savo profesinius reikalavimus.

Esant šiam poreikiui, buvo atlikti šie veiksmai:

- sukurta uždara virtuali erdvė notariatui skirtoje debesų kompiuterijos infrastruktūroje;
- užtikrintas duomenų, einančių per šią debesų kompiuterijos infrastruktūrą, anonimiškumas. Šioje erdvėje nėra saugomi jokie metaduomenys (profesiniai duomenys);
- profesinis kontaktų sąrašas lieka profesijos duomenų centre;
- įdiegtas dinaminis šifravimas, siekiant užtikrinti mainų konfidencialumą. Kiekviena vaizdo konferencijos sesija turi atskirą šifravimo raktą, kurį sistema sukuria tik vienai sesijai;
- naudojantis šia infrastruktūra neįmanoma daryti sesijų įrašų, taigi sistemos konfigūraciją kontroliuoja profesijos atstovai;
- iš biuro inicijuotos vaizdo konferencijos metu garso / vaizdo srautas keliauja per CSN patvirtintą privatų tinklą, kuris jam garantuoja papildomą kokybės ir saugumo lygį, kurio neįmanoma užtikrinti naudojant viešą interneto tinklą.

Notarų patvirtinta ir naudojama sistema atitinka šiuos reikalavimus. Pabrėžtina, kad iki šiol vienintelis Nacionalinės informacinių sistemų saugumo agentūros (ANSSI) sertifikuotas vaizdo konferencijų sprendimas taip pat naudoja šifruotą garso / vaizdo ryšį, užtikrina saugią prieigą prie nuotolinių susitikimų ir galimybę patikrinti sertifikavimo grandinę, t. y. visas priemones, kurias naudoja patvirtinta sistema komunikacijai su notariais.

Buvo pateikti komerciniai pasiūlymai, kuriuose siūlytos viešai prieinamos sistemos, tačiau jos neatitinka keliamų kokybės, privatumo ir saugumo reikalavimų. Be to, šie sprendimai nėra suderinami tarpusavyje, todėl nėra tarpusavio sąveikos.

2. Pasirašančiojo asmens identifikavimas, antra vertus, kelia daugiau klausimų nei paprastas susitikime dalyvaujančio asmens identifikavimas. To negalima susiaurinti iki paprasto jau pažįstamo asmens atpažinimo. Visi puikiai suprantame kylančius įsibrovimo ir tapatybės klaidojimo pavojus, naudojant pažangiausias šiuolaikines technologijas. Tačiau, kyla pagrįsta baimė, kad dematerializuotoje aplinkoje piktavališkais tikslais gali būti pasisavinta asmens tapatybė, tam naudojant pažangiausias priemones. Kaip apsisaugoti nuo tokio įsilaužimo? Vien tik vizualinis atpažinimas negali garantuoti kliento tapatybės, net jei asmuo yra jau gerai notarui pažįstamas. Fizinio kontakto metu galima aptikti suklaidotus dokumentus ar suklaidotas asmens tapatybės dokumentų kopijas. Šis procesas daug sudėtingesnis naudojant nuotolinio bendravimo technologijas. Todėl patartina naudoti priemones, skirtas patikrinti asmens tapatybės dokumentus ir jų turėtojus, kad būtų išvengta bet kokio klaidojimo.

Tam jau turime ir techninių sprendimų, kurie leidžia atlikti šiuos patikrinimus ir padėti įsitikinti, kad prie kito ekrano esantis asmuo iš tikrųjų yra tas, kuriuo teigia esąs. Šie programiniai sprendimai taip pat pasitelkia veido atpažinimo priemones, kad būtų galima palyginti asmens tapatybės nuotrauką, esančią civilinės būklės dokumente, su nuotrauka, kurią vartotojas daro pats. Galiausiai yra įvairių procesų, skirtų užtikrinti, kad matomas gyvas asmuo, o ne holograma, kuria galbūt apsimetama imituojant klientą.

Notaras, valstybės įgaliotas asmuo, yra tas asmuo, kuris ir atlieka šiuos patikrinimus, naudodamas šiam tikslui skirtas technologines priemones. Priklausomai nuo bendravimo būdo, fizinio ar nuotolinio, skiriasi tik naudojamos patikros priemonės. Bendravimas per atstumą reikalauja šiam tikslui naudoti sudėtingas priemones, siekiant užtikrinti neabejotiną saugumą. Priemonės ir procedūros, įvestos pagal balandžio 3 d. dekretą, atrodo neįprastai sudėtingos. Tačiau technologijos sparčiai tobulėja ir galima drąsiai teigti, kad artimiausiu metu atsiras patogesnių ir klientams lengviau suprantamų sprendimų.

3. Įrodžius dalyvaujančios šalies tapatybę, lieka klausimas dėl būdo jo sutikimui dėl notarinio veiksmo atlikimo nuotoliniu būdu gauti. Kai kurie autoriai teigė, kad sutikimas gaunamas tuomet, kai notaras realiai tvirtina notarinį veiksma, ir kad tada sutikimą patvirtinančio parašo materialumas tėra antraeilis aspektas, netgi nenaudingas. Kai kurie netgi teigia, kad tai pagrindžia notaro, kaip valstybės įgalioto pareigūno, statusas. Ši mintis atrodo labai pavojinga, nes, pirmiausia, tai įteisintų skirtingus autentiškus dokumentus. Kodėl klientas privalo pasirašyti popieriuje ar elektroninėje laikmenoje parengtą aktą, dalyvaudamas fiziškai, o paslaugas teikiant nuotoliniu būdu to nebebūtų reikalaujama? Autentiško dokumento unikalumas turi būti išsaugotas, nesvarbu, kokioje laikmenoje jis surašytas ar koku būdu jis sudarytas.

Be to, neleidus klientui parašu patvirtinti savo sutikimo, tai neišvengiamai sukeltų abejonių, ar asmuo visiškai supranta savo prisiimamus įsipareigojimus. Bet neliktų jokių konkrečių to įrodymų. Reikėtų vengti šio pavojingo kelio, kadangi tokio būdo visiškai nesuprastų autentišką dokumentą pasirašančios šalys. Notarinio akto pasirašymas yra įpareigojantis veiksmas, kurį galima nuginčyti tik įrodant, kad parašas buvo suklastotas. Kaip kitaip įpareigoti asmenį laikytis savo įsipareigojimų, jei ne remiantis Civiliniame kodekse nurodytomis procedūromis, kurios įrodo notarinio akto autentiškumą. Civilinio kodekso 1369 straipsnyje autentiškas dokumentas apibrėžiamas kaip „dokumentas, kurį laikantis nurodytų procedūrų sudaro valstybės pareigūnas, turintis tam tinkamą kompetenciją ir galią sudaryti tokius dokumentus“. Tarp šių procedūrų, be abejo, yra ir pasirašymas. Palyginimui, kaip vertintume sudarytą santuoką, jei gavę civilinės būklės pareigūno sutikimą sutuoktiniai nebūtų pakviesti pasirašyti santuokos liudijimo?

Valdžios institucijos šį reikalavimą patvirtino, kai 2005 m., pakeisdamos 1971 m. notarinio akto dekretą, įvedė galimybę sudaryti dokumentą elektroninėmis priemonėmis, tačiau nurodė reikalavimą, kad grafinėje dalyje būtų parašo atvaizdas. Septynioliktas 2005 m. rugpjūčio 10 d. dekretas Nr. 2005-973, keičiančio 1971 m. lapkričio 26 d. dekretą Nr. 71-941, straipsnis numato, kad „pasirašančios šalys turi naudoti tokias priemones, kurios leistų notariniame akte atsirasti rašytinio parašo atvaizdai“.

Parašo materialumas

Kaip užtikrinti parašo materialumą, kada klientas fiziškai nedalyvauja, tam, kad pasirašytų dokumentą? 2020 m. balandžio 3 d. dekretu, siekiant optimalaus saugumo, buvo reikalaujama naudoti „kvalifikuotą elektroninio parašo procesą, atitinkantį 2017 m. rug-

sėjo 28 d. dekreto reikalavimus“. Būtent šis paskutinis tekstas (2017 m. rugsėjo 28 d. dekretas Nr. 2017-1416) ir apibrėžia elektroninio parašo nustatymo procedūras ir numato, kad jo patikimumas priklauso nuo sertifikavimo lygio, remiantis 2014 m. liepos 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (ES) Nr. 910/2014 dėl elektroninio identifikavimo ir elektroninių operacijų patikimumo užtikrinimo paslaugų vidaus rinkoje.

Šis techninis aspektas nurodo, kad reikia laikytis elektroninių parašų išdavimo tvarkos, pagal pasikeitimo kodais procedūrą. Kai kurie išskėlė klausimą dėl galimybės pasirinkti paprastesnį metodą nei šis, kuris kyla iš reikalavimo, susijusio su kvalifikuotu elektroniniu parašu. Klientas aktą pasirašo vaizdo konferencijos metu, dalyvaujant notarui, jo akivaizdoje ir jam prižiūrint. Taigi tokiu būdu galbūt galima būtų laikytis reikalavimų atvaizduoti ranka pasirašyto parašo atvaizdą išmaniojo telefono ar planšetinio kompiuterio ekrane. Nepriklausomai nuo pasirinkto varianto, svarbu yra tai, kad pasirašyta turi būti vaizdo konferencijos metu notaro akivaizdoje. O notarui nedalyvaujant šalys pasirašyti akto negali.

Nuotoliniu būdu parengtas dokumentas nėra kitoks autentiškas dokumentas. Priešingai, galima be abejonės pritari tokiam sutikimo gavimui, kuris seka po išaiškinimo ir informacijos apsikeitimo sesijos, kuris leistų užbaigti labai dažną praktiką, kada, siekiant patenkinti materialines sąlygas, pasirašoma remiantis privačiais įgaliojimais. Ar pasirašymas pagal įgaliojimą nekelia grėsmės pačio dokumento autentiškumui? Nuotoliniu būdu išreikštas sutikimas nuo šiol galėtų būti laikomas autentišku. Sutikimas būtų išreikštas po susitikimo, kurio metu būtų pateikta visi reikalinga ir naudinga informacija bei visi reikiami paaiškinimai. Autentiškumas negali būti redukuojamas tik į patį veiksmą. Nepakanka oficialių apeigų, kur notaras yra tarsi dvasininkas, o klientas tik pasyvus žiūrovas. Sutikimas yra viso proceso kulminacija, kai užtikrinama, kad įsipareigojantis asmuo puikiai supranta savo teises ir pareigas bei įsipareigojimo pasekmes. Visai tai jau nuo pat savo ištakų yra notariato pašaukimas.

Išvados

Nuotolinės paslaugos tikrai bus įtrauktos į mūsų teisinę sistemą. Tačiau tvarumui pasiekti reikės atlikti pakeitimus, susijusius su procedūra, kurią numatė 2020 m. balandžio 3 d. dekretas. Ir reikia pripažinti, kad šis teisės aktas padėjo padaryti didelę pažangą diskusijose, kurios jau 15 metų sutelkė labai daug teisininkų, notarų ir magistratų.

Eidamas CSN pirmininko pareigas prisidėjau prie darbų rengiant minėtą balandžio 3 d. Valstybės tarybos dekretą. Ir manau, kad labai naudinga pasidalinti mintimis ir abejonėmis, kurios kilo rengiant šį dokumentą ir per kelis mėnesius po jo priėmimo. Šis tekstas nėra veiksmų programa ir tikrai nebandau nuspėti ateities. Bet neginčijama, kad notariatas ir valstybės institucijos turės dar kartą aptarti nepaprastosios padėties pratęsimo sąlygas ir stengtis rasti ekonomiškai prasmingus sprendimus, kurie apsaugos mūsų piliečių teisinius interesus ir strateginius kontinentinės teisės tikslus. Saugumas, ergonomika, suverenumas bus vieni iš prioritetų vykdant šį darbą.

Ateities notaras: iššūkiai ir galimybės

**PROF. DR. LYRA
JAKULEVIČIENĖ**

Mykolo Romerio
universiteto Teisės
mokyklos dekanė

Pastarųjų mėnesių karantinas visų profesijų atstovus nenoromis verčia ne tik galvoti, bet ir veikti kitaip profesinėje erdvėje, dalį paslaugų perkelti į elektroninę erdvę, teikti jas nuotoliniu būdu. Nors notarų veikla Lietuvoje buvo sustabdyta vos keturioms dienoms, jau dabar akivaizdu, kad ši patirtis bus naudinga ateičiai. Tokios ekstremalios situacijos šalia neigiamų pasekmių kartu visus mus privertė išbandyti kitokių veikimo būdus, kurie ateityje gali tapti norma – t. y. veikti pasitelkus technologijas tuomet, kai tai naudinga. Tačiau ir iki karantino nemažai buvo kalbama, kad naujosios, dar vadinamos griaunančiosiomis (angl. *disruptive*), technologijos palieka žymę beveik kiekvienoje srityje, teisė – ne išimtis. Jos keičia teisę ir teisininkų profesiją. Nors tikimasi, kad technologijos sukurs daug efektyvesnius produktus ar paslaugas vartotojui, jos taip pat kelia nemažai klausimų, kokia bus teisiųjų paslaugų ir pačių teisininkų ateitis.

Notarų biurų atitikmuo veikė dar iki Romos imperijos laikų, o pačių notarų vaidmuo esmingai nesikeitė nuo Šekspyro laikų. Kaip naujosios technologijos paveiks šią klasikinę teisinę profesiją? Ar ateityje turėsime ne tik e. notarą, bet ir kibernetarą, notarą robotą ir pan.? Šie klausimai aktualūs jau dabar.

Notarų profesija yra bene viena labiausiai apipinta tradicijomis, tai taip pat itin konservatyvi teisinė profesija. Tai suprantama, nes notaro atliekamos pareigos jau savo esme yra susijusios su stabilumu, patikimumu, saugumu, o ne nuolatiniiais pokyčiais ir inovacijomis, kaip, pavyzdžiui, versle. Ir nors tradicijos ir konservatyvumas, matyt, daugybę

metų užtikrino notarų darbo patikimumą ir stabilumą, dabar jau būtina atsižvelgti į besikeičiančią realybę.

Notarų veiklos srityje pastaraisiais metais pokyčių neišvengta, tačiau jie buvo itin lėti. Vienus pokyčius galėtume laikyti neišvengiamais ir labai realiais, jie, matyt, ir profesijoje lengviau priimami. O kiti kol kas atrodo tolimi, nepažįstami, nerealūs. Taigi, pirmieji pokyčiai, kurie jau vyksta, buvo susiję su poreikiu išnaudoti elektroninę erdvę, nes didėjo apsisikeitimas elektroniniais duomenimis prekyboje, teisėje ir valdyme, popierinius parašus keičiant elektroniniais parašais ir elektroniniais dokumentais.

Reikia pastebėti, kad kartais yra painiojamos sąvokos, susijusios su elektroninėmis notarinėmis paslaugomis ar nuotoliniu notarinių veiksmų atlikimu. Šios sąvokos visgi nėra tapačios. Iš esmės elektroninis notarinis patvirtinimas apima dokumentus, kurie yra tvirtinami elektronine forma, o notaras ir klientas pasirašo e. parašu. Tačiau šiuo atveju visi kiti komponentai yra tradiciniai, t. y. notarinis patvirtinimas taip pat, kaip ir popieriuje, taikomas ir elektroniniam tvirtinimui, o tai reiškia, kad pasirašantysis turi fiziškai atvykti pas notarą. O nuotolinis tvirtinimas paprastai apima skaitmeninius dokumentus, kurie ir pasirašomi, ir tvirtinami nuotoliniu būdu. Kitaip tariant, klientas „atvyksta“ pas notarą dokumentų tvirtinti nustatytu laiku, naudojant audiovizualinę technologiją internete. Taigi pats sandoris atliekamas nuotoliniu būdu, o ne dalyvaujant fiziškai.

Pirmieji e. notaro standartai atsirado JAV, o notarų veiklos skaitmenizavimo iniciatyvų būta jau prieš beveik 20 metų. Pavyzdžiui, jau prieš keletą metų maždaug 25 JAV valstijos priėmė įstatymus, leidžiančius tvirtinti dokumentus notarine tvarka elektroniškai, jei dalyviai buvo tame pačiame kambaryje, kaip ir notaras. Virdžinijos valstija buvo pirmoji JAV, kuri 2012 m. leido atlikti notaro veiksmus nuotoliniu būdu pasitelkus vaizdo įrašus ir leido dalyvauti subjektams iš kelių valstijų arba net kelių šalių ir tvirtinti dokumentus notarine tvarka elektroniškai. Tai atvėrė kelią tokioms iniciatyvoms kaip, pavyzdžiui, *DocVerify* notarų platformoms. Kentukio valstijoje nuo šių metų sausio 1 d. įsigalioja naujas reglamentavimas, kurio vienas akcentų – internetinio notaro paslaugos¹.

Lotyniškasis notariatas, kuriam priklauso ir Lietuvos notarai, taip pat aktyviai plėtoja technologijas su tikslu palengvinti bendravimą elektroniniu būdu tarp notarų, viešų registru ir klientų. Daugumoje Europos šalių veikia e. registrai. Pavyzdžiui, Austrijoje, Estijoje, Vokietijoje, Lenkijoje ir kt. šalyse veikia testamentų registrai. Notarų susižinojimas su viešais registrais arba administracinėmis institucijomis elektroniniu būdu taip pat vyksta daugumoje Europos šalių, pavyzdžiui, su žemės registru Belgijoje, Estijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Latvijoje ir kt. Čekijos Respublikoje notarai gali vykdyti tiesioginius notarius įrašus kai kuriuose registruose (šalia standartinių teismo procedūrų). Prancūzijoje notarai jau nuo 2000–2002 m. gali rengti aukcionus nuotoliniu būdu. Tokia galimybė kitose šalyse, pavyzdžiui, Ispanijoje, Italijoje, Belgijoje, atsirado daug vėliau. Kai kuriose Europos šalyse autentiškas dokumentas jau yra dematerializuotas (Austrija, Prancūzija, Italija, Lat-

¹ JAV veikia kitokia notariato sistema, kurioje notarai turi minimumą teisiųjų įgaliojimų, jiems taikomas mažesnis teisinis reguliavimas. Notaro funkcijos apsiriboja parašo tikrumo liudijimu, priesaikos ar liudytojo parodymų patvirtinimu (red.).

vija). Prancūzijos notaras jau nuo 2018 m. turi galimybę nuotoliniu būdu tuo pačiu metu išduoti bendrus aktus su kitais notarų biurais, kiekvienam iš notarų būnant kartu su klientu skirtingose vietose. Taigi nebereikia keliauti, kas tam tikrais atvejais reikšmingai sutaupo išlaidas. Nuo 2022 m. Vokietijoje visi notariniai dokumentai bus saugomi elektroniskai. Pastaraisiais metais notaras daugelyje šalių išplėtojo galimybes klientams komunikuoti su notaris skaitmeniniu būdu arba pasitelkus vaizdo konferencijas (pavyzdžiui, Belgijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Nyderlanduose, Latvijoje). Austrijoje tokia galimybė taikoma ribotos atsakomybės įmonėms steigti. Ispanijos notariatas sukūrė programėlę pigiau ir greičiau įsteigti mažą ir vidutinio dydžio įmonę, dėl kurios administruojami dokumentai ir perduodami duomenys notaro biurui bei kitoms institucijoms, dalyvaujančioms įmonės steigimo procese. Belgijoje veikia skaitmeninis įrankis „Start MY Business“, kuris leidžia bet kuriam steigėjui sukurti savo įmonę nuotoliniu būdu ir pasirinkti jam priimtina notaro biurą, kuriam bus pateikti koduoti duomenys. Nuo 2019 m. vidurio Belgijoje leidžiama patvirtinti kai kurių sutarčių (pavyzdžiui, pardavimo) sudarymą saugios vaizdo konferencijos būdu. Jei visos šalys sutinka vesti susitikimą vaizdo konferencijos būdu, užtenka kiekvienai šaliai apsilankyti pas savo pasirinktą notarą ir išklausti notarinio akto paaiškinimą ir perskaitymą nuotoliniu būdu. Vaizdo įrašai yra vertinami ir kaip puiki apsaugos bei įrodomoji priemonė, kada notarus kvestionuoja advokatai ar pan. Visgi sudaryti notarinį aktą elektroniniu būdu Belgijoje vis dar nėra įmanoma, kadangi neveikia Notarinių aktų bankas, kuris, planuojama, bus notarinių aktų dematerializacijos pagrindu. Vis didėjantis notarų vaidmuo terorizmo finansavimo ir pinigų plovimo prevencijos srityse tiesiog neišvengiamai perkels notarus vis labiau į skaitmeninę erdvę, nes tik taip bus įmanoma greitai ir veiksmingai gauti tarptautinius duomenis, priėjimą prie tarptautinių registrų ir pan., kad notaras tinkamai galėtų atlikti savo funkcijas.

Latvija buvo pirmoji valstybė Rytų ir Centrinėje Europoje, kurioje nuo 2018 m. vidurio notaras pradėjo teikti e. paslaugas (t. y. tvirtinti dokumentus elektroniniu būdu) ir šiuo metu nuotoliniu būdu gali atlikti daugumą notarinių veiksmų. Latvijos notarų veiklą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimai numatė galimybę asmenims padaryti vienašales ketinimų deklaracijas nuotoliniu būdu (pavyzdžiui, dėl palikimo priėmimo ar atsisakymo), kas ypač aktualu latviams, gyvenantiems užsienyje. Latvijos notarų rūmų portalas siūlo vaizdo patarimus ir nuotolines notaro paslaugas. Notaras Latvijoje gali naudoti vaizdo konferencijų įrangą Notarų informacinėje sistemoje autentiškiems aktams ir patvirtinimams parengti, taip pat vykdyti testamentą ir kitus procesus. Tokia vaizdo konferencija yra įrašoma ir įrašai sistemoje saugomi dešimt metų nuo akto sudarymo ar patvirtinimo dienos.

Estijoje visi notaras visiems notariniais veiksmais atlikti naudoja eNotaro informacinę ir bendrą elektroninio autentifikavimo sistemą. Nuo šių metų įsigaliojo įstatymas, kuriuo leidžiamas nuotolinis autentifikavimas, o nuo vasario Estijos notaras pradėjo bandomąjį projektą, kada notariniai veiksmai gali būti atlikti nesilankant fiziškai notaro biure. Tai reiškia, kad užsienyje esantis klientas pirmiausia susiderina su notaru dėl sandorio laiko ir vyksta į Estijos užsienio atstovybę (kol kas tik Helsinkyje, Briuselyje, Stokholme, Londone ar Rygoje, bet planuojama plėsti) patvirtinti sandorį. Nuo šių metų balandžio

mėn. suderinus su notaru galima vykti ir į bet kurią nors kitą klientui patogią vietą, ne tik atstovybę. Praktinis įgyvendinimas reikalavo nemenko technologinio pasirengimo, t. y. elektroninės tapatybės dokumentų, kurie leistų identifikuoti asmenį, bei biometrinio veido atpažinimo technologijos, kuri bus naudojama. Šiuo metu notarai nuotoliniu būdu gali atlikti beveik visus notarinius veiksmus: tvirtinti įgaliojimus, susitarimus dėl uždarytų akcinių bendrovių akcijų pardavimo, dokumentus, susijusius su paveldėjimu, tvirtinti dokumentus pažyma (*Apostille*) ir pan. Tačiau ne visi notariniai veiksmai gali būti atliekami tokiu būdu, todėl, pavyzdžiui, „elektroninės“ santuokos ar ištuokos dar nėra galimos.

Lietuvoje taip pat pradėta įgyvendinti eNotaro informacinė sistema, kuri leidžia klientui matyti notaro užimtumą, užsisakyti klientui patogų laiką, pateikti tam tikrus dokumentus iki susitikimo su notaru, teikti prašymus dėl paveldėjimo bylos perdavimo tvarkyti kitam notarui ir pan. Dalis Lietuvos notarų tvarko notarinį registrą elektroniniu būdu. Notarai turi galimybę perduoti duomenis valstybės registrams ir gauti duomenis iš jų tiesiogiai. Visgi eNotaro paslaugų teikimas šiuo metu vis dar reiškia, kad pasirašantys asmenys ir notaras turi fiziškai dalyvauti pasirašymo metu (kaip minėta, tik kai kuriose šalyse yra leidžiama patvirtinti dokumentą dalyvaujant nuotoliniu būdu). Taigi tai visiškai skirtinga nuo sandorių ar dokumentų tvirtinimo nuotoliniu būdu, kuris nereikalauja asmens fizinio dalyvavimo notaro biure.

Ir nors pokyčius, matyt, stabdo nelankstūs teisės aktų reikalavimai, panašu, kad pandemijos akivaizdoje net ir jie bus keičiami greičiau. Pastebėtina, kad Lietuvos notarų rūmai jau keletą metų siūlė pakeitimus dėl galimybės daugelį notarinių veiksmų atlikti nuotoliniu būdu, tačiau realiai jie pradėti svarstyti tik pandemijos metu. 2020 metų kovą parengti Notariato įstatymo Nr. I-2882 28, 36, 37 ir 50 straipsnių pakeitimai ir papildymas 28¹ straipsniu, jei bus priimti, leistų tam tikras notaro paslaugas teikti pasitelkus informacines technologijas. Pakeitus Notariato įstatymą, būtų išplėsta notaro biuro buvimo vietos sąvoka, kuri apimtų ne tik fizinį notaro biurą, bet ir kitas lokacijas, kurios notarui būtų pasiekiamos pasitelkus technologijas. Pagal numatomus pakeitimus notarui būtų palikta diskrecija spręsti, ar teikti notarines paslaugas nuotoliniu būdu, ar ne, įvertinus poreikį apsaugoti asmenų teisėtus interesus. Nuotolinės paslaugos apimtų platų spektrą, išskyrus testamentą tvirtinimą, jo priėmimą saugoti bei patvirtinti faktą, kad asmuo yra gyvas ir yra tam tikroje vietoje, taip pat tuos atvejus, kai dėl notarinių veiksmų pobūdžio jų neįmanoma arba sudėtinga atlikti nuotoliniu būdu. Lietuvos Respublikos Seime užregistruotu Civilinio kodekso pakeitimu taip pat siekiama sudaryti teises galimybes notarinius sandorius sudaryti nuotoliniu būdu naudojant elektroninį parašą bei nuotolines vaizdo identifikavimo priemones, tačiau, Seimo teisininkų nuomone, notarinių veiksmų atlikimo taisyklės yra nustatytos Notariato įstatyme, jos nėra Civilinio kodekso reguliavimo dalykas, todėl turėtų būti keičiamas būtent Notariato įstatymas. Be to, pabrėžiama, kad Civilinis kodeksas nedraudžia sudaryti sandorių nuotoliniu būdu (1.73 straipsnio 2 dalis ir 1.76 straipsnio 2 dalis).

Žinoma, net ir sudarius teises sąlygas tvirtinti notarinius veiksmus nuotoliniu būdu pagal Notariato įstatymą, turės būti užtikrintos tinkamos ir saugios technologinės galimybės, kurios yra esminė tokio veikimo prielaida, t. y. asmens identifikavimo, veido atpa-

žinimo technologijos (pavyzdžiui, Estijos notariatas pasirinko vietinio Estijos startuolio *Veriff* sukurtas biometrines atvaizdo atpažinimo technologijas). Todėl ir įstatymo pakeitimai, matyt, įsigalios ne anksčiau kaip po vienerių dvejų metų.

Tačiau nepaisant visų pastaraisiais metais vykstančių pokyčių įvairių šalių notariatuose integruojant technologijas į notarų veiklą, visgi, matyt, daug didesni pokyčiai notarų laukia ateityje. Europos Sąjungos notarų tarybos prezidentas Pierre-Lucas Vogelis 2020 m. pristatytoje metinėje ataskaitoje teigė, kad tik visiškai atsiverdami skaitmenizacijai notariatai išliks nepakeičiami piliečiams, verslui ir vyriausybėms. Tačiau kad taip įvyktų, būtina ruoštis jau šiandien.

Globalizacija nėra naujas dalykas, tačiau ji įgyja pagreitį kartu su internetu, naujų technologinių priemonių, procesų automatizavimo ir duomenų apsaugos plėtra. Ji lėmė ne tik prekių, bet ir paslaugų judėjimą, teisininkų veikimą skirtingose jurisdikcijose, mūsų piliečių užsienyje teisinių paslaugų šeimos teisės, nekilnojamo turto ir kitose srityse poreikius. Kadangi teisininkai plečia savo veiklos geografines ribas, globalizacija kartu su technologine plėtra, tikėtina, ir toliau išliks kaip teisininkų veiklos pokyčių variklis. Galbūt atėjo laikas ir amžiniesiems notaro atributams – rašikliui ir antspaudui, keisti savo formą ir išvaizdą? Tik ar to pakaks, kad ši tradicinė teisinė profesija išliktų taip pat reikalinga, kaip ir šiandien?

Taigi antroji grupė tikėtinų pokyčių yra naujų griaunančiųjų technologijų poveikis notarų profesijai. Šios technologijos kelia nemažus iššūkius net ir tokiai stabiliai profesijai kaip notaro, bet kartu atneša naujų galimybių, todėl tikslinga jas įvertinti.

Vienas iš įvardijamų aktualiausių notarams iššūkių yra blokų grandinės technologijos (angl. *Blockchain*), kurių esmė yra sudaryti galimybes asmenims keistis, patikrinti, fiksuoti ir saugoti informaciją apie sandorius nekintamu ir saugiu būdu. Blokų grandinės technologijos tikslas yra pašalinti tarpininkus, o tai gali turėti nemenką poveikį dabartinei notarų ir registruojamų veiklai. Ši technologija gali užtikrinti tam tikrų duomenų patikimą užfiksuojimą ir šį „istoriją“ iš esmės negali būti ištrinta ar pakeista. Todėl ji itin aktuali šalyse, kur vis dar susiduriama su registruojamų pasitaikančia korupcija, galimai nesąžiningų notarų veikla ir pan. Kai kurie autoriai teigia, kad jau dabar blokų grandinės technologijos padeda notarams tokiose šalyse kaip Ukraina, Gruzija ar Gana kovoti su korupcija žemės registruose.

Blokų grandinės technologija patogi tuo, kad nebereikia tikrinti patvirtintų dokumentų, kurie neretai pateikiami iš skirtingų jurisdikcijų ir teisinių sistemų. Ši technologija leidžia fiksuoti bet kokio tipo duomenis tiksliai, patikimai, decentralizuotai ir pigiai. Blokų grandinės duomenys yra atviri visiems bet kuriuo metu iš bet kurios vietos. Taigi, iš esmės atsiranda galimybė išvengti nemenko notarų mokesčio už, pavyzdžiui, nekilnojamojo turto sandorio tvirtinimą, jei visa tai gali būti įkelta į technologiją ir užtikrinta privačia blokų grandinės technologija tarp abiejų šalių. Pavyzdžiui, Ispanijoje dokumento patvirtinimas kainuoja apytiksliai 250 eurų, o dėl blokų grandinės technologijos bet kokie duomenys gali būti patvirtinti už labai nedidelę kainą, kartais siekiančią vos 0,2 euro, t. y. 99 proc. pigiau nei, pavyzdžiui, paveldėjimą tvirtinančio notaro mokestis. Kadangi notarų mokesčių klausimas nuolat yra diskusijos apie notarų ateitį objektas, blokų grandinės technologi-

jos plėtra yra glaudžiai susijusi su šiuo klausimu. Kai kurie startuoliai jau šiuo metu siūlo specifiškai notarų srityje naudojamus produktus (pavyzdžiui, *BlockNotary* startuolis).

Blokų grandinės technologijos jau sėkmingai išbandytos įvairiose kitose srityse. Pavyzdžiui, bankų sektoriuje ši technologija leidžia automatizuoti mokėjimus. Taip pat plėtojamas įvairių tipų sutarčių automatizavimas (vadinamieji *smart* kontraktai): paveldėjimo, nuosavybės perleidimo, įkeitimo, draudimo, civilinės ir komercinės sutartys. Ypač diskutuojama dėl žemės registrų perkėlimo į blokų grandinės technologiją, tačiau būtina, kad valstybės pripažintų tokius blokų grandinės sistemoje užfiksuotus įrašus kaip teisiškai įpareigojančius. Visgi jau atsiranda valstybių, kuriose tai pripažįstama. Viena iš JAV valstijų, Džordžija, pirmoji pasaulyje sukūrė žemės registrą naudodama blokų grandinės technologiją 2016 m., kuri leidžia patikrinti nuosavybės teises į žemę realiu laiku, taigi nereikia nei antspaudo, nei fizinio parašo. Nuo 2017 m. Švedijoje sėkmingai vykdomas bandomasis projektas, tačiau dar turės būti keičiami teisės aktai prieš tai, kai sistema pradės veikti.

Visgi galimi keli argumentai, kodėl blokų grandinės technologijų rizika notarų profesijai nebūtinai pasitvirtins. Žinoma, šie argumentai gana reliatyvūs. Pirmiausia, tokios rizikos galbūt ir nėra ten, kur valstybė reguliavimu numato privalomą sandorių tvirtinimą būtent notarine tvarka. Rizikos nėra kol kas, nes valstybės įstatymai taip pat gali kisti ir ateityje numatyti ir kitas, saugias ir patikimas sandorių tvirtinimo formas. Pavyzdžiui, Lietuvoje jau dabar yra parengti Civilinio kodekso pakeitimai, kurie leistų pasirinkti notaro paslaugą sudarant įgaliojimą, ar pasinaudoti informacinių technologijų priemonėmis ir tiesiog įregistruoti tokį įgaliojimą skaitmeniniame įgaliojimų registre. Todėl tokių technologinių galimybių atsiradimas gali eliminuoti notarų iš tam tikrų smulkių veiksmų atlikimo. Be to, nuolat netyla diskusijos dėl dokumentų tvirtinimo notarine tvarka, siekiant kai kuriose srityse tai supaprastinti, o bet kokie teisėkūros pokyčiai neabejotinai darytų įtaką notarų profesijos ateičiai, notaro paslaugų poreikiui. Antra, teigiama, kad technologijos kelia ir saugumo užtikrinimo, patikimumo, galimų piknaudžiavimų klausimus. Pavyzdžiui, vienas iš pagrindinių klausimų yra subjekto identifikavimas, jei subjektas nėra žinomas notarui. Tačiau ir patys notarijai nėra kriminalistai, kad nustatytų, ar net ir į notaro biurą atvykęs asmuo, pateikęs savo tapatybės dokumentą, tikrai nesukčiauja ir yra tas, kuo prisistato. O technologijos jau leidžia notarams naudoti kibernetinio saugumo priemones. Pavyzdžiui, JAV veikianti įmonė *Notarize*, kuri pirmoji sudarė elektroninę įkeitimo sutartį, naudoja trijų žingsnių tapatybės patikrinimą, kuris grindžiamas tapatybės dokumento įkėlimu, dokumento parodymu vaizdo įrašu ir žinių patikrinimo testu. Trečia, kiekvienas praktikas žino, kad kai kurios teisės sritys yra sudėtingos ir reikalauja patyrusio teisininko dalyvavimo (pavyzdžiui, nekilnojamojo turto sandoriai gali apimti įvairias nuosavybės formas, daugybę įvairių teisių, finansavimo kompleksiskumą ir pan.), todėl sudėtinga jas būtų perkelti vien tik į automatizuotą aplinką. Ketvirta, teigti, kad blokų grandinės technologijos visiškai sunaikins poreikį kreiptis į notarų, nebūtų teisinga, ypač kai galvojame apie privačius vartotojus, nedideles įmones ir pan., kurioms technologiniai sprendimai nebūtinai yra pasiekiami ir priimtini, o asmenims turėtų būti suteikta teisė rinktis. Juolab kad notarų statuso specifiškumas, t. y. valstybinės funkcijos vykdymas – dokumentų ir sandorių autentifikavi-

mas, reikalautų ir pačios valstybės apsisprendimo naudoti tokias privačias technologijas. Pagaliau pažvelkime, kiek laiko egzistuoja blokų grandinės technologijos? Tikrai ne vienerius ir ne kelerius metus, tačiau jų poveikis iki šiol vis dar išlieka nedidelis.

Griaunančiosios technologijos yra beveik kiekvienos srities dalis ir, siekiant veikti sėkmingai pasikeitusiomis sąlygomis, turėtume aprėpti naujas inovacijas ir prisitaikyti. Taigi, gal verta pažvelgti į naujasias technologijas per galimybių prizmę? Juk žinome, jog nors dažniausiai individams ar įmonėms notaro paslaugų prireikia skubiai, notariniai veiksmai nėra tokie greiti. Būtina susirasti vietinį biurą, daryti dokumentų kopijas, nešti dokumentus į biurą ir pan. Tam reikia laiko. Notarams žinant, kaip veikia šios technologijos, ir jas įvaldžius gali atsirasti daugiau darbo optimizavimo galimybių. Pavyzdžiui, blokų grandinės technologijos gali pakeisti susitikimo su klientais poreikius, nes visus dokumentus (sutartis, testamentus, oficialias deklaracijas ir kitus teisinius dokumentus) visos suinteresuotos šalys gali sukelti į saugią erdvę pasitelkę technologijas nuotoliniu būdu. Tam nereikia kurti įmantrių informacinių sistemų, kurios nebūtų prieinamos daugeliui nedidelių notarų kontorų. Be to, popierinės korespondencijos sumažinimas gali sutaupyti ir daugybę laiko bei techninio darbo reikalaujančių veiksmų (spausdinimo, pasirašymo, skanavimo ir vėl spausdinimo), kadangi blokų grandinės technologijoje galima visai tai atlikti e. parašo technologijos būdu. Šios technologijos jau veikia ir net yra sertifikuotos pagal ISO standartą. Pavyzdžiui, Prancūzijos notariatas kartu su bankais ir antstoliais jau nuo 2017 m. įgyvendina blokų grandinės technologijų projektą. Projekto metu buvo sukurta privačios blokų grandinės technologijos infrastruktūra ir eksperimentuojama su šios technologijos panaudojimu pagal notaro profesijos specifiką. Kadangi bandymai pasiteisino, nuo 2019 m. Paryžiaus notarų rūmai naudoja šią technologiją ir įgyvendina vis naujas registracijos knygų galimybes pasitelkę šią technologiją. Notarai gali naudoti privačios kompanijos *Digitalberry* sukurtą įrankį, kuris padeda supaprastinti, automatizuoti ir užtikrinti naujų registracijos centrų sukūrimą blokų grandinėje. Siekdamas reaguoti į skaitmenizavimo poreikius ir užtikrinti duomenų saugumą, Italijos notariatas bendradarbiaudamas su IBM kompanija 2017 m. pradėjo blokų grandinės panaudojimo notarų veikloje projektą ir pasiūlė du konkrečius moderniausius skaitmeninių duomenų kaupimo būdus: privatų blokų grandinės registrą ir savanorišką skaitmeninį registrą. Notarchain blokų grandinės registrą valdė ne anonimai, o Italijos notarai, veikiantys visoje šalies teritorijoje. Tai buvo pirmasis Europoje saugus blokų grandinės modelis, kuriame užtikrinamas įvedamų duomenų tikrumas, nekintamumas ir išsamumas, prevencinis tapatybės patikrinimas. O savanoriškas skaitmeninis registras, kurį valdo Italijos nacionalinė notarų taryba ir įmonė *Notartel*, vienija daugiau kaip 5 000 notarų biurų ir leidžia registruoti įvairius kitus notarinius aktus, kaip, pavyzdžiui, įgaliojimus, holografinius testamentus, išankstinius nurodymus dėl gydymo, organų donorystės ir pan. Pradžioje blokų grandinės technologija buvo pasiūlyta kaip uždara, prieinama tik notarams, tačiau vėliau projekto buvo atsisakyta ir pereita prie atviros ekosistemos, kuriose notarai gali veikti kaip garantai. Notarams tai suteikia galimybę pritraukti naujų klientų pasiūlant alternatyvias paslaugas, nes įprastai notarine tvarka tvirtinama tik nedidelė dalis dokumentų, o poreikis registruoti įvairius kitus dokumentus yra didelis.

Pagaliau, skaitmenizacija naudinga jau vien dėl to, kad padeda sumažinti ir naudojamų išteklių sąnaudas, kas visuotinio prioriteto rūpintis tvarumu kontekste gali sukurti ir naujas pridėtines vertes (pavyzdžiui, lemti pasirinkimą, kurį daro klientas rinkdamasis paslaugos teikėją). Ne veltui vadinamosios žaliosios teisės (angl. *green law*) iniciatyvos pasaulyje aktyviai skinasi kelią ir yra viena iš augančių praktikos sričių.

Kokios tokių galimybių plėtros kliūtys, kas trukdo notarų profesijai keistis? Pirmiausia, nepasitikėjimas tuo, kas nauja. Kai JAV buvo diegiama eNotaro koncepcija, buvo susidurta su dideliu notarų nepasitikėjimu technologijomis. Kita priežastis – teisėkūra. Nors iniciatyvų notarų veiklos skaitmenizacijos srityje nemažai, visgi daug ką gali pristabdyti teisinis reguliavimas.

Tačiau jei tikėsime, kad technologijos iš esmės pakeis notaro profesijos poreikį ir veikimo galimybes ir kad notarams būtina keistis, nuo ko pradėti? Pirmiausia reikia pabrėžti, kad notarams nebūtina dabar pradėti mokytis kodavimo, programavimo ir pan. dalykų (nors visuomet tokios žinios itin praverčia bet kurioje profesijoje). Galima tiesiog naudotis jau esamais produktais, susipažinti, kaip jie veikia, kokią pridėtinę vertę kuria įgyvendinant notaro funkcijas. Visgi naujosios kartos „elektroniniams“, „kibernetiniams“ notarams reikės tikrai daugiau žinoti apie technologijas, jiems reikės daugiau profesionalių žinių ir mokymų, nei įprasta tvarka veikiantiems notarams, o specializuotos technologinės žinios akivaizdžiai bus stiprioji ateities notaro savybė.

Naudoti šaltiniai:

Blockchain: the Notary of the 21st Century, 16 December 2019 [interaktyvus] <https://santolive.com/2019/12/16/blockchain-or-the-notary-of-the-21st-century/>

Can blockchain technology send notaries on vacation...
For good? 2015 [interaktyvus] <https://medium.com/@Stampery/can-blockchain-technology-send-notaries-on-vacation-for-good-4b99df14de7d>

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Working Group on the Evaluation of Judicial Systems, Specific Study of the CEPEJ on the Legal Professions Contribution of the Council of the Notariats of the European Union (CNUE), 8 April 2019 [interaktyvus] <https://rm.coe.int/cepej-report-data-2016-draft-cnue-en-rev2-without-comments/168093da48>

From stamps to clicks: notaries join the 21st century, 24 January 2018 [interaktyvus] <https://www.pymnts.com/news/security-and-risk/2018/notary-technology-authorization-id-verification/>

Ian Edwards, French Tech Firm Unveils Tool for Blockchain-recorded Real Estate Transactions, 21 June 2018 [interaktyvus] <https://bitsonline.com/french-tech-firm-unveils-tool-for-blockchain-recorded-real-estate-transactions/>

Investereum, Changing centuries of tradition: notaries and the blockchain, 10 April 2019 [interaktyvus] <https://www.investereum.com/2019/04/10/changing-centuries-of-tradition-notaries-and-the-blockchain/>

Italian notariat launches first notarial blockchain: "NotarChain", 13 October 2017 [interaktyvus] <https://www.2017.notariesofeurope-report.eu/en/corner/italy-italian-notariat-launches-first-notarial-blockchain-notarchain>

Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 28, 36, 37 ir 50 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 28¹ straipsniu įstatymo projektas, reg. Nr. XIII P-4757, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/cddbac10884811eaa51db668f0092944?jfwid=-bkq43cp5v>

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.74 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, reg. Nr. XIII P-4721, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/25b723107fa211eaa38ed97835ec4df6>

Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos teisės departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 1.74 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, 2020-04-20, Nr. XIII P-4721, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e70cdd00830011eaa51db668f0092944?jfwid=a09v2435t>

Michael Lewis Remote Notarization: What You Need To Know, Notary Bulletin, June 27, 2018 [interaktyvus] <https://www.nationalnotary.org/notary-bulletin/blog/2018/06/remote-notarization-what-you-need-to-know>

Notariate Law of the Republic of Latvia of 1 June 1993, Latvijas Vēstnesis, 48, 09-07-1993; Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 26/27, 05-07-1993; Diena, 137, 09-07-1993 [interaktyvus] <https://likumi.lv/ta/en/en/id/59982-notariate-law>

Rolf Knieper, The Economic Relevance of Notarial Authentic Instruments, November 2017 [interaktyvus] http://notare-in-deutschland.de/_downloads/UINL/KnieperUINLStudy.pdf

<https://www.digitalberry.fr/en/reference/the-paris-chamber-of-notaries-tests-private-blockchain-with-digitalberry/> [interaktyvus]

**KAZIMIERAS
SADAUSKAS**

„NRD Cyber Security“
informacinių
technologijų saugumo
ekspertas

Skaitmeninės tapatybės nustatymo technologijos: iššūkiai ir galimybės

Asmens tapatybė – tai kompleksiška ir daugiaprasmė sąvoka, kurią įvairūs šaltiniai apibrėžia skirtingai. Pavyzdžiui, Didysis akademinis lietuvių kalbos žodynas tapatybę apibrėžia kaip objekto lygybę pačiam sau arba kitam objektui, tolygumą, vienodumą¹. Tarptautinių žodžių žodynas žodžio „tapatybė“ sinonimą – žodį „identitetas“ apibrėžia taip: „ko nors apibrėžtumas, individualumas, tapatybė; visiškas, iki smulkesnių detalių, sutapimas“². Tačiau technologiniame kontekste aktualesnis galėtų būti Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos (angliškai *The International Telecommunication Union*) siūlomas naudoti apibrėžimas: „esybės atstovavimas vieno ar kelių atributų, leidžiančių sėkmingą esybės atpažinimą tam tikrame kontekste, forma“³ (pastaba: čia ir toliau tekste vertimas – straipsnio autoriaus). Remiantis šiuo apibrėžimu galima teigti, kad skaitmeninė tapatybė yra toks skaitmeninių atributų rinkinys, kuris yra pakankamas sėkmingai identifikuoti asmenį skaitmeniniame kontekste.

Skaitmeninė tapatybė leidžia mums naudoti kompiuterius bei kitus išmanius įrenginius mūsų sąveikai su kitais asmenimis (juridiniiais ar fiziniiais) skaitmeninėje erdvėje. Dėl

1 Didysis akademinis lietuvių kalbos žodynas, XV t.

2 Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2013.

3 ITU, X.1252: Baseline identity management terms and definitions <https://www.itu.int/rec/T-REC-X.1252-201004-I>

skaitmeninės tapatybės nustatymo technologijų galime naudotis įvairiomis valstybinėmis paslaugomis, atlikti bankinius pavedimus, įsigyti prekių ir paslaugų nuotoliniu būdu bei atlikti daug kitų operacijų.

Nors skaitmeninės tapatybės nustatymo sistemos yra išvystytos tiek, kad minėtais privalumais džiaugiamės kone kasdien, šios sistemos ne visais atvejais yra tiek pažengusios, kad būtų galima jomis besąlygiškai pasitikėti. Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti skaitmeninės tapatybės nustatymo procese naudojamas technologijas, įvertinti šių technologijų pažeidžiamumus ir naudojimo rizikas.

Svarbu pastebėti, kad pateikiami svarstymai nėra skirti įrodyti, ar skaitmeninės tapatybės technologijų teikiamos naudos yra didesnės nei jų naudojimo rizikos, taip pat šiame straipsnyje nėra analizuojamos grėsmės bei rizikos naudojant tradicines (dokumentines) tapatybės identifikavimo priemones.

Grėsmės ir rizikos skaitmeninės tapatybės nustatymo procese

Vieni pagrindinių iššūkių, susijusių su skaitmeninės tapatybės naudojimu, yra asmens tapatybės autentifikacija skaitmeninėje erdvėje. Asmens tapatybės autentifikacijos procese tikrinama valstybiniame registre saugomų asmens tapatybės duomenų atitiktis skaitmeninės tapatybės duomenims. Šiame procese naudojamos saugumo priemonės – slaptažodžiai, generuojami kodai, biometriniai sprendimai ir įvairios jų kombinacijos ne visada užtikrina, kad nėra bandoma pasinaudoti svetimais duomenimis. Tačiau tai tik viena problema. Papildomi iššūkiai kyla siekiant didinti autentifikacijos tikslumą, užtikrinant patogų paslaugos naudojimą, tvarkantis su kompiuterinių tinklų prieigos ir saugumo problemomis, kovojant su sukčiavimu, siekiant sumažinti paslaugos teikimo laiką arba tiesiog ieškant sprendimų, kurie būtų efektyvūs išlaidų prasme. Skaitmeninės tapatybės nustatymo technologijos dažnai tampa sukčiavimo, duomenų vagysčių ar finansinių nusikaltimų taikiniais, taip pat jos gali būti pažeidžiamos kibernetinių atakų.

Skaitmeninės tapatybės nustatymo technologijos ir jų saugumas

Kaip ir bet kurių kitų tapatybės sistemų, skaitmeninės tapatybės sistemų patikimumas priklauso ne tik nuo taikomų technologijų, bet ir nuo dokumentacijos, procesų bei saugumo priemonių, naudojamų tapatybei patikrinti ir autentifikuoti. Pavyzdžiui, tiek tradicinių, tiek skaitmeninių tapatybės sistemų patikimumas gali būti pažeistas įvykdžius tapatybės vagystę, padirbant (arba pakeičiant) fizinius arba skaitmeninius dokumentus. Nors skaitmeninės tapatybės nustatymo sprendimuose dažniausiai naudojamos saugumą didinančios technologijos (pvz., saugi vartotojo autentifikacija), kurios sumažina žmogiškų klaidų tikimybę tradicinių dokumentų patikros procesuose, skaitmeninių technologijų naudojimas taip pat augina tokias rizikas kaip duomenų praradimas, duomenų pakeitimas arba neteisėtas duomenų panaudojimas.

Kuriant ir naudojant skaitmeninės tapatybės sistemas susiduriama su įvairiais kibernetinės saugos iššūkiais bei rizikomis, nes tapatybės nustatymas bei patvirtinimas dažnai vykdomas naudojantis atviros prieigos tinklais (internetu), kas savo ruožtu sukuria terpę kibernetinėms atakoms tarp transakcijos šalių. Deramai neįvertinus šių grėsmių, neįgyvendinus jas atliepančių technologinių saugos priemonių ir jų valdymo procedūrų, nusikaltėliai gali išnaudoti skaitmeninių tapatybės sistemų spragas netikroms tapatybėms sukurti, svetimoms skaitmeninėms tapatybėms panaudoti arba neteisėtiems veiksams vykdant skaitmenines transakcijas.

Skaitmeninės tapatybės nustatymo procese galima būtų išskirti šias grėsmių grupes: 1) skaitmeninės tapatybės sistemos infrastruktūros pažeidimai; 2) kibernetinės atakos bei kiti incidentai, kurių metu yra pavogiami (arba pakeičiami) asmens tapatybės duomenys; 3) svetimos (arba netikros) tapatybės duomenų panaudojimas, apsimitimas kitu asmeniu. Kadangi informacinių technologijų infrastruktūros apsauga bei kibernetinė sauga plačiau prasme nėra šio straipsnio temos, toliau nagrinėsime tik tas grėsmes, kurios tiesiogiai siejasi su skaitmeninės tapatybės nustatymo procesu ir jame naudojamomis technologijomis.

Svetimos arba netikros tapatybės duomenų naudojimo grėsmės (įskaitant ir kibernetines, duomenų saugos bei saugumo spragų grėsmes)

Apsimitimas kitu asmeniu gali būti vykdomas tiek naudojantis iš asmens, panašaus į nusikaltėlį, pavogtu tapatybę patvirtinančiu dokumentu, tiek ir atliekant dokumentų klasifikaciją (pavyzdžiui., pakeičiant asmens nuotrauką nusikaltėlio nuotrauka ar naudojantis padirbtais tapatybės dokumentais). Suklastotos tapatybės dažniausiai kuriamos derinant tikrus (dažniausiai pavogtus) asmens duomenis su netikra informacija ir taip sukuriant naujas, neegzistuojančias tapatybes. Šios tapatybės gali būti panaudotos atidarant sukčiavimui skirtas banko sąskaitas, vykdant įsigijimus arba kitas (taip pat skaitmenines) transakcijas. *Which can be used to open fraudulent accounts and make fraudulent purchases.* Pavyzdžiui, nusikaltėliai gali užsiimti tapatybės vagystėmis, tada dideliais kiekiais kurti netikras tapatybes derindami pavogtus tikrus asmens duomenis su vogtais duomenimis apie įvairias transakcijas internete (pavyzdžiui, įsilaužimo būdu pavogtų duomenų bazių informacija). Tokios netikros tapatybės gali būti panaudotos įgyjant kreditines korteles, imant paskolas, išgryninant pinigus ar vykdant kitas transakcijas bei sandorius. Įvairių šaltinių teigimu, netikrų (dažniausiai skaitmeninių) tapatybių naudojimas yra viena didžiausių grėsmių skaitmeninės tapatybės sistemose bei skaitmeninės tapatybės nustatymo procese.

Skaitmeninė tapatybės autentifikacijos technologijos ir jų rizikos

Skaitmeninės tapatybės autentifikacija – tai procesas, kurio metu yra identifikuojamas prieigos prie sistemos, tinklo ar įrenginio prašantis vartotojas. Vartotojai dažnai identifi-

kuojami naudojantis tokiais duomenimis, kaip prisijungimo vardas ir slaptažodis, autentifikacijos programėlės arba biometriniai duomenys.

Žemiau apžvelgiame dažniausiai naudojamas skaitmeninės tapatybės autentifikavimo technologijas.

Autentifikacija slaptažodžiu

Slaptažodžiai tebėra pati populiariausia autentifikacijos priemonė internete. Nors yra įmanoma sukurti santykinai saugius slaptažodžius, ši priemonė nėra tinkama naudoti skaitmeninės tapatybės sistemose dėl nepakankamo apsaugos lygio. Slaptažodžius žmonės dažnai naudoja nesilaikydami informacinės saugos gerųjų praktikų (kuria lengvus, paprastai atspėjamus slaptažodžius, naudoja tuos pačius slaptažodžius skirtingose sistemose ir pan.).

Taip pat slaptažodžiai dažnai būna pavogiami *phishing* tipo atakomis (tai sukčiavimo prieš organizacijas ar privačius asmenis forma, kada pasinaudojant elektroninio pašto laiškais ar falsifikuotais internetiniais tinklalapiais siekiama išgauti prisijungimo prie informacinių sistemų slaptažodžius ar kitus konfidencialius duomenis)⁴.

Skaičiuojama, kad pavogti, silpni, arba numatytieji slaptažodžiai yra daugiau nei 80 % visų duomenų praradimų priežastis.

Daugiafaktoriinis autentifikavimas

Tai toks autentifikacijos metodas, kuris reikalauja dviejų arba daugiau nepriklausomų vartotojo tapatybės nustatymo būdų. Pavyzdžiui, jungiantis prie informacinės sistemos reikalaujama suvesti prisijungimo vardą ir slaptažodį, o tada į mobilųjį telefoną atsiunčiama žinutė su kodu, kurį reikia suvesti informacinės sistemos lange. Tarpusavyje gali būti derinami skirtingi autentifikacijos metodai (pavyzdžiui, slaptažodis ir biometriniai duomenys, kodų generavimo programėlės ir t. t.).

Daugiafaktoriinis autentifikavimas padidina informacinių sistemų saugą ir skaitmeninės tapatybės nustatymo tikslumą pridėdamas papildomus apsaugos lygius. Pavyzdžiui, nusikaltėlis gali pavogti slaptažodį, tačiau negalės prisijungti prie sistemos neturėdamas reikalingo mobilaus telefono, arba nežinodamas, kokį papildomą kodą reikia panaudoti. Nepaisant to, daugiafaktoriinis autentifikavimas turi ir savų trūkumų bei pažeidžiamumų. Jei papildomam saugumo lygiui užtikrinti yra naudojamas telefonas, nusikaltėliai gali gauti prieigą prie jo naudodami SIM kortelės sukeitimo metodą (angliškai *SIM swap*), kurio metu jie įtikina mobiliojo ryšio operatorius prijungti aukos telefono numerį prie nusikaltėliui priklausančios SIM kortelės.

Daugiafaktoriiniai autentifikacijos sprendimai, kuriuose bent vienas saugos faktorius kliaujasi viešais kriptografiniais raktais (pavyzdžiui, FIDO standarto autentifikatoriai), gali padėti kovoti su minėtais pažeidžiamumais, tačiau šio metodo efektyvumas skaitmeni-

⁴ Duomenų vagystės (phishing) <https://www.esaugumas.lt/lt/duomenu-vagystes-phishing/247>

nės tapatybės sistemų saugai užtikrinti tiesiogiai priklauso nuo pasirinktų saugumo faktorių, jų kiekio ir technologinio įgyvendinimo.

Autentifikacija naudojant saugumo sertifikatus

Saugumo sertifikatas – tai elektroninis dokumentas, kuris naudojamas įrodyti, kam priklauso viešo kriptografinio rakto nuosavybė. Naudojantis saugumo sertifikatais informacinės sistemos gali autentifikuoti skaitmeninę vartotojų tapatybę. Saugos sertifikate įkeliama informacija apie vartotojo skaitmeninę tapatybę, kurios tikrumą patvirtina sertifikatą pasirašanti organizacija. Vartotojui jungiantis prie sistemos ištiriamas sertifikato turinys bei autentiškumas ir patikrinama, ar sutampa vartotojo turimas viešasis kriptografinis raktas su sertifikate nurodytais duomenimis.

Nors saugumo sertifikatų naudojimas yra plačiai paplitęs, jie yra pažeidžiami skirtingo tipo kibernetinėms atakoms. Nusikaltėliai gali modifikuoti sertifikatų programinį kodą įdiegdami šnipinėjančią programinę įrangą, perimdami siunčiamą informaciją *man-in-the-middle* tipo atakomis bei naudodami kitas technikas.

Biometrinė autentifikacija

Biometrinė autentifikacija – tai toks autentifikacijos metodas, kai tapatybės autentifikacijai yra naudojami biologiniai žmogaus duomenys, pavyzdžiui, piršto atspaudas ar akies rainelės paveikslas. Šis metodas turi kelis esminius privalumus prieš kitus autentifikacijos metodus:

- Biologinės charakteristikos yra gana unikalios ir sudėtingos, kad jas būtų galima atspėti.
- Biometrinę informaciją yra sudėtingiau perduoti kitam asmeniui arba perimti ją iš kito asmens.
- Derinant biometrinę informaciją su kitais autentifikacijos metodais galima pasiekti aukštą skaitmeninės tapatybės nustatymo tikslumo ir saugumo lygmenį.

Biometrinės autentifikacijos technologijas plačiai naudoja valstybinio, privataus sektoriaus organizacijos, taip pat privatūs vartotojai. Dažniausi biometrinės autentifikacijos metodai yra šie:

- Veido atpažinimas. Nustatinėjama skirtingų autentifikuojamo vartotojo veido charakteristikų atitiktis duomenų bazėje saugomai informacijai. Veidų atpažinimo algoritmų kokybiniai parametrai skiriasi. Veidų atpažinimas gali būti netikslus, kai bandoma autentifikuoti asmenį iš skirtingų rakursų, jei žmonės yra panašūs arba yra prastas apšvietimas. Tiksliam autentifikavimui naudojantis šiuo metodu gali trukdyti ir skirtingos veido išraiškos, pasikeitimai veido plaukuotume, makiažo naudojimas.
- Piršto atspaudų skanavimas. Nustatinėjamas unikalus individo piršto atspaudų raštas ir tikrinamas jo sutapimas su duomenų bazėje esančia informacija. Ši

technologija yra itin paplitusi ir yra naudojama tiek fizinei saugai užtikrinti (pavyzdžiui, saugant pastatus nuo neteisėto patekimo), tiek informacinei saugai užtikrinti (pavyzdžiui, jungiantis prie kompiuterio ar mobilaus telefono). Šio autentifikacijos metodo naudojimas tiesiogiai priklauso nuo naudojamo aparato. Dažniais atvejais pirštų atspaudų negali nuskaityti skirtingų gamintojų skaitytuvai, kartais atspaudai nuskaityti nekorektiškai.

- Balso atpažinimas. Naudojant šį autentifikacijos metodą yra išanalizuojami vartotojo balso dažniai, nustatomas kalbos modelis formuojant garsus. Šis metodas yra ypač priklausomas nuo aplinkos veiksnių ir ne visada veikia korektiškai, jei yra girdimi pašaliniai garsai. Taip pat šio metodo naudojimo efektyvumui bei kokybei įtakos gali turėti skirtingų mikrofonų naudojimas.
- Akių rainelės paveikslo atpažinimas. Akių rainelės paveikslo atpažinimo sistemos geba identifikuoti unikalų akies rainelės raštą. Autentifikacija įvyksta sėkmingai nustačius nuskanuoto atvaizdo sutapimą su duomenų bazėje saugoma informacija. Nors akies rainelės paveikslai yra itin unikalūs, šios technologijos naudojimas yra kol kas ribotas dėl rainelės skaitytuvų prieinamumo bei brangumo. Kad ir kaip būtų, ši technologija darosi vis labiau prieinama ir kai kuriais atvejais net yra diegiama į mobiliuosius telefonus. Naudojant šį metodą autentifikacijos kokybė gali kristi, jei žmogus dėvi akinius arba kontaktinius lęšius.

Biometrine informacija grįsti autentifikatoriai yra sunkiau įveikiami nei tradicinės autentifikavimo technologijos. Daugelis išmaniųjų įrenginių turi įdiegtas veidų atpažinimo, piršto atspaudų identifikavimo technologijas, naujesniuose modeliuose jau yra diegiami ir akių rainelės paveikslo skaitytuvai. Nors biometrinė autentifikacija siūlo aukštesnio saugumo lygio skaitmeninės tapatybės nustatymą, biometriniai duomenys irgi gali būti pavogti (pavyzdžiui, iš centralizuotų sistemų). Kai kuriais atvejais taip pat yra įmanoma gauti aukštos kokybės biometrinių duomenų nuotraukas ar pasidaryti pirštų atspaudų kopijas. Kad ir kaip būtų, tokio tipo atakos yra itin sudėtingos bei reiklios resursams, todėl jų tikimybė yra ganėtinai maža. Kita vertus, jei biometriniai duomenys yra prarandami, rizika smarkiai išauga, nes tokio tipo autentifikaciją yra labai sudėtinga pakeisti arba atsaukti.

Kitos ir nežinomos rizikos

Skaitmeninės tapatybės sistemos nenustoja vystytis ir evoliucionuoti. Dažniausiai technologiniai sprendimai sukuria naujas skaitmeninės tapatybės nustatymo saugumo bei efektyvumo galimybes. Tačiau aukštas inovacijų kūrimo tempas neretai būna susijęs ir su naujų pažeidžiamumų atsiradimu. Šie pažeidžiamumai dažnai nebūna identifikuojami tol, kol jais nepasinaudoja nusikaltėliai ir kiti piktavaliai. Taip pat svarbu pabrėžti, kad pažeidžiamumai egzistuoja ne tik technologijose, bet ir jų naudojimo įpročiuose. Nesutvarkyti skaitmeninės tapatybės duomenų valdymo procesai bei taisyklės gali pakenkti autentifikavimo sistemų saugumui ir efektyvumui ir padidinti duomenų praradimo, nukreiptų atakų galimybes.

Skaitmeninės tapatybės ateities perspektyvos

Skirtingų šalių ekonomikoms tampant vis labiau susietomis, vis daugiau įvairaus pobūdžio transakcijų bei sandorių persikelia į virtualią erdvę. Prognozuojama, kad 2020-aisiais pasaulyje įvyks 726 milijardai skaitmeninių transakcijų, o 2022-aisiais jau 60 % pasaulio ekonomikos bus suskaitmeninta⁵. Augantis skaitmeninių transakcijų skaičius neabejotinai lems skaitmeninės tapatybės technologijų tobulėjimą, todėl tikėtina, kad šių technologijų naudojimas taps kasdienybe ir tose srityse, kuriose šiandien dar yra būtinas fizinis transakcijos dalyvių dalyvavimas. Didelis skaitmeninių transakcijų skaičius taip pat bus vis augančio kibernetinių nusikaltėlių bei sukčių susidomėjimo objektu, todėl bus ypač svarbus ne tik gerųjų praktikų laikymasis kuriant skaitmeninės tapatybės technologijas, bet ir šias technologijas naudojančių organizacijų informacinės saugos standartų laikymasis. Suderinus patikimas ir saugias skaitmeninės tapatybės nustatymo technologijas su saugiomis procedūromis ir bazinėmis vartotojų žiniomis apie informacijos saugą, galima tikėtis, kad sukčiavimo atvejų tikimybė bus sumažinta iki minimalios, o nepastebimas, patikimas ir saugus skaitmeninės tapatybės nustatymo procesas taps realybe jau artimiausioje ateityje.

⁵ World payments report 2018 <https://worldpaymentsreport.com/wp-content/uploads/sites/5/2018/10/World-Payments-Report-2018.pdf>

PROF. DR.
EGIDIJUS
ŠILEIKIS

Vilniaus universiteto
Teisės fakultetas

Vyriausybės ir Seimo sumanymų reformuoti notariatą ir notarų savivaldą konstitucinių aspektų ižvalgos

Ivadas

Lietuvos įstatymų leidyboje pastaraisiais metais netrūksta Notariato įstatymo keitimo sumanymų¹. Tam skirtus projektus rengti ėmėsi ne tik Teisingumo ministerija, kaip tai įprasta šioje teisinio reglamentavimo srityje, bet ir Vidaus reikalų ministerija². Dėl pasta-

¹ Žr., be kita ko: a) 2018 m. lapkričio 8 d. priimtas Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 19 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XIIP-1605 (TAR, 2018-18678), kuriuo panaikintas Notarų rūmų dalyvavimas derinant su teisingumo ministru jo (suderinus tik su finansų ministru) nustatomus notaro už notarinių veiksmų atlikimą (taip pat sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas) imamo atlyginimo dydžius (įkainius); b) 2019 m. gruodžio 19 d. priimtas Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 46 ir 49¹ straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIIP-2728 (TAR, 2019, Nr. 92), kuriuo naujai reglamentuojami su notaro atliekamu hipotekos (įkeitimo) sandorių tvirtinimu ir notaro gauto vykdomojo įrašo (dėl priverstinio išieškojimo pagal hipotekos kreditoriaus prašymą) atlikimu susiję santykiai; c) 2017 m. birželio 29 d. priimtas Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 9, 10, 22¹ ir 23 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIIP-570 (TAR, 2017-12070), kuriuo ne tik numatytos naujos notaro vykdomos funkcijos *pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos srityje*, bet ir įtvirtinta galimybė notarui paskirti Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatyme numatytą poveikio priemonę – *leidimo vykdyti veiklą panaikinimą*.

² Žr.: Vidaus reikalų ministerijos rengtas ir pagal Vyriausybės teikimą 2017 m. gegužės 23 d. Seime registruotas minėto Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 9, 10, 22¹ ir 23 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-734.

rosios rengto projekto notariai buvo įtraukti ten, kur, regis, dar nėra buvę: į pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos sistemą.

Išeitų, kad tas asmuo, kuris kažkada prieš dešimt ar dvidešimt metų laisvai pasirinko notaro profesiją, turėjo numatyti ar žinoti, kad jos vykdymas bet kada gali būti įstatymu privalomai susietas net su tokiais notariatui iki tol nebūdingomis funkcijomis, kurias anksčiau vykdė policija ir prokuratūra ar kitos specializuotos teisės saugos institucijos. Žinoma, visa tai – ne tik Lietuvos, bet ir Europos Sąjungos teisės politikos reikalai. Todėl nederėtų izoliuotai smerkti būtent nacionalinio įstatymų leidėjo dėl esą jo pasirinkto modelio, dėl kurio notariai, puikiai išmanantys Civilinį kodeksą, turėjo pradėti „kelti kvalifikaciją“ minėtoje jiems naujai priskirtos veiklos srityje pagal ją reglamentuojantį specialųjį ir itin specifinį nusikalstamų veikų prevencijos įstatymą³. Bėlika guostis, kad kitose Europos Sąjungos valstybėse dirbantys notariai galbūt taip pat priversti be papildomo tinkamo atlygio vykdyti analogiškas naujas funkcijas (*mutatis mutandis* nepritaikant ir nemodifikuojant Lietuvos Konstitucinio Teismo doktrinos, kuri suponuoja, kad už kiekvieną valstybės tam tikram asmeniui *pavestą* privalomą darbą turi būti tinkamai atlyginama)⁴.

Nepaisant to, nestabilaus notariato reglamentavimo kontekste netrūko ir netrūksta tokių nestabilumą lemiančių valstybės politikų ir juos konsultuojančių valstybės tarnautojų tendencingų ir sisteminių priekaištų, kad notariai arogantiški, susvetimėjo ir užsisklendė, uždirba per daug (nes verslininkai ir kiti jų klientai jiems už notarinius veiksmus sumoka pernelyg daug), koordinuotai priešinasi naujų notarų vietų kūrimui ir notarinių veiksmų įkainių mažinimui bei notarų konkuravimui ne tik paslaugų kokybe, bet ir paslaugų kainomis. Gali susidaryti ir stiprėti teisinio nihilizmo kupinas įspūdis, kad dabar kiekvienas, net ir sostinėje ar kitame didmiestyje nedirbantis notaras įstatymų leidybos užkulisiuose bei jiems įtaką darančioje Teisingumo ministerijos vykdomoje valstybės teisės politikoje – tai ne tradicinis konfidencialusis klientų konsultantas ir sandorių teisėtumo tikrintojas, nebe „gerasis kuklusis tylenis“ kaip kiekvieno biure neužsiregistravusio netikėto lankytojo nuolankus pašnekovas, psichologas ar mirusiojo palikimą priimančių palikuonių kivirčių malšintojas mediatorius, bet „potencialus blogiukas“ kaip *brangininkas* ir *valstybės funkcijų sąskaita prasigyvenęs turtuolis*, potencialus konkurencijos notarinių veiksmų (paslaugų) rinkoje priešininkas⁵.

³ Žr. pagal Vidaus reikalų ministerijos rengtą ir Vyriausybės pateiktą projektą Seimo 2008 m. sausio 17 d. priimtą Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymo pakeitimo įstatymą, kuriuo šis įstatymas pavadintas (ir nauja redakcija išdėstyta) kaip Pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos įstatymas (Valstybės žinios, 2008, Nr. 10-335), o jo 3 straipsnyje, 4 straipsnio 7 dalyje ar 14 straipsnio 8 dalyje pirmą kartą įtvirtintos eksplicitinės nuostatos apie notarus ir / ar Notarų rūmus. Plg. pirminio Seimui teikto projekto lyginamąjį variantą (2007 m. liepos 19 d., Nr. XP-2426).

⁴ Deja, ši Konstitucinio Teismo doktrina pirmiausia (tačiau galbūt ne tik) skirta valstybės tarnautojams, kurie nėra notariai: „Pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris atliko pavestą darbą, už šį darbą nebūtų mokama“ (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimą).

⁵ Panašiai notaro negatyvus įvaizdžio formavimo tendencijas atskleidė ilgametė Vilkaviškio notarė, kuri, baigusi profesinę veiklą, notarų susirinkime 2019 m. gruodžio 7 d. sakė ilgoją jos profesinį kelią apibendrinančią ir nerimo bei nuoskaudų kupiną atsisveikinimo kalbą.

Todėl notarus vienijančios asociacijos būstinėje esą pagrįstai turi būti atliekamos žeminančios ir slegiančios patikros (iš esmės kratos) ir net nukopijuojama kompiuteriuose esanti informacija, kuri neva patvirtina konkurenciją varžančių susitarimų sudarymą ir jį įgyvendinantį koordinuotą priešinimąsi Konkurencijos tarybai⁶. Paprasčiau tariant, jėgą demonstruojantiems Notarų rūmams esą neišvengiamai turi būti taikomos analogiškos jėgą demonstruojančios valstybės priežiūros institucijų tikslingos „auklėjimo baudimo akcijos“, apgautos „kartelinių susitarimų“ ar netinkamo valstybės perduoto turto (juo esančių funkcijų) valdymo užkardymo skraiste⁷.

Viso to dėsningas ir, matyt, tik laikinas apogėjus: a) minėtas (žr. 1 išnašą) Seime 2018 m. lapkričio 8 d. panaikintas Konkurencijos tarybos nemalonę užsitraukęs Notarų rūmų dalyvavimas derinant su teisingumo ministru jo nustatomus notarinių veiksmų įkainių dydžius; b) Teisingumo ministerijos prieš pat 2019 m. vasaros atostogas pradėtas derinti Notariato įstatymo pakeitimo projektas, numatantis, be kita ko, *visuomenės atstovų* įtraukimą į Notarų garbės teismą⁸.

To kontekste, regis, įsikomponuoja anksčiau tiesioginio ar specialaus „notariato audityvavimo“ iniciatyvų paprastai nerodžiusi Valstybės kontrolė, kuri netikėtai ir tarsi be politinio užsakymo susidomėjo, kaip notarus vienijančioje asociacijoje koordinuotai tvarkomas notarams perduotas valstybės turtas – ekonominę vertę turinčios valstybės funkcijos, kurias vykdo notarai, gaunantys dėl to atitinkamas pajamas⁹. Sudėtinga tinkamai suvokti,

⁶ Žr., pvz: V. Nekrošius. Mokslinė išvada dėl Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės pranešimo Nr. 6S-5(2019) // Notariatas, Nr. 29/2019, p. 6–18.

⁷ Plg. buvusio žurnalisto (žurnalo leidėjo) ir dabartinio advokato A. Šindeikio kritišką „valdininkų galios demonstravimo“ vertinimą (pokalbį su juo) ir šio asmens teisinę išvadą // Notariatas, Nr. 29/2019, p. 42–57, 64–68.

⁸ Teisingumo ministerijos 2019 m. birželį pateiktas derinti Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo Nr. IX-2066 16, 23, 36, 52, 53, 54, 55, 61 ir 67 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 10¹, 103 straipsnių pakeitimo, įstatymo papildymo nauju 102 straipsniu ir 102 straipsnio pernumeravimo įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo Nr. IX-876 13, 14, 15, ir 49 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas.

⁹ Valstybės kontrolės netikėtai atliekamas neįprastas (precedento neturintis) Notarų rūmų auditas šių eilučių autoriui tapo žinomas jam dalyvaujant Notarų rūmų veiklos 2019 m. baigiamajame pakilime, t. y. tų metų gruodžio 7 d. vykusiame notarų susirinkime (klausant vadovybės pranešimą). Formaliai Valstybės kontrolė audituoja Teisingumo ministeriją, tačiau prašo informacijos iš Notarų rūmų ir notarų. Valstybės kontrolės interneto puslapyje apie vykdomą minėtą auditą nurodyta taip (<http://www.vkontrolė.lt/mvp.aspx?id=2020>): „Valstybė antstoliams yra perdavusi vykdomųjų dokumentų priverstinio vykdymo funkciją pagal teismų ar kitų institucijų vykdomuosius dokumentus, o notarams yra suteikusi įgaliojimus juridškai įtvirtinti sandorius, dokumentus ir juridinius faktus. Notarai 2017 m. atliko 1,7 mln. notarinių veiksmų, o antstoliams pateikta 1,6 mln. vykdomųjų dokumentų, išieškotina suma sudarė daugiau kaip 4 mlrd. eurų. Antstoliai kasmet vidutiniškai įvykdo tik 35 proc. vykdomųjų dokumentų. Teisingumo ministerija turi užtikrinti, kad Lietuvoje dirbtų optimalus antstolių ir notarų skaičius, įkainiai už atliekamus veiksmus atitiktų įstatyme numatytus principus ir užtikrinti, jog antstolių ir notarų funkcijos būtų vykdomos tinkamai. Nepakankamai reglamentuota antstolių ir notarų veikla sudaro galimybę jiems atlikti perteklinius veiksmus, kurie gali nepagrįstai didinti atlygį už atliktus veiksmus. Audito metu planuojame įvertinti antstoliams ir notarams valstybės pavestų funkcijų vykdymą. Tiki-

jei daugiau nei 25 m. galiojant Lietuvos 1992 m. Konstitucijai jos 133, 134 straipsniuose įvirtinta Valstybės kontrolė tiesiogiai ar itin koncentruotai neauditavo Notarų rūmų (ir notarų vykdomų valstybės funkcijų aiškiai nevertino kaip valstybės turto), o tokią ilgametę poziciją staiga pakeitė esą savo iniciatyva, tarsi dėl to pirmiausia neturėjo būti papildytas šios išorinės kontrolės, kuri atliekama itin dėmesingai, tinkamai nenumatantis Notariato įstatymas¹⁰.

Dėl viso to gali pernelyg nukentėti tai, be ko notarų savivalda negali tinkamai funkcionuoti: *visuomenės pasitikėjimas*. Kodėl visuomenė turėtų pasitikėti notariais ir juos vieni-jančiais Notarų rūmais, jei teisingumo ministras nuosekliai menkina veiksmingą notarų savivaldą, taip pat notarinių veiksmų įkainių ir darbo sąnaudų santykį, o Konkurencijos tarybos darbuotojai Notarų rūmų patalpose demonstratyviai daro patikras ir nukopijuoja kompiuteriuose esančią informaciją? Gal tai būtų tik pusė bėdos, jei teismai, išnagrinėję Notarų rūmų skundus, pripažintų atitinkamą baigiamąjį Konkurencijos tarybos sprendimą neteisėtu?¹¹

Paguoda galėtų būti nebent tai, kad Seimo opozicija ir jai talkinantys analitikai 2020 m. sausio 17 d. viešai apkaltino Vyriausybę ir Seimo daugumą bandant paversti Respublikos Prezidentą... *notaru*!¹² Matyt, tokiu santūriu ir rezervuotu notaru, kuris, tvirtindamas ar netvirtindamas siūlomas kandidatūras ar teisės aktus, neturi pirminės manevro iniciatyvos laisvės. Tačiau kas čia esmingai blogo? Juk Respublikos Prezidentas iš esmės yra tam tikras Seimo priimamų įstatymų teisėtumą patikrinantis notaras, tačiau visos valstybės (o ne vieno miesto ar rajono savivaldybės) lygmens notaras kaip dėmesingumo, punktualumo, mandagumo ir konfidencialumo paisymo simbolis.

Šių eilučių autorius toliau nesiekia gilintis į politikos konstitucinių pagrindų analizę (ir tuo paprastai užsiimančią politologiją) Respublikos Prezidentui iš esmės tenkančių *kva-zi notarinių funkcijų* aspektu, tačiau yra linkęs manyti, kad opoziciją dėl valstybės vadovui esą brukamo žeminančio „notaro vaidmens“ sukritikavusiam gerbiamam M. Lingei, matyt, derėtų korektiškai pripažinti, jog ankstesnė Respublikos Prezidentė, kuriai jis patarinėjo, kelis kartus nesėkmingai bandydama teikti Seimui su parlamentarais tinkamai nesuderintą generalinio prokuroro kandidatūrą (ir patraukti šalin šiai kandidatūrai nepritariančius „skalikus“), daugiau ar mažiau taip pat mėgino paversti Seimą viso labo

mės pateikti rekomendacijas, kurios padėtų gerinti notarų ir antstolių veiklos kokybę, rezultatyvumą ir nustatyti teisingą atlygį už notarinius veiksmus ir antstolių atliktą darbą.”

¹⁰ Šiame tyrime detaliau netyrinėjamas Valstybės kontrolės atliekamas Notarų rūmų auditas, tačiau epizodiškai formuluojamos principinės įžvalgos dėl jo konstitucinio pagrįstumo.

¹¹ Šiame tyrime nenagrinėjamas pagal Notarų rūmų skundą (dėl atitinkamo Konkurencijos tarybos sprendimo) priimtas Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas, taip pat Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencija.

¹² Žr. internete (pvz., *15min.lt*; *delfi.lt*) 2020 m. sausio 17 d. paskelbtą Eltos korespondentės Paulinos Levickytės pokalbį su buvusiu Respublikos Prezidentės vyriausiuoju patarėju Mindaugu Linge, kuris dabar opozicinės Tėvynės Sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų partijos konsultantas strateginės komunikacijos ir vidaus politikos klausimais („Lingė apie valdančiųjų kėslus: prezidentą nori paversti notaru“).

„notaru“, neturiniu pirminės manevro laisvės derinant kandidatūrą. Su tokiu vertinimu, žinoma, galima argumentuotai nesutikti, tačiau iš esmės derėtų pripažinti, kad tariamo pasyvaus notaro nei Seimo, nei Respublikos Prezidento lygmeniu 2016 m. balandį neliko, kai, valstybės vadovei šiek tiek atsitraukus ir nusileidus, abiem institucijoms pavyko iš anksto derinant kandidatūras sutarti taip, kad kompromiso labui į atitinkamas pareigas būtų sklandžiai paskirtas tiek Lietuvos banko valdybos pirmininkas V. V. (antrai kadencijai – Seimo 2016 m. balandžio 7 d. nutarimu ir jo pagrindą sudariusiu Respublikos Prezidentės 2016 m. kovo 21 d. teikimu), tiek nepelnytai iš generalinio prokuroro pareigų pirma laiko atleistas A. V. – į Apeliacinio teismo pirmininko pareigas (Respublikos Prezidentės 2016 m. balandžio 15 d. dekretu ir jo svarbiausią pagrindą sudariusiu ne tik Seimo 2016 m. balandžio 14 d. pritarimu, bet ir tokiam pritarimui būtinu Respublikos Prezidentės 2016 m. balandžio 5 d. teikimu). Taigi dviejų nesutariančių „politinio pobūdžio“ valstybės institucijų subalansuotas „notarinis“ reiklumas ar veiklumas 2016 m. balandžio pirmoje pusėje sudarė prielaidas atsirasti atitinkamam sutarimui dėl minėtų kandidatūrų. Išėitų, kad „notaro vaidmuo“ savaime nėra blogai netgi politikoje, jei sudaro prielaidas pasireikšti *mediatoriaus* funkcijomis grindžiamam Lietuvos Respublikos Prezidento, kuris, kitaip nei Prancūzijos ar Ukrainos vadovas, negali turėti „savo“ partijos ar Seimo patvirtintą Vyriausybės veiklos programą *užgožiančios* ekonominių ar valstybės gerovės reformų programos, visų valstybės valdžios institucijų užtikrinamam bendradarbiavimui (įtampų mažinimui, o ne palaikymui ar didinimui).

Grįžtant prie notarų profesijos, pažymėtina šio tyrimo tikslas – atskleisti ir vertinti notariato ir jo pagrindą sudarančios notarų laisvosios profesijos bei ja grindžiamos profesinės savivaldos teisinių pagrindų bei jų kontraversišku pakeitimų konstitucinius aspektus; jų kontekste išvelgti papildomus tarpdisciplininius aspektus, susijusius su įstatymų leidybos procesu ir jam įtaką darančių valstybės politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų kompetencija ir diskrecija notariato srityje.

Tyrimo pagrindą sudaro autoriaus 2019 m. gruodžio 7 d. skaityta paskaita notarų susirinkime (žr. kitą skirsnį) ir joje vertintas minėtas Teisingumo ministerijos parengtas (2019 m. birželį pradėtas derinti) Notariato įstatymo pakeitimo projektas, kuris pagal Vyriausybės teikimą 2019 m. lapkričio 7 d. registruotas Seime kaip projektas Nr. XIII P-4136. Baigiant redaguoti tyrimą, 2020 m. gruodžio pabaigoje ir sausio pradžioje laukta ir nesulaukta, ar ir kada Seimas priims minėtą įstatymo projektą. Vėliausiame 2020 m. sausio 20 d. baigtame redaguoti tyrimo variante atsižvelgta į Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2019 m. gruodžio 11 d. registruotą patobulintą įstatymo projektą Nr. XIII P-4136(2)¹³.

¹³ Šio projekto pavadinimas, palyginti su ankstesniu, pakito ir suformuluotas taip: Notariato įstatymo Nr. I-2882 3, 4, 6, 9, 10¹, 10, 22, 22, 23, 34, 40, 42 straipsnių pakeitimo, įstatymo papildymo nauju 10(2) ir 10(4) straipsniais įstatymo projektas.

1. Bendrosios notarų savivaldos konstitucinės svarbos įžvalgos

Notariato teisė ar kitaip panašiai vadinama mokslinių tyrinėjimų ir universitetinių studijų sritis tradiciškai siejama su civilinės teisės sistema¹⁴. Todėl valstybės politikų iniciuojamų notariato ir notarų savivaldos reformavimo konstitucinių (ar konstituciškai tarpdisciplininių) aspektų teorinės įžvalgos gali atrodyti politizuotos ar nepakankamai mokslinės arba bent keistai neįprastos, nulemtos vien individualių asmeninių ar kitokių atsitiktinių neobjektyvių veiksnių (esą *a priori* tendencingai nukreiptos prieš teisingumo ministro, Vyriausybės ir Seimo notariato reformas).

Žinoma, kiekvienas patyręs ir platesnės erudicijos teisininkas ar politikas turėtų gebėti įžvelgti bent minimalų notariato (notaro profesijos, notarų savivaldos) ir Konstitucijoje apibrėžtos vertybių sistemos ryšį tuo aspektu, kad „Konstitucinė kiekvieno žmogaus teisė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja ir teisę laisvai pasirinkti ir įgyti profesiją“ (Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas). Tokioje oficialiosios doktrinos nuostatoje, regis, neapdairiai praleistas žodis „įgyvendinti“, tačiau jį iš esmės apima žodis „pasirinkti“, kadangi asmuo profesiją renkasi arba neterminuotai, kaip pagal įstatymą yra advokatūroje, arba iki tam tikros įstatyme nurodytos garbaus amžiaus ribos, kaip yra notariate¹⁵ (daugiau apie 70 metų ribą žr. 2 skirsnio pabaigą).

Nepaisant to, notariatas, kitaip nei prokuratūra, gali atrodyti kaip „Konstitucijos užribis“ tuo aspektu, kad Lietuvos Respublikos 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijoje nėra tiesiogiai išreikštų (*eksplicitiškai* suformuluotų) nuostatų dėl notarų ar jų profesiją pagal Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį laisvai pasirinkusių asmenų profesinės savivaldos ir vykdomų valstybės funkcijų. Tokios nuostatos ar joms iš dalies prilygstančios gana aiškios nuorodos (tebūnie užuominos) leistų aiškiau įžvelgti Notarų rūmų ar kitaip pavadintos notarų vienijančios asociacijos, išnaudojusios įprastas kreipimosi į teismą priemones, galimybę konstituciškai ginti profesinės savivaldos teisę (asmens konstitucinės teisės laisvai rinktis profesiją kontekste), teikiant nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos teisės sistemoje įvestą konstitucinį skundą Konstituciniam Teismui.

¹⁴ Žr., pvz.: Notariato teisė. Mokslinė redaktorė S. Vencloviėnė. Vilnius, 2014, p. 24–28 (čia nagrinėjama „notariato teisė kaip teisės šaka“).

¹⁵ Žr. ten pat, p. 66. Be to, žr. Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 22 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 23 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Šiame nutarime pripažinta, kad Vilniaus apygardos administraciniam teismui (pareiškėjui) abejonių sukėlusiu nuostata „Notaro įgaliojimai gali būti pratęsti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu Notarų rūmų teikimu, iki notaru sukaks 70 metų“, kuri, anot Konstitucinio Teismo, „sudaro prielaidas kilti situacijoms, kai dalis notarų, sulaukusių 65 metų, gali būti atleidžiami iš pareigų, o kitos dalies notarų, sulaukusių 65 metų, įgaliojimai gali būti pratęsimi iki jiems sukaks 70 metų“ ir pagal kurią „teisingumo ministrui suteikiama teisė savo nuožiūra pratęsti notaro įgaliojimus ar jų nepratęsti ir sudaromos prielaidos nevienodai traktuoti notarų, kurių įgaliojimai pasibaigia jiems sulaukus 65 metų, vienodas aplinkybes vertinti skirtingai arba iš esmės skirtingas aplinkybes vertinti vienodai“, *prieštarauja* Konstitucijos 29 straipsniui, 48 straipsnio 1 dalies nuostatai „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą“, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Atsižvelgiant į Vidurio ir Rytų ir net Vakarų Europos valstybių konstitucijose išskirtinį (iš esmės analogų neturintį) kaimyninės Lenkijos galiojančios Konstitucijos 17 straipsnį¹⁶, kuriame *profesinė savivalda tiesiogiai priskiriama konstitucinių vertybių sistemai*, galima geriau įžvelgti, kad notarų (taip pat advokatų ir kitokių teisinių bei neteisinių profesijų savivalda) iš principo galėjo būti atitinkamai nurodyta referendumu priimtoje Lietuvos Konstitucijoje, juo labiau dėl to, kad pirminėje šios Konstitucijos (118 straipsnio) redakcijoje specialiomis nuorodomis „nepelnytai pamaloninti“ *tardytojai*¹⁷.

Policijos ar vidaus reikalų sistemai konceptualiai priskiriami tardytojai, kurie įstatymuose gali būti priskirti valstybės teisinės sistemos elementams, dėl jiems palankių subjektyvių politinių veiksnių ir jų determinuotų Konstitucijos projekto derinimo 1991 m. ir 1992 m. ypatumų, daugiau nei dešimtmetį (1992–2003 m.)¹⁸ buvo tapę Konstitucijos kaip *lex fundamentalis* pažodinių nuostatų apie teisminę sistemą dalimi, o atviros darnios ir pilietinės visuomenės bei teisinės valstybės siekis, pabrėžtas Konstitucijos preambulėje, iš principo turėjo būti sustiprintas XIV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“ (arba III skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“) pabrėžiant valstybės funkcijas savarankiškai vykdančių notarų užtikrinamą ūkio subjektų (ekonominės veiklos vykdytojų) ir kitokių asmenų sudaromų *sutarčių (sandorių) teisėtumą*.

Tokią ar panašią notarams skirtą konstitucinę nuostatą (nuorodą) sisteminiu požiūriu netinka įterpti į Konstitucijos IX skirsnį „Teismas“, kurio pabaigoje nurodyta prokuratūra, nebent šis skirsnis būtų naujai pavadintas kaip „Teisminė sistema“¹⁹, o įstatymų leidėjas 1996–1998 m. ir vėliau būtų nuosekliai įgyvendinęs premjero G. Vagnoriaus vadovaujamos Vyriausybės ir ypač teisingumo ministro V. Pakalniškio sumanymą reformuoti prokuratūras taip, kad jos veiktų „prie teismo“. Tačiau notari, kitaip nei antstoliai²⁰, negali būti „prie teismo“, nes jie pagal neiškreiptą lotyniškąjį modelį genetiškai yra (turi būti) „prie visuomenės“, t. y. veikia nesuvalstybintoje visuomenės sferoje kaip savo rizika ir atsakomybe notarų biurus (kontoras) steigiantys ir išlaikantys „pusiau privatūs, pusiau

¹⁶ Lenkijos Konstitucijos 17 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta: „įstatymu galima kurti profesines savivaldas, atstovaujancias asmenims, kurių profesinei veiklai vykdyti reikia visuomenės pasitikėjimo, besirūpinancias derama šių profesijų veikla neperžengiant visuomenės interesų ribų ir jų apsaugos labui“.

¹⁷ Tardytojų nuorodos („Parengtinį tardymą atlieka tardytojai“; „Prokurorų ir tardytojų skyrimo tvarką ir jų statusą nustato įstatymas“) Konstitucijos 118 straipsnyje neliko 2003 m., kai Seimas tų metų kovo 20 d. šį Konstitucijos straipsnį esmingai pakeitė, išdėstydamas jį kitaip (žr.: Valstybės žinios, 2003, Nr. 32-1316).

¹⁸ Pirminė Konstitucijos 118 straipsnio redakcija galiojo nuo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 2003 m. balandžio 20 d.

¹⁹ Toks naujas pavadinimas, deja, būtų pernelyg abejotinas dėl kitokių aspektų, nes daugiau ar mažiau nesiderintų su VIII skirsniu „Konstitucinis Teismas“ ir, matyt, neatitiktų Konstitucinio Teismo jurisprudencijos apie tris teismų sistemas: a) Konstitucinio Teismo (tiksliau: konstitucinės justicijos) sistemą; b) bendrosios kompetencijos teismų sistemą; c) specializuotų administracinių teismų sistemą.

²⁰ Žr., pvz.: E. Šileikis. Dvidešimt septynių antstolių atleidimo konstituciniai aspektai // Justitia, 2007/4, p. 14–21.

viešieji“ asmenys (*nei etatinio, nei kitokio profesinės veiklos atlyginimo / apmokėjimo iš valstybės negaunantys notariai*), o ne Teisingumo ministerijos ar jos kuruojamų institucijų „etatiniai tarnautojai“.

Grįžtant prie pirminio prieštaringo įspūdžio, kad nėra aiškaus ir tiesioginio notariato reglamentavimo pakeitimų ir Konstitucijos nuostatų „ryšio“ (sąsajų), pažymėtina, kad toks įspūdis būtų labiau pagrįstas, jei politiniame įstatymų leidybos procese, kuris teisiškai analizuojamas būtent konstitucinės teisės mokslo lygmeniu, pastaraisiais metais nesiformuotų ir nesikartotų vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų, kurių veiklos programos (ir jų įgyvendinimo priemonių planai) kupinos teisinės sistemos reformos vizijų, „legislatyviniai išpuoliai“ prieš notarų, taip pat antstolių, iš dalies advokatų profesinę savivaldą ir jos reglamentavimo stabilumą, perimamumą, tradiciją²¹.

Todėl notariato, kaip valstybės teisinės sistemos elemento, reformavimas įstatymais ir jų aiškinimo bei taikymo atitinkama praktika (politika) negali likti nepastebėtas ir netyrinėtas konstitucinėje teisėje, iš kurios būtina išvesti valstybės teisinės sistemos pagrindus.

Be to, Notariato įstatymo ir jo keitimo projektų ar aiškinimo ir įgyvendinimo valstybės institucijų vykdomoje teisės politikoje konstitucinis mokslinis tyrinėjimas pastaraisiais metais gali būti papildomai paaiškintas ir tarsi pateisintas tuo, kad viso to pradžia gerokai anksčiau galima sieti su buvusio Konstitucinio Teismo pirmininko prof. dr. E. K. paskaita (*viešojo intereso konstitucinės sampratos tema*) notarų susirinkime, vykusiame reprezentatyvaus viešbučio konferencijų salėje²².

Šiame kontekste, regis, galima nuoširdžiai kolegiškai *pašmaikštauti* dėl atitinkamų konstitucinės teisės dėstytojų ir tyrinėtojų vardų (ir paskaitų notarų susirinkimams) su-tapties. Jei vienam neprivatinės ir nebaudžiamosios teisės dėstytojui ir tyrinėtojui *egidijui* gerokai anksčiau galėjo būti sėkmingai patikėta išskirtinė paskaita tarpdisciplininė tema-tika notarų susirinkime, tai kodėl analogiškas dalykas 2019 m. gruodžio 7 d. negalėjo būti patikėtas kitam pagal specializaciją panašiam *egidijui*, kuris jau skaitęs paskaitą Notarų rūmuose, tebūnie šįsyk *Valdovų rūmuose* vykstančio notarų susirinkimo lygmeniu? Jei rimtai, tai šių eilučių autoriui teko garbė atstatytuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų rūmuose eiti vyresnio kolegos bendravardžio pramintu keliu ir kviestinio prelegento akimis įžvelgti papildomus notariatui reikšmingus konstitucinius aspektus. Taigi nederėtų stebėtis, kai konstitucinės teisės tyrinėtojai kviečiami ir skaito pranešimus visuotiniuose notarų susirinkimuose.

Beje, *viešuoju interesu*, apie kurį paskaitą notarams skaitė minėtas kolega, arba *visuomenės interesu*, kuris nurodytas minėtame Lenkijos Konstitucijos 17 straipsnyje, gali būti laikomas ne tik notarų savivaldos skaidrumas ir proporcingas jos įgyvendinimo atvėrimo visuomenei užtikrinimas, pvz., „visuomenės atstovų“, kuriuos skirtų ar deleguotų

²¹ Žr., pvz.: Lietuvos notariato istorija. Sudarė J. Karpavičienė. Vilnius, 2012, p. 35–48, 109–122, 137–142.

²² Žr.: E. Kūris. Viešasis interesas: teisėkūra ir konstitucinė jurisprudencija // Notariatas. 2012, Nr. 13, p. 48–54.

teisingumo ministras ir / ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, įtraukimo į Notarų garbės teismą būdu, bet ir tokią notariato reformą metų viduryje parengusios ir *vasaros atostogų priešaušryje* pradėjusios derinti Teisingumo ministerijos projektinės vizijos neformalus ir kritiškas diskutavimas konstituciniu požiūriu.

Atvirumas visuomenei ar visuomenės pasitikėjimas nėra ir negali būti vieninteliai ar pagrindiniai arba svarbiausieji notariato ir ypač notarų savivaldos reformavimo principai (įstatymų leidėjo siekiai, tikslai, gairės). Jų turi būti paisoma įstatymų leidyboje ir jos priegose (ministerijose ir kitose valdymo ar priežiūros institucijose), tačiau juos proporcingai derinant su notarų profesijos ir savivaldos laisvumo (savarankiškumo, nesuvalstybinimo) principu.

To negebant korektiškai įžvelgti dėl akinančių ir išsekinančių politinių nuoskaudų ar intrigų, deja, neįmanoma gebėti nuoširdžiai ir objektyviai vertinti, dėl kokių kilnių siekių ir interesų profesinės savivaldos organizacija gali padėti teisės tyrinėtojams išleisti Konstitucijos 20-mečiui skirtos mokslinės konferencijos medžiagą (straipsnių rinkinį)²³, tuo stiprinant konstitucinio *diskurso* ir juo grindžiamo *konstitucionalizmo*²⁴ sklaidą.

2. Notariato santykių ir jais (juose) įgyvendinamos notaro laisvosios profesijos specifikos įžvalgos

Kaip prokuratūra ar advokatūra, taip ir notariatas Lietuvos teisėje gali būti suprantamas, be kita ko, kaip atitinkamų tradiciškai susiklosčiusių ir teisiškai reglamentuojamų *santykių*, kurie esmingai susiję su valstybės teisinės sistemos pagrindams priskiriamų atitinkamų prokuroro, advokato ir notaro funkcijų vykdymu, *systema* (visuma).

Žinoma, susipynusioje „kompleksinėje“ valstybės teisės sistemoje neįmanoma idealiai išskirti ir visiškai „išgryninti“: a) esą pagrindinius *notariato santykius*, kurie apimtų tik notarų atliekamus notarinius veiksmus; b) kitus *notariato funkcionavimui esmingai reikšmingus santykius*, kuriuose įstatymų nustatyta tvarka dalyvauja Notarų rūmai (ar kitaip įstatyme pavadinta organizacija), Teisingumo ministerija, Vyriausybė, Seimas, juo labiau Konkurencijos taryba, siekianti taikyti notarams negatyvias administracinio poveikio priemones (ekonomines sankcijas).

Šiuo dualistiniu (dvejopų santykių) požiūriu sunku notariato sistemoje konceptualiai įkomponuoti jos (ir ne tik jos, bet ir kitų sistemų) sąlygiškus *išorinius* elementus, kurie politiškai ir ekonomiškai itin atsiskleidė pastaraisiais metais (ypač 2017–2019 m.), t. y.: a) Teisingumo ministeriją, kuri įstatymu ar juo grindžiamu Vyriausybės nutarimu įgaliojta įgyvendinti *valstybės teisės politiką notariato srityje*, pvz., rengia ir derina Notariato įstatymo keitimo projektą siekiant užtikrinti, kad Notarų rūmų institucijoms priskiriamame Notarų garbės teisme būtų notarais nesantys *visuomenės atstovai*; b) Konkurencijos

²³ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarė E. Kūris, E. Masnevaitė. Vilnius, 2012.

²⁴ Daugiau žr., pvz.: V. Vaičaitis. Šiuolaikinė konstitucionalizmo samprata // Teisė, 2017, t. 104, p. 90–105.

tarybą, kurį įstatymu įgaliota įgyvendinti valstybinę konkurencijos ūkyje skatinimo ir užtikrinimo politiką, pvz., šiuo tikslu siekia ekonomiškai nubausti Notarų rūmų prezidiumo narius už esą koordinuotus veiksmus, kuriais neva bandyta užkirsti kelią Notariato įstatymą įgyvendinusio teisingumo ministro subtiliai pravertai galimybei pasireikšti notarų veiksmų atlyginimo dydžių skirtumams (notarų konkuravimui tarpusavyje ne tik paslaugų kokybe, bet ir notarinių veiksmų atlyginimo įkainiais tam tikruose *intervaluose*).

Taigi santykių notariato srityje sistemos ypatumą sudaro ir tai, kad vienu iš jų dalyviu, deja, ne visose šiai sistemai funkcionuoti esmingose teisinėse situacijose veiksmingai gali būti: a) kiekvienas notaras (ir juo tapti siekiantis pretendentas); b) Notarų rūmai ir jų prezidentas ar prezidiumas arba kitaip įstatyme pavadinta institucija (organizacija), kuri vienija notarus ir jiems atstovauja, jei įstatymų leidėjas yra pasirinkęs savitą notarų profesinio vienijimosi, kvalifikacijos kėlimo, etikos klausimų nagrinėjimo, notarinių veiksmų koordinavimo ir profesinių interesų atstovavimo (gynimo) modelį.

Nors tokios ar panašios notariato sampratos aiškiai nesuponuoja Lietuvos įstatymų leidėjo teisėkūra (Notariato įstatyme įtvirtinti įvadiniai apibrėžimai), tačiau moksliniu požiūriu galima teigti, kad būtent specifinių ir vientisų santykių, kurių vienas dalyvis yra notaras ar juo tapti siekiantis asmuo (jo profesiją pretenduojantis pasirinkti teisės studijų absolventas) arba Notarų rūmai (įskaitant tokias šios organizacijos institucijas kaip Notarų garbės teismas), visuminė (holistinė) įžvalga turėtų būti pagrindu formuluoti galiojančio Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 1 straipsnį (2015 m. spalio 20 d. redakcija) ir jo nuostatas, kurios dabar stokoja konceptualumo („*Notariatas yra visuma notarų* [išryškinta mano – *aut.*], kuriems pagal šį įstatymą suteikiama teisė juridškai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų ar kitų organizacijų ir jų padalinių (toliau – juridiniai asmenys) subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrinti šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą“).

Beje, ausį ir akį, matyt, rėžte rėžtų girdimas ar skaitomas teiginys, kad advokatūra yra visuma advokatų, prokuratūra – visuma prokurorų, justicija – visuma teisėjų...

Svarbu pažymėti, kad notariatas – teisinės sistemos posistemė. Jos pagrindas dvejopas: a) notaro vykdomos valstybės funkcijos, visų pirma funkcija užtikrinti kitų asmenų laisva valia civiliniuose santykiuose sudarytų sandorių teisėtumą; b) konceptualiai *laisvoji* ir formaliai „valstybės kontroliuojama“ notaro profesija – tradicinė teisinių profesijų dalis.

Šios (ar kitos panašios) laisvosios teisinės profesijos *konstitucinė giluminė substancija (kvintesencija)*, juo labiau pagal lotyniškąjį notariato modelį, kuris istoriškai svetimas anglosaksų teisės tradicijai ir būdingas romanų germanų teisės sistemai²⁵, iš principo nebuvo ir nėra tinkamai įžvelgta bei atskleista Lietuvos Konstitucinio Teismo 1993–2019 m. nutarimuose tuo požiūriu, kad pirmapradis laisvosios profesijos istorinio genetinio konceptualumo aspektas turi primatą prieš formalų *teisės pozityvizmo* nulemtą „valstybės kontroliuojamos“ profesijos aspektą.

²⁵ Daugiau žr., pvz.: M. A. Glendon, M. Gordon, C. Olsakwe. Vakarų teisės tradicijos. Vilnius, 1993. Plg.: H. Kotz, K. Zweigert. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius, 2001.

Todėl galima santūriai kritikuoti *valstybės kontroliavimo* sureikšminimą pirmajame Konstitucinio Teismo suformuluotame (antstolio) laisvosios teisinės profesijos, kuria grindžiama atitinkama visuminė profesinė savivalda, aiškinime ir vertinime: „[...] antstolio profesija – tai valstybės kontroliuojama profesija, t. y. toks viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų vykdymas, kai tai daro savarankiška profesine (privačia) veikla besiverčiantys asmenys (už atlygį), o jiems šias funkcijas vykdyti perdavusi valstybė turi kontroliuoti, kaip jos yra vykdomos“ (Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas).²⁶

Toks teisinio pozityvizmo prisodrintas apibrėžimas – grėsminga vėliava įgyvendinant ir plečiant Teisingumo ministerijos notarų ir antstolių (iš dalies ir advokatų) profesinės veiklos savarankiškumo ir savivaldos „suvalstybinimo“ priežiūrą.

Paprasciau tariant, valstybės kontroliavimo įgyvendinant laisvąją teisinę profesiją aspektas nėra ir negali būti svarbesnis ar esmingesnis nei pirminis (bazinis) profesijos laisvumo aspektas. Todėl Teisingumo ministerijos pagal įstatymą vykdoma notarų veiklos priežiūra (kontrolė) ir politika riboti notarų profesinę savivaldą turi būti proporcingai derinama su kontroliuojamos profesijos laisvumo (notarų profesinio savarankiškumo ir bendrojo *laviravimo tarp sąlygiškai privataus ir ribotai viešojo – valstybės įgalioto – asmens*) specifika.

Antraip derėtų grįžti prie etatinio (valstybinio) notaro modelio ir jį įtvirtinusio 1974 m. birželio 26 d. priimto LSSR Valstybinio notariato įstatymo²⁷, kuris laikinai galiojo Lietuvos Respublikos Aukščiausiąjai Tarybai (Atkuriamajam Seimui) priėmus Kovo 11-osios Aktą ir, pvz., buvo papildytas 1991 m. liepos 29 d. priimtu įstatymu²⁸.

Žinoma, pozityvu tai, kad Konstitucinio Teismo diskutuotinas laisvosios teisinės profesijos apibrėžimas – paskata formuotis akademiniam moksliniam tyrinėjimams, pvz., tiems, kuriuos doktorantė Evelina Agota Vitkutė atliko ir atlieka profesinės savivaldos reglamentavimo srityje²⁹.

Beje, minėtame (15 išnašoje) vieninteliame iki šiol (2020 m.) Notariato įstatymui ištirti skirtame (priimtame) Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 22 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 23 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, kuris kažkodėl išsamiai nevertinamas minėtoje knygoje „Notariato teisė“ maksimalaus notaro amžiaus aspektu³⁰, galėjo ir galbūt net konceptualiai privalėjo būti įterptos papildomos (anaiptol ne „perteklinės“) doktrininės nuostatos dėl tradicinės notarų profesijos ir savivaldos svarbos teisei sistemai konstitucinių aspektų. Praleista itin dėkinga proga juos atskleisti. Nebuvo patikslinta,

²⁶ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 1993–2009. Sudarytojai K. Jankauskas, E. Jarašiūnas, V. Staugaitytė. Vilnius, 2010, p. 401, 402.

²⁷ LSSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1974, Nr. 20-191.

²⁸ Lietuvos aidas, 1991-08-03, Nr. 152-0.

²⁹ Žr., pvz.: E. A. Vitkutė. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nustatyti profesinės savivaldos požymiai ir jų vertinimas // Teisė, 2016, t. 101, p. 176–187.

³⁰ Žr. Notariato teisė. Mokslinė redaktorė S. Vencloviėnė. Vilnius, 2014, p. 66.

ar ankstesnė antstolio profesijai skirta minėta konstitucinė apibrėžtis, suformuluota 2008 m. sausio 7 d. nutarime, apima visus esminius notaro laisvosios profesijos aspektus. Žinoma, galima formaliai teigti, kad minėtos papildomos doktrininės nuostatos pagal konstitucinės justicijos proceso *koncentruotumo* principą būtų pernelyg šalutinės (*obiter dictum* lygmenyje), taigi objektyviai nebuvo būtinos, kadangi ginčytas reglamentavimas problematiką kėlė pirmiausia *teisinės valstybės* ir visų notarų, kuriems 65 metai, *lygiateisiškumo* kontekste, tiksliau netoleruotinos itin didelės ministro *diskrecijos* aspektu.

Tačiau derėtų korektiškai įžvelgti, kad minėtoje ginčytoje Notariato įstatymo nuostatose „Notaro įgaliojimai gali būti pratęsti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu Notarų rūmų teikimu, iki notarui sukaks 70 metų“ buvo įtvirtinta Notarų rūmų teisė siūlyti teisingumo ministrui pratęsti notaro įgaliojimus. Vadinas, teisingumo ministrą pagal procedūrą sąlygiškai saistė (bet neribojo) tai, kad, Notarų rūmai, savarankiškai ir atsakingai atlikę suinteresuoto notaro pageidavimo vertinimą, teikia arba neteikia siūlymą, kuris nėra įpareigojantis. Kitaip tariant, Notarų rūmų teikimas sudarė *teisinę prielaidą* ministro diskrecijai. Todėl iš principo buvo svarbu konstituciškai atskleisti, ar patys Notarų rūmai gali būti įgalioti atsakingai vertinti ir prireikus diferencijuoti visus notarų, kuriems 65 metai ir kurie pageidauja toliau eiti pareigas papildomus 5 metus. Todėl buvo pakankamas pagrindas papildomai nagrinėti, *ar iš notarų vienijimosi ir savivaldos kylanti Notarų rūmų teisė vertinti suinteresuotų notarų prašymus ir teikti siūlymą teisingumo ministrui turi konstitucinių aspektų ir atitinka Konstitucijos suponuojamą laisvosios teisinės profesijos savivaldą įgyvendinančios organizacijos galimybių sampratą.*

Šių eilučių autoriaus nuomone, minėtą Notarų rūmų įgaliojimą, įtvirtintą įstatyme, galima konstituciškai pateisinti, jis atitinka Konstitucijos suponuojamą laisvąją notaro teisinę profesiją pasirinkusių ir į atitinkamą organizaciją pagal įstatymą susivienijusių asmenų veiklos koordinavimo ir savarankiško vertinimo idėją. Nebūtų problemos, jei teisingumo ministro galimybė *netenkinti* Notarų rūmų teikimo ir *nepratęsti* suinteresuoto notaro įgaliojimų iki sukaks 70 metų įstatyme būtų buvusi tinkamai ir veiksmingai susaistyta pareiga *motyvuoti neigiamą sprendimą* (pvz., dėl to, kad notarui anksčiau keltos ir Notarų garbės teisme nagrinėtos drausmės bylos, juo labiau skirtos atitinkamos nuobaudos), kurio *pagrįstumas* ir *teisėtumas* pagal tuos argumentus ir su jais susijusias aplinkybes pagal Notarų rūmų arba suinteresuoto notaro skundą galėtų būti iširtas teismo tvarka.

Tarpinė išvada: Moksliniu požiūriu objektyvizuojamas tvarios notariato santykių sistemos specifiškumas ateityje vargiai įmanomas, minėtu (1 išnašoje) Vyriausybės ir Seimo pasirinkimu įstatymų leidyboje 2018 m. įgyvendinus Konkurencijos tarybos notarų tradicinei savivaldai priešišką siekį panaikinti notariato reglamentavimo nuostatas, numačiusias teisingumo ministro tvirtinamų notarinių veiksmų įkainių dydžių *derinimą* su Notarų rūmais. Notariato santykių sistema iškreipta tuo aspektu, jog santykiuose, kurie susiję su šios sistemos funkcionavimui esmingu notarinių veiksmų įkainių dydžių nustatymu: a) dalyvauja vien Teisingumo ministerijos tarnautojai ir jiems vadovaujantis teisingumo ministras ar jo aktą papildomai pasirašantis finansų ministras; b) nedalyvauja nei notariai, nei juos vienijantys ir jiems atstovaujantys Notarų rūmai.

3. Teisingumo ministerijos ribotų galių įžvalgos (notarų savivaldos kontekste)

Teisės politika, net jei ji modeliuojama ir įgyvendinama notariato srityje, – ne tiek notarų ar juos vienijančių ir jiems atstovaujančių Notarų rūmų, kiek valstybės politikų dalykas („reikalas“). Jis ribotai teisingas teismams, jei susijęs pirmiausia su *tikslingumo* aspektais ir pernelyg nesusijęs su grėsmėmis žmogaus teisėms ar kitoms teisinėms vertybėms, tarp jų – teisės aktais garantuojamai profesinei savivaldai.

Net Konstitucinis Teismas vengia įstatymų kontrolės tikslingumo aspektu. Todėl ir jis galėtų vengti nesaikingai aktyviai ištirti („juridizuoti“) Notariato įstatymo pakeitimą, kuriuo bloginama Notarų rūmų padėtis (teisingumo ministrui nustatant notarinių veiksmų įkainių dydžius) ar *visuomenės atstovų* įtraukimo pretekstu reformuojamas Notarų garbės teismas (jo sudarymas ir sprendimų priėmimas ar jų apskundimo padariniai).

Gal ir todėl minėto Teisingumo ministerijos rengto Notariato įstatymo pakeitimo projekto, kuris pagal Vyriausybės teikimą 2019 m. lapkričio 7 d. registruotas Seime kaip projektas Nr. XIII P-4136, aiškinamajame rašte išmintingai ir toliaregiškai pabrėžiamas reformos *tikslingumo* aspektas.

Naujasis klausimas, reikia ar nereikia visuomenės atstovų Notarų garbės teisme, kaip ir ankstesnis klausimas, naikinti ar nenaikinti Notarų rūmų dalyvavimo derinant su teisingumo ministru jo nustatomus notarinių veiksmų įkainių dydžius, tai pirmiausia *politinis klausimas*, t. y. tikslingumu ir *diskrecija* (nuožiūra) grindžiamos teisės politikos aspektas.

Šiame kontekste nekyla ir neturėtų kilti abejonių dėl teisingumo ministro galių vykdyti demokratiškai išrinkto Seimo ir jo pasitikėjimą turinčios Vyriausybės teisės politiką notariato srityje, jei šios politikos įgyvendinimo priemonės tinkamos ir proporcingos teisėtiems tikslams pasiekti.

Abejonės gali ir turėtų kilti tokiose teisinėse situacijose, kai dėl minėtų priemonių naujumo ir radikalumo ar jų nesuderinimo ilgainiui susiklosto itin konfliktiški Teisingumo ministerijos ir Notarų rūmų santykiai, sudaromos teisinės prielaidos esmingai sutrikti veiksmingam valstybės perduotų funkcijų savarankiškam vykdymui ir tam esminę reikšmę turinčiai profesinei savivaldai.

Todėl svarbu nuoširdžiai ir neužgausiai įžvelgti, kad notarų klausimus pagal valdymo sritį tradiciškai kuruojančios ministerijos pavadinimas, kuriame vartojamas žodis „teisingumo“, itin skambus ir klaidinančiai visa apimantis. Be to, šios vykdomosios valdžios (centrinės viešojo administravimo) institucijos būstinė ir jos fasade išsiskiriančios dvi masyvios ažuolinės durys pagrindiniame valstybės sostinės prospekte – pabrėžtinai reprezentatyvūs atributai³¹. Tai, regis, papildomai pateisina tai ministerijai vadovaujančio vals-

³¹ Antrosios bent išoriškai (vizualiai) „paradinės“ Teisingumo ministerijos durys Gedimino prospekte Vilniuje, pakeitus anksčiau vietoje jų buvusias ilgą laiką veikusias kavinės plastikines balto rėmo duris ažuolinėmis, atsirado, kai atitinkamas teisingumo ministras pasidžiaugė, pagaliau iš pastato išgūjęs iki tol esą ankstesnių ministrų proteguotą ar palankiomis nuomos sąlygomis pamalonintą privačią kavinę.

tybės politiko, turinčio Ministro Pirmininko palaikymą, pastaraisiais metais pabrėžiamą prioritetą, vaizdžiai tariant, „sutvarkyti“ notarus ir jų atliekamų notarinių veiksmų įkainių dydžius, net jei tam nepritaria Notarų rūmai.

Tačiau tas ministerijos skambusis pavadinimas iš esmės skylėtas ar tuščiaviduris, kadangi senokai neapima teismų valdymo ir net kandidatų į teisėjus atrankos (neįpareigojančio siūlymo Respublikos Prezidentui), taigi tikrosios *justicijos* pagrindinių valdymo aspektų, nesusijusių su teisingumo vykdymu civilinėse, baudžiamosiose ar administracinėse bylose. Be to, dėl virtinės skandalų tai ministerijai iš jos „rankų“ (kuruojamos srities) „išsprūdo“ valstybės įmonė Registrų centras ir, regis, vos ne vos neišsprūdo kalėjimų (įkalinimo įstaigų) valdymas. Todėl nenuostabu, kad tos ministerijos valdymo sričiai priskiriami valstybės biudžeto asignavimai, palyginti su kitoms ministerijoms tenkančiomis paskirstytinomis viešosiomis lėšomis, gana gležni.

Tokiame kontekste galima santūriai ir kolegiškai samprotauti, kad po beveik kiekvienų pastarųjų Seimo rinkimų bei naujos Vyriausybės sudarymo notarų savarankiškumą ir savivaldą pašiepianti ir radikaliai reformuoti ketinanti Teisingumo ministerijos vadovybė tendencingai demonstruoja ribotas galias tarsi *raumenis*, kurių teisiškai neturi, bent tiek, kiek norėtų be tam būtino esmingo Notariato įstatymo keitimo, kurį Notarų rūmai galėtų skusti teismui, prireikus teikdami konstitucinį skundą Konstituciniam Teismui.

Būtent todėl abejonių ir kritiškų vertinimų nusipelno tarsi neatsitiktinai metų viduryje prieš tradicines vasaros atostogas Teisingumo ministerijos parengtas ir notarams (bei advokatams, antstoliams) pateiktas derinti minėtas *visuomenės atstovų* teisinio reglamentavimo reformos sumanymas, kuriuo griežtinamas ar „bloginamas“ notarų savivaldos įgyvendinimo reglamentavimas itin jautriame kontekste: garbės teismo sudarymo pagrindų keitimo aspektu, politiškai apgaubtu *visuomenės atstovų*, neprivalančių turėti teisinio išsilavinimo, įtraukimo į profesinę savivaldą tikslingumo skraiste.

Džiugu bent tai, kad derinant ir tobulinant Teisingumo ministerijos parengtą reformos sumanymą iš dalies įsiklausyta į abejones, t. y. nugalėjo šioks toks „sveikas protas“ ir *gera valia* tuo aspektu, kad minėtiems visuomenės atstovams visgi numatytas (iškeltas) reikalavimas turėti „ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą“. Tai įtraukta į projektą iki jo registravimo Seime.

Taigi Teisingumo ministerija nusipelno palankaus vertinimo tuo aspektu, kad jos sumanymo derinimo procedūrose ar joms pasibaigus visgi įžvelgė, kad visi Notarų garbės teismo nariai, net visuomenės atstovai, privalo tinkamai suvokti ir teisiniais argumentais vertinti notarų atliekamų notarinių veiksmų, kuriais galimai pažeista jų atlikimo tvarka ar jos dalimi esanti *etika*, teisinę specifiką. Todėl visuomenės atstovais negalėtų būti, pvz., Vilniaus universiteto ar Mykolo Riomerio universiteto politologijos (istorijos) dėstytojas tyrinėtojas, pvz., lektorius pareigas einantis asmuo, kuris Respublikos Prezidento dekretu paskirtas vadovauti Pretendentų į teisėjus atrankos komisijai³².

³² Respublikos Prezidentės 2019 m. gegužės 14 d. dekretu Nr. 1K-1643 Pretendentų į teisėjus atrankos komisijos pirmininke paskirta „Mykolo Romerio universiteto Viešojo valdymo fakulteto Politikos mokslų instituto lektorė“ R. V.

Tačiau džiugesio gali būti mažiau dėl to, kad teisinio darbo patyrimo reikalavimo visuomenės atstovams neliko minėtame Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2019 m. gruodžio 11 d. registruotame įstatymo projekte Nr. XIII P-4136(2). Jame apsiribota reikalavimu, kad „notarų garbės teismo nariu renkamas visuomenės atstovas turi turėti aukštąjį universitetinį išsilavinimą [...]“.

4. Kitos garbės teismo reformos ir minimalios narių daugumos probleminės išvalgos

Minėtas pozityvus aspektas, kad Notarų garbės teismo nariais numatyti *visuomenės atstovai* privalėtų turėti aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, deja, nekeitė ir nekeičia visuminės problemos esmės. Ji susijusi su trijų anksčiau numatytų garbės teismo narių, nerenkamų notarų susirinkime, legitimacijos trūkumu.

Neproporcinga, jei notarų savivaldą turinti atspindėti institucija, vadinama notarų garbės teismu, dėl esą didesnio tokios savivaldos derinimo su atvirumu ir atskaitomybe visuomenei, reformuojama tiek, kad jos narių galimą minimalią daugumą gali sudaryti asmenys, negavę įgaliojimų būtent savivaldos pagrindą sudarančiame notarų susirinkime, tačiau tokius įgaliojimus įgiję tos savivaldos išoriniame lygmenyje: teisingumo ministro ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pasirinkimo pagrindu.

Žinoma, netgi Konstitucijoje (40 straipsnio 3 dalyje) pažodžiui numatyta ir kartu pabrėžtinai garantuojama aukštųjų mokyklų *autonomija* pagal Konstitucinio Teismo išaiškinimą turi būti derinama su atvirumo bei atskaitomybės visuomenei principu. Todėl Konstitucijoje tiesiogiai (*eksplicitiškai*) nenumatyta ir analogiškai negarantuota notarų savivalda juo labiau gali būti modeliuojama taip, kad notarų savivaldą įgyvendinančiose institucijose proporcingai veiktų visuomenės atstovais vadinami asmenys, nesantys ar nebuvę notarais, arba notarų susirinkime neišrinkti notari, kuriuos pasirenka ir skiria teisingumo ministras ar kitas įstatyme nurodytas subjektas, pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Šiuo požiūriu Teisingumo ministerijos iniciatyvas galima suprasti ir pateisinti, jei jos būtų nuosaikesnės.

Tačiau aukštųjų mokyklų tarybos, kaip įstatyme numatytos demokratiškai *renkamostų* mokyklų atvirumo ir atskaitomybės visuomenei institucijos, deja, negali būti objektyviai lyginamos su tais trimis netipiniais ar „ekstraordinariniais“ Notarų garbės teismo nariais, kurių įgaliojimai atsiranda teisingumo ministro ir minėto teismo pirmininko sprendimų pagrindu.

Hipotetinę Teisingumo ministerijos *klastą* (nekorektiškas teises prielaidas jai pasireikšti) galima matyti tuo aspektu, kad minėtame Teisingumo ministerijos rengtame Notariato įstatymo keitimo projekte Nr. XIII P-4136, regis, buvo sąmoningai ir gudriai sugalvota notarų savivaldai nepalanki jos slopinimo *schema*. Du visuomenės atstovai (iš kurių po vieną skiria teisingumo ministras ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas) ir vienas teisingumo ministro be aiškių kriterijų pasirenkamas notaras galėjo būti tie trys Notarų garbės teismo nariai, kurie, veikdami kitaip nei kiti du notarų susirinkime išrinkti (į garbės teismą deleguoti) notari, kartu pajėgtų: a) sudaryti posėdžio kvorumui būtiną dalyvių minimalų gausumą; b) sprendimams priimti būtiną minimalią balsų daugumą.

Konceptualių požiūriu turėjo būti atvirkščiai: garbės teismo posėdžio kворumas turėtų būti ne tada, kai tarp trijų dalyvaujančių narių bent vienas yra visuomenės atstovas, bet tada, kai tarp trijų dalyvaujančių narių *bent du yra notarų susirinkime išrinkti notariai*. Sunku patikėti, kad Teisingumo ministerija tokio vertybinio skirtumo, palankaus notarų savi-valdai, neįžvelgė ar nenorėjo įžvelgti, suteikdama primatą visuomenės atstovams ir tuo galimai nukrypdamą nuo reikalavimų, kylančių iš konstitucinio proporcingumo principo.

Džiugu ir netikėta, kad projektas tokiu itin ydingu aspektu Seime patobulintas notarų savivaldos naudai. Minėtame Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2019 m. gruodžio 11 d. registruotame įstatymo projekte Nr. XIII P-4136(2) neliko teisingumo ministro ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pasirinkimų. Numatytas *iš septynių asmenų sudaromas ir notarų susirinkime visa sudėtimi išrenkamas* Notarų garbės teismas, kurio posėdis teisėtas, kai dalyvauja ne mažiau kaip 4 nariai, iš kurių ne mažiau kaip 3 yra notariai ir bent vienas visuomenės atstovas³³.

Taigi du notariais nesantys visuomenės atstovai kartu su vienu kuriuo nors notaru nebegalėtų įvykdyti posėdžio kворumo reikalavimą, kadangi posėdis teisėtas, kai dalyvauja narių dauguma, o ją, esant iš viso 7 nariams, sudaro ne mažiau kaip 4 nariai (esant 5 nariams, dalyvių daugumą sudaro 3 nariai).

Tiesa, du notariais nesantys visuomenės atstovai kartu su vienu kuriuo nors notaru (*tačiau išrinktu notarų susirinkime, o ne teisingumo ministro pasirinktu ir deleguotu, kaip numatyta anksčiau*) galėtų nulemti posėdžio sprendimams priimti būtiną balsuojančių „už“ paprastąją daugumą toje teisinėje situacijoje, kai, dalyvaujant 5 nariams (iš kurių 3 notariai ir 2 visuomenės atstovai), 3 balsuoja „už“ (nuobaudos skyrimą). Tačiau tokia situacija mažiau grėsminga lyginant su anksčiau nekorektiškai modeliuota situacija, kai nedalyvaujant *nei vienam* notarų susirinkime išrinktam notarui kiti trys garbės teismo nariai galėjo vien savo balsais nulemti, kad, pvz., notaro profesinė veikla stabdoma iki trijų mėnesių arba net siūloma teisingumo ministrui atleisti notarą iš pareigų.

Beje, sunku patikėti, bet minėtas Seimo komitetas išmintingai ir taikingai pasiūlė, kad notarų susirinkimas du garbės teismo narius *renka iš šešių* teisingumo ministro *pasiūlytų visuomenės atstovų*. Taigi siūloma atsisakyti nerimą galėjusios kelti radikalios idėjos, kad notarų savivaldos *išorėje* (teisingumo ministro ir minėto teismo pirmininko pasirinkimo lygmenyje) „atsiradusių“ visuomenės atstovų legitimacija būtų *ne šiaip kokios nors pretendentų į notarus vertinimo komisijos nariais*, bet būtent Notarų garbės teismo nariais (t. y. nagrinėti notarų galimus profesinius nusižengimus bei skirti jiems nuobaudas) visiškai nekiltų iš notarų susirinkimo.

Panašiai teigiamai derėtų vertinti patobulintas (nepalyginti toliaregiškiau sukonstruotas) nuostatas, pagal kurias:

³³ „Notarų garbės teismas gali nagrinėti bylas, kai posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip trys Notarų garbės teismo nariai – notariai ir bent vienas narys – visuomenės atstovas“. Tokia nauja projekto nuostata, regis, negali būti aiškinama kaip suponuojanti ankstesnę pirminio projekto idėją, kad pakanka bent trijų narių dalyvavimo, jei vienas jų – visuomenės atstovas. Taip aiškinant būtų nepaisoma **konstitucinio demokratijos principo**. Jis suponuoja, kad, esant 7 išrinktiems nariams, posėdis teisėtas, kai dalyvauja narių dauguma (ne mažiau kaip keturi).

a) neturi likti paskatų ar prielaidų Notarų garbės teisme pasmerktam notarui kažkaip (pvz., nuolankiu vizitu, kava ar kitokia menkaverte dovana) pamaloninti jo skundą nagrinėjančią teisėją, kad jis, nepaisant darbo krūvio, kuo skubiau susipažintų su drausmės bylos aplinkybėmis ir dėl jų specifikos ar sudėtingumo savo nuožiūra išimties tvarka *sustabdytų* Notarų garbės teismo sprendimo galią, kaip tai numatyta pirminio projekto nuostatoje „[...] sprendimo apskundimas nesustabdo paskirtos drausminės nuobaudos galiojimo, *jei teismas nenustato kitaip* [išryškinta mano – aut.]“. Tokia išlyga, viena vertus, leidžia skubiai ginti notaro teises ir interesus teismo tvarka, pvz., kai notaro veikla stabdoma iki trijų mėnesių, tačiau, kita vertus, sudaro prielaidas korupcijai (teismų darbo krūvio kontekste). Galėtų kilti ir, matyt, negalėtų būti visiškai pašalintas neaiškumas, kodėl teismas vienoje situacijoje, kai notaro veikla stabdoma iki trijų mėnesių, skubos tvarka pasinaudojo išimtimi sustabdyti nuobaudos galiojimą, o kitoje analogiškoje situacijoje – nepasinaudojo, nors notaras to prašė (galbūt ne taip nuolankiai arba pernelyg įkyriai);

b) nereikia sukti galvą ir „žongliuoti“ teisinio aiškinimo metodais ar pulti ieškoti atitinkamos teismų praktikos (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencijos), siekiant išsiaiškinti ir kitiems paaiškinti, ar Notarų garbės teismo radikaliausias ir griežčiausias sprendimas siūlyti teisingumo ministrui atleisti notarą iš pareigų savaime yra nuobauda (turi jai būdingus elementus) kaip tiesiogiai negatyvius psichologinius ir kitokius nepozityvius padarinius (to notaro profesinei reputacijai) sukiantis sprendimas, nepriklausomai nuo to, ar ministras tenkina (netenkina) tokį siūlymą.

Minėtame Seimo komiteto projekte, kitaip nei Teisingumo ministerijos rengtame pirminiame variante, aiškiai suponuojama, kad *notarų garbės teismo sprendimas teikti teisingumo ministrui siūlymą atleisti notarą iš pareigų įsiteisėja nuo teismo sprendimo, kuriuo ieškinyš atmestas, įsiteisėjimo dienos*. Kodėl to nenorėta aiškiai nurodyti Teisingumo ministerijos rengtame projekte, kuriame itin abstrakčiai ir gana mįslingai modeliuota, kad „Notarų garbės teismo sprendimo apskundimas teismui nesustabdo paskirtos drausminės nuobaudos galiojimo, jei teismas nenustato kitaip“ būtent toje grėsmingiausioje situacijoje, kai garbės teismas buvo priėmęs (teisingumo ministro neatidėliotino pritarimo sulaukusį) sprendimą pasiūlyti ministrui atleisti notarą iš pareigų? Gal manyta, kad savaime aišku, jog siūlymas, net jei jis griežčiausio Notarų garbės teismo sprendimo pagrindas, savaime nėra nuobauda ir esą nesukelia jokių negatyvių padarinių atitinkamam notarui (jo *reputacijai*)?

Baigiamosios išvalgos

Atvirumas visuomenei ar visuomenės pasitikėjimas nėra ir negali būti vieninteliai ar pagrindiniai arba svarbiausieji notariato ir ypač notarų savivaldos reformavimo principai. Jų turi būti paisoma įstatymų leidyboje, tačiau juos proporcingai derinant su „pirmapradžiu“ notarų profesijos ir savivaldos laisvumo (savarankiškumo) principu.

Nepaisant Lietuvos ir Lenkijos konstitucijų skirtumų pagal tai, ar ir kaip tiesiogiai nurodoma profesinė savivalda ir suformuluotas jos *eksplicitinis* konstitucinis pagrindas, tradicinė notarų savivaldos teisė, kaip esmingai susijusi su Lietuvos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje garantuota asmens *konstitucine* teise laisvai rinktis ir įgyvendinti profesiją

(*juo labiau tokią, kuri įstatymuose nuosekliai siejama su profesine savivalda*), vertintina kaip pakankamai turinti konstitucinių aspektų ir todėl galinti būti ginama teikiant Notarų rūmams, išnaudojusiems įprastas teisminės gynybos priemones, konstitucinį skundą Lietuvos Konstituciniam Teismui. Panašiai vertintina analogiška advokatus ar antstolius vienijančios asociacijos galimybė.

Visuomenės atstovų įtraukimas į notarų profesinės savivaldos įgyvendinimą yra *politinis ir teismams ribotai teisingas klausimas*. Toks įtraukimas yra *teisėtas* Vyriausybės ar Seimo teisėkūros *tikslas* tiek, kiek tuo įtraukimu siekiama užtikrinti valstybės perduotas (patikėtas) funkcijas vykdančių notarų savivaldos viešumą, skaidrumą, atsakingumą visuomenei. Be to, visuomenės atstovų įtraukimas būtent į Notarų garbės teismo sudėtį yra tinkama priemonė teisėtam tikslui pasiekti.

Tačiau visuomenės atstovų įtraukimas į notarų profesinę savivaldą negali būti beribis ir turi būti proporcingas, nekeičiantis (daugiau nei reikia) šios savivaldos kontekstinės prasmės ir paskirties.

Nors Teisingumo ministerijos „iš aukščiau žemyn nuleidžiama“ visuomenės atstovų įtraukimo į notarų savivaldą politika apskritai yra racionali ir konstituciškai pateisinama, tačiau pagal supriešinimo padarinius, sumanymo kontekstą ir paskirtį notarų savivaldos tradicijos atžvilgiu mažai kuo skiriasi nuo panašų priešiškumą sukėlusio Konkurencijos tarybos bandymo diegti notarų tarpusavio konkuravimą notarinių veiksmų įkainių dydžiais.

Jei kažkada valstybės elektros energetikos sektoriuje atskirti Rytų skirstomieji tinklai ir privatizuoti Vakarų skirstomieji tinklai iki jų sujungimo neturėjo (negalėjo) konkuruoti toje pačioje teritorijoje ir dėl to, kad tame pačiame mieste ar jo priegose dviejų konkuruojančių bendrovių tiesiami ir prižiūrimi šalia esantys ir kraštovaizdį *darkantys* elektros skirstomieji tinklai esą nebuvo ir nėra siektina vertybė, tai kodėl siektina vertybe turėtų būti laikoma už skirtingą atlygį tame pačiame mieste sandorių teisėtumą tvirtinančių notarų konkurencija, *darkanti* lotyniškojo notariato tradiciją ir sudaranti prielaidas šalies pakraščiuose veikiančių notarų biuruose „pigiau pasitvirtinti“ didmiesčiuose suderėtų sandorių teisėtumą, kuris dėl to pigumo ar „nuolaidų akcijų“ tikrinamas nevienodu reiklumo lygmeniu (periferijoje – atlaidžiau)?

Notarai, kaip ir teisėjai, antstoliai ar advokatai, neturėtų tapti valstybės politikų rinkiminių reformavimo pažadų objektu ar visų teisinės sistemos nesklaidumų „atpirkimo ožiu“.

Tradicinę savitą teisinę profesiją laisvai pasirinkę notarai ir jų veiklą pagal Notariato įstatymą koordinuojantys Notarų rūmų prezidiumo nariai, kitaip nei pastarųjų metų kai kurie Vyriausybės nariai, paprastai nekomandiruojami į tolimese egzotinėse valstybėse vykstančias konferencijas ir nepietauja valstybės įmonių lėšų sąskaita, neįdarbina asmenų pagal jų politines pažiūras, nesudaro prielaidų kilti abejonėms dėl jų veiksmuose galimai pasireiškiančio *brakonieravimo* ar neatsitikinės asmeninės naudos turėjimo gyvenant prie valstybės lėšomis asfaltuojamo žvyrkelio.

Ne tik Alytuje kaupiamos degiosios padangos ir ne tik padangos lengvai užsidega. Profesinėje notarų, taip pat teisėjų ir advokatų ar antstolių, savivaldoje, kurią politinės valdžios institucijos ir jų teisės aktų projektus rengianti atitinkama ministerija vis kvestionuoja ir siekia keisti, taip pat „generuojamos“ atitinkamas degiosios padangos, tebūnie perkeltine prasme (mokytojų ar pareigūnų protestų kontekste).

Žodis kaip daiktas

**DR. ANTANAS
SMETONA**

Vilniaus universiteto
docentas

Anotacija

Straipsnyje pristatomas naujos Lietuvoje mokslo krypties – juridinės lingvistikos pagrindai. Juridinės lingvistikos objektas – kalbos, teisės ir konflikto sankirtoje kylančios problemos. Tai reiškia, kad juridinė lingvistika yra kompleksinė žinių sritis, jungianti savyje lingvistikos, teisės mokslo ir konfliktologijos elementus, pasitelkianti jų žinias ir metodus. Juridinė lingvistika apima lingvistinį teisės aiškinimą (juridinės hermeneutikos dalis) ir veikų, išreikštų kalbos priemonėmis, supratimą ir aiškinimą (lingvistinė konfliktologija, lingvistinė pragmatika). Juridinė lingvistika – taikomosios lingvistikos šaka.

Juridinės lingvistikos radimasis

„Juridinės lingvistikos“ terminas Lietuvos teisės bei lingvistikos terminijoje iki šiol nevertotas arba vartotas labai retai. Galima aptikti terminus „teisinė lingvistika“, „teisinė kalbotyra“, „kalba ir teisė“ ir panašius darinius. Šiaip terminas randasi iš Vakaruose jau nemenkas tradicijas turinčių teisės / lingvistikos krypčių, kurių net atskirų magistro programų esama, pvz.: Hofstra University / Master of arts in Linguistics / Forensic Linguistics; Queen Mary University of London / Language and the Law / Postgraduate Diploma; Aston University / Forensic Linguistics MA; Cardiff University / Forensic Linguistics (MA).

Taip pat galima paminėti keletą Vakaruose pasirodžiusių monografių šia tema:
John Olsson (2008), Forensic Linguistics, Second Edition. London: Continuum International Publishing Group.

Olsson, John (2009): Word Crime: Solving Crime Through Forensic Linguistics. London and New York: Continuum International Publishing Group.

Coulthard, Malcolm and Alison Johnson (2010): An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence. London and New York: Routledge.

Coulthard, Malcolm and Alison Johnson (eds.) (2013): The Routledge Handbook of Forensic Linguistics. London and New York: Routledge.

Francesconi, E., Montemagni, S., Peters, W., Tiscornia, D. (Eds.) (2010) Semantic Processing of Legal Texts. Where the Language of Law Meets the Law of Language. Springer.

Pristatyti šaltiniai rodo, kad anglų kalba vartojami tokie terminai „Forensic Linguistics“, „Language and the Law“, „Legal Linguistics“, „Language of Legal Texts“. Daugiau mažiau susipažinus su šių sąvokų turiniu, paaiškėja, kad iš esmės kalbama apie tą patį, o skirtumai randasi iš kai kurių specifinių akcentų arba iš tradicijos. Nėra jokio reikalo visų trijų terminų versti skirtingai, jei sąvoka turima ta pati. Taip pat reikia atsižvelgti, kad Lietuvos mokslo apyvarčioje jau egzistuoja stabilūs žodžių junginiai „Juridinė paslauga“, „Juridinė tarnyba“, „Juridinė kontora“, „Juridinė pagalba piliečiams“, „Juridinė atsakomybė“ ir t. t.; ypač aktualus gretimos srities terminas – „Juridinė retorika“. Todėl ir šią mokslo bei tyrimų kryptį arba galimą studijų dalyką tinkamiausia vadinti „Juridinė lingvistika“.

Bene pirmąkart terminas „forensic linguistics“ pavartotas 1968 metais, kai Jungtinės Karalystės lingvistikos profesorius Janas Svartvikas išanalizavo Timothy Johno Evanso, apkaltinto savo šeimos nužudymu, tardymo parodymus, pateiktus teismui, ir iš stilistinių markerių nustatė, kad jie sufabrikuoti pirminio tardymo institucijose, o kaltinamasis apskritai nedavė parodymų. Šis sėkmingas aiškinimo atvejis (deja, pačiam kaltinamajam ši sėkmė nepadėjo, nes bausmė jau buvo įvykdyta) pasuko tolimesnę juridinės lingvistikos raidą labai siaura kryptimi – kelti abejones policijos tardymo protokolais. Nors lingvistiniai tyrimai pasirodė įdomūs – buvo sudaryti policijos pareigūnų kalbos stiliaus bei žodyno aprašai, žodinių parodymų šifravimo dėsningumai ir pan. Jungtinėse Valstijose juridinės lingvistikos pradžia laikytina 1963 metų Ernesto Mirandos byla, kurios metu buvo suabejota pranešimų, supažindinančių kaltinamuosius su jų teisėmis, kalba ir stiliumi – ar iš tiesų kaltinamieji adekvačiai suvokia savo teises. Ši procedūra mums gerai pažįstama iš amerikiečių filmų: „Jūs turite teisę tylėti. Jei kalbėsite, viskas, ką pasakysite, gali būti panaudota teisme prieš jus...“ Šis teismo procesas pagimdė vadinamąsias Mirandos pataisas (Miranda Rights), o juridinę lingvistiką pastūmėjo domėtis ne tik policijos tardymų protokolų kalba (t. y. policininkų ir įtariamųjų kalba), bet ir liudininkų parodymų kalba ir jų teisinės kalbos suvokimu. Iš to radosi daug atvejų, kur buvo abejojama, ar iš tiesų įtariamasis ar liudininkas supranta savo teises ikiteisminiame procese. Tai svarbu vertinant, ar parodymai duodami savo noru, ir suprantant savo teises, ar prievarta, per apgaulę, nesuprantant pasekmių, ir susiję su konstitucinėmis teisėmis.

Taip po truputį pereinama prie suvokimo, kad juridinė lingvistika nėra lingvistinio teisės aiškinimo sinonimas, o gerokai platesnis tyrimų laukas: nuo rašytinės įstatymo kalbos vingrybių, ikiteisminio ir teismo proceso dalyvių kalbos analizės iki konkrečių kalbinių veiksų (šnekos aktų), kurios yra numatytos įvairiuose kodeksuose kaip vienaip ar kitaip reguliuojamas (draudžiamas) veikimas, už kurį gresia atsakomybė ir kurį vertinti vien teisinių įrankių nepakanka – būtinas ir lingvistinis – pragmatinis išaiškinimas.

Juridinės lingvistikos lietuviškas kontekstas

Kaip jau sakyta, šiuolaikinė juridinės lingvistikos tyrimų sritis Vakaruose atsiranda 20-ojo amžiaus antrojoje pusėje, bet tai nereiškia, kad Lietuvos teisės teorijoje ir praktikoje teisės ir lingvistikos sankirtos nematomos ir nežinomos. Atvirkščiai – teisės teoretikai visą laiką tvirtina, kad vienas iš pagrindinių teisės aiškinimo būdų yra lingvistinis. Iš tiesų taip, bet tereikia žvilgtelėti į Lietuvos teisininkų rengimo programas ir nuostabai nebus ribų – teisė lingvistiškai nagrinėjama... neišklausius nė vieno lingvistikos kurso! Būtent dėl menko šios srities teisininkų pasirengimo pastaraisiais metais nuolat kyla ir vis didėja lingvistikos ekspertų poreikis, kai praktiškai susiduriama su teisės ir lingvistikos sankirtomis teismuose. Kai kuriuose universitetuose vienu metu buvo atsiradę juridinės lingvistikos kursai, bet įdėmiau pažvelgus pasirodė besą kiek modifikuoti kalbos kultūros ar terminologijos kursai. Šiuo metu Vytauto Didžiojo universitete skelbiami dalykai, pavadinti Teismo lingvistika ar Teismo lingvistikos įvadas. Dalyko turinys iš tiesų truputį platesnis už juridinės lingvistikos apimamą sritį.

Juridinės lingvistikos klausimais Lietuvoje irgi rašyta – nuo grynai teorinių iki gana praktinių temų. Tiesa, ne viskas, kas teisėje susiję bent kiek su kalbotyra, yra juridinė lingvistika, nors ir priskiriama jai. Pavyzdžiui, Lietuvos ekspertizės centro skelbiamos lingvistinės ekspertizės iš tiesų tokios nebuvo iki pat 2019 metų – ten buvo skelbiama, kad atliekamos tokios lingvistinės ekspertizės rūšys: teksto autorystės nustatymas, grafologinė ekspertizė ir pan. Iš tiesų tai techninės ekspertizės, su lingvistika apskritai mažai turinčios ką bendra. Ir tik 2019 metais iš tiesų pradedamos siūlyti lingvistinės ekspertizės – teksto supratimas ir vertinimas.

Šiuo metu bene rimčiausiai šioje srityje dirba Anelė Žalkauskienė, Gintarė Herasimenkienė, Laimutis Laužikas, Antanas Smetona. Juridinės lingvistikos kontekste labai įdomus Tomo Berkmano straipsnis apie lingvistinio neapibrėžtumo ir teisės santykį „Ar lingvistinis neapibrėžtumas užkerta kelią teisės viešpatavimo (*rule of law*) įsigalėjimui?“ Nors profesorės Reginos Koženiausienės darbai yra iš juridinės retorikos srities, bet galima teigti, jog tai artimai susiję su juridine lingvistika.

Lingvistinė teksto analizė ir teisė

Teisės profesorius E. Kūris viename „Delfyje“ skelbtame interviu 2012 vasario 9 d. taip kalbėjo: „Tai štai, pagal tą unterio Prišibejevo receptą yra pasielgęs ne vienas Lietuvos teismas, nes įsikabina raidės ir nežiūri į esmę. Šiuo atveju teisėjas nusprendė, kad tai, kas

buvo pasakyta, yra ne teiginys, o tiktai nuomonė. Na, man tai atrodo kaip teiginys. <...> toks kabinimasis į raidę ir formalistinis požiūris į teisės tekstą susiformavo dar 1996 m., kai vienas politikas pasakė frazę „kas galėtų paneigti galimybę, kad...“. <...> Tada teismas paskyrė filologinę ekspertizę ir toks pats siauro žvilgsnio filologas atliko ekspertizę ir nustatė, kad jeigu sakinio pabaigoje yra klaustukas, tai vadinasi, tai ne teiginys. Tai tokiu būdu mes vienas apie kitą galime klausinėti pačių įvairiausių dalykų.“

Taip, tai lietuviško teisinio teksto analizės ir vertinimo ypatumai. Profesoriaus minima žymiąją frazę pasakė Vytautas Landsbergis. Ir teisingai jis pastebi, kad problema abiejų pusių – teisininkų negebėjimas lingvistiškai patiems spręsti apie gana paprastus šnekos aktus ir dėl to priverstiems užsakinėti lingvistines ekspertizes; kaip ir šioje srityje neprofesionalių lingvistų, kurie formalistiškai žvelgia į nagrinėjamus objektus. Lingvistų poziciją, beje, suprasti galima: nuo Antikos laikų pagrindinis kalbos tyrėjų dėmesys buvo sutelktas į kalbos sistemą, o ne į realų kalbos vartojimą. O apskritai gal viso šito šaknys ir tame, kad lingvistinis požiūris į teisę nebuvo pakankamai nei plėtojamas, nei vertinamas, nei tyrinėjamas. Tai įrodyti nesunku – ši frazė teisme formaliai buvo išaiškinta ir sprendimas priimtas 1996 metais, o štai kitoje teisinės ir lingvistinės kultūros terpėje beveik tuo pat metu jau skelbiami tyrimai apie kalbinių prasmų aiškinimą tiek lingvistine, tiek teisine prasme: teisės žurnalas „Washington University Law Review“ jau 1995 metais nagrinėja reikšmių perteikimą teisėje lingvistiniu aspektu – Judith N. Levi „Introduction: „What is Meaning in a Legal Text?“ A First Dialogue for Law and Linguistics.“

Iš tiesų juridinės-lingvistinės ekspertizės uždavinys – visapusiškai įvertinti tekstą: teisės akto turinio, liudininco ar kaltinamojo parodymų, įtartinės kalbinės veikos turinio. TIK TIEK. Lingvistikos ekspertas, kad ir kiek būtų susipažinęs su teise, tiesiog neprivalo ir neturi teisės imtis nei teisėjo, nei nustatytų faktų teisinio vertinimo, kaip ir į nagrinėjamus kalbos faktus (šnekos aktus) turi žvelgti ne formaliai, o per visą žmogaus lingvistinio komunikavimo spektrą: komunikacijos akto dalyviai viena gali galvoti, antra – pasakyti, trečia – suprasti; o raiškos formų įvairovė – iš esmės beribė. Todėl faktams atskleisti visa tai būtina įvertinti.

Realaus (ne formalistinio) teksto suvokimo ir aiškinimo galimybių praktines ir teorines prielaidas sprendžia lingvistinės pragmatikos disciplina, ypač jos šaka – šnekos aktų teorija. Šiandien šios srities lengvai prieinamas (laisvai skelbiamas internete) ir bene išsamiausias lietuviškas tekstas yra Danguolės Satkauskaitės mokomoji knyga „Lingvistinė pragmatika“ (Kaunas, 2011).

Paprastai žmogus kalba dėl trijų priežasčių: pasidalinti informacija („ar žinai...“), paveikti aplink esantį pasaulį („balsuok už mane...“) ir išreikšti emocijas („po šimts pypkių“). Kiekvienas konstatuojamasis teiginys, nepriklausomai nuo jo bendrojo pobūdžio, yra teigimas arba neigimas bet kokio fakto, kas gali būti tiesa arba netiesa. Vadinasi, konstatuojamieji pasakymai visada yra duomenų arba žinių teigimas, net jeigu tai ir nuomonė. Klausiamieji pasakymai iš pirmo žvilgsnio tik atrodo esantys be žinios, tačiau iš tiesų juose slypi siekis sužinoti žinią, kuri vienaip ar kitaip turi remtis jau turimomis žiniomis, pateiktomis ankstesniais pasakymais, bendromis pokalbio dalyvių žiniomis apie pasaulį – tai ir yra įvairiais būdais klausime šifruojamos, pateikiamos, naudojamos žinios. Su-

bjektyvi nuomonė, skatinimas, raginimas, grasinimas ir visos kitos pragmatinės situacijos atsiranda moduliuojant pagrindinę pasakymo žinią. Būtent tokias kalbines situacijas (kylančias iš konteksto) ir nagrinėja lingvistinė pragmatika – kalbinės veiklos teorija. Kad pasidarytų aiškiau, štai keli teiginiai iš minėtos knygos:

„Kas kalbos priemonėmis pasakoma apie pasaulį, gali būti teisinga arba ne. Tai, kas pasakoma apie pasaulį ir yra teisinga arba neteisinga, vadinama propozicija.“

„Propozicijų negalima laikyti vien lingvistų išradimu, jos itin paplitusios ir teisėje. Pavyzdžiui, kad nekiltų dviprasmybių ir neaiškumų, teismo posėdyje svarbūs pranešimai būtent taip išsamiai ir formuluojami.“

„Dar vienas pragmatikos tyrimų objektas yra presupozicijos. Jų kalbėtojams reikia, kai jie mano, jog jų pašnekovai tam tikrus dalykus jau žino ir jų nebereikia sakyti. Tai, ką kalbėtojai presuponuoja, turi lemiamos reikšmės, kaip pašnekovai supras keletą propozicijų sąryšius.“

„Presupozicija – tai prielaida, kurią adresantas daro pokalbio metu, arba iš pasakymo išplaukianti išvada. Kitaip tariant, presupozicija – tai, ką tariame esant tiesa. Jei viską turėtume įrodinėti, negalėtume efektyviai bendrauti, todėl didelė žinių dalis lieka neeksplicituota, t. y. nepasakyta tiesiogiai, nors žinoma ir adresanto, ir adresato. Analizuojant dialogus, svarbu įvertinti tiesiogiai nepasakytas prielaidas, esančias kiekviename pasakyme ar dialogo replikoje, nes juk pasakymas ne tik išsakomas adresanto, bet ir suvokiamas adresato. Tik tada, jei visi pokalbio dalyviai teisingai įvertins presupozicijas, bendravimas bus visavertis. <...> Vienas iš loginės semantikos pradininkų, matematikas ir filosofas Gottlobas Frege'as, siūlė skirti tai, kas pasakymu teigiama, nuo to, kas juo numanoma.“

Taigi, analizuojant konkretaus pasakymo (klausimo) niuansus, nepakanka nustatyti pasakymo propoziciją – ji yra kiekviename rišliame konstatuojamajame, klausiamajame, raginamajame, skatinamajame ar kitokiame sakinyje. Dar reikia įvertinti tos propozicijos kontekstą, lingvistinius modifikatorius ir presupoziciją. Pasakymo forma (žodžiai, junginiai, skyrybos ženklai, emociniai ženklukai ir t. t.) – tai tik prasmės apvalkalas.

Žodžiu, juridinė lingvistika daugiausia aiškina tekstus, kurie yra parašyti (paprastai teisės aktų teiginius ir sąvokas) ir kurie yra pasakyti, bet teisės objektais tampa arba dėl vartojimo vietos (teismo procesas), arba dėl turinio, nesuderinamo su teisės aktuose apibrėžtomis nederamo veikimo ribomis. Toliau pateikiu keletą konkrečių tokių juridinės lingvistikos objektų pavyzdžių.

Praktiniai lingvistinio teisės aiškinimo pavyzdžiai

Atvejis 1: Pagal Kelių eismų taisyklių 150.5 punktą, sustoti ir stovėti draudžiama ant vejos ir kt. Tankiai apgyvendintose vietovėse, pakelėse tai dažnas KET pažeidimas, numatytas ir ANK. Tačiau nei KET, nei kituose teisės dokumentuose nėra apibrėžta „veja“. Vadinasi, teisės pažeidimo nustatymą ir bausmę už jį lemia ne tik faktinės bylos aplinkybės, bet ir žodžio „veja“ aiškinimas. Beje, CK 1.9 (2) straipsnio nuostatos nurodo, kaip elgtis nesant specialaus sąvokos išaiškinimo – remtis bendrine žodžio reikšme. Teismai visa tai supranta įvairiai:

Byla II-68-988/2016 – teismas pasirėmė LR želdynų įstatymo 2.20 apibrėžtimi, kad „veja – tai lygaus (horizontalaus ar nuolaidaus) paviršiaus viena žolė ar kelių žolių mišiniu apšėtas prižiūrimas žolynas“, ir įvykio nuotrauka, kurioje nematyti jokios prižiūrimos žolės ar žolių mišinio. Todėl Viešosios policijos nutarimą skirti baudą panaikino ir bylą nutraukė.

Byla AN2-19-462/2020 – panašioje byloje apeliacinis teismas įžvelgė išvažinėtos vejos liekanas (t. y. nustatė skirtingas bylos aplinkybes) ir nutarė „vadovautis ne tik moksliniu vejos apibrėžimu, bet ir protingo bei socialiai atsakingo asmens sveiku protu, leidžiančiu suvokti, kad žolė neauga dėl objektyvių priežasčių – ji nuolat išvažinėjama, ištrypiama, žiemos metu ji būna apsnigta, sausros metu – sudžiūvusi ir t. t.“ Baudos nepanaikino.

Byla ATP-666-312/2014 – analogiškomis aplinkybėmis (neaišku, ar tikrai užvažiuota ant vejos) Vilniaus apygardos teismas taip išaiškina: „Vilniaus miesto savivaldybės administracija turėtų atlikti savo pareigą ir rūpintis bei prižiūrėti jai priklausančius žaliuosius miesto plotus, imtis veiksmų, kad tariamo pažeidimo vietoje augtų veja, kuri būtų atskirta nuo kelio dangos, kad būtų pastatyti kelio ženklai, draudžiantys statyti automobilius minėtoje vietoje, ar imtis kitų prevencinių veiksmų, o ne iš karto bausti asmenis, kurie, atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes, dėl vejos buvimo fakto galėjo sąžiningai klysti.“ Bauda panaikinama.

Taigi, esant tokiai teismų praktikai ir žinant Lietuvos gyventojų įpročius bei klimatą (nemenką metų dalį apskritai jokios vejos negali būti arba bent jau nesimato dėl sniego dangos), bet koks nuvažiavimas nuo kelio gali būti vertinamas kaip užvažiavimas ant vejos, nors iš tiesų ten žvyras, gilus sniegas, purvynas, betono plokštė ir pan. Kita vertus, visada lieka klausimas, kas yra „veja“ ir ar tikrai būtent ji buvo visais atvejais. Akivaizdi teisės akto spraga – neapibrėžta sąvoka, atsižvelgiant į visas minėtas aplinkybes, kas suteikia galimybes įvairiam lingvistiniam, semiotiniam ir kartu teisiniam tiek sąvokos, tiek aplinkybių interpretavimui.

Atvejis 2: Administracinių nusižengimų kodekse minimas valstybės pareigūno bei tarnautojo, politiko, statutinio pareigūno garbės ir orumo pažeminimas – ANK 507 ir 508 straipsniai. Pažeminimas, kaip žinia, galimas veiksmu arba žodžiu, arba abiem iš karto. Veiksmu – špygos, užpakalio, didžiojo piršto parodymas ir pan. Tai daugiau semiotinės analizės objektai. Pažeminimas žodžiu – lingvistinės pragmatikos objektas.

Įvykis: Vyksta mitingas. Per daug aktyviai besireiškiantis pilietis sulaikomas policijos. Sulaikymo metu policininkas klausia: „Kas kelnėse?“ Atsakymas: „Bybis.“ Kitas įvykis: Įstaigoje vyksta netikėta krata ir dokumentų poėmis, vaikšto pareigūnai. Išėjęs vadovas klausia: „Ko čia valkiojate kaip pasitę šunys?“. Trečias įvykis: Viena ponija sako kitai, dėvinčiai kailinius: „Eik tu, kailiniuota varna!“

Pirmais dviem atvejais ištarti žodžiai (aišku, tam tikromis aplinkybėmis) tapo teismo nagrinėjimo objektu. Abiem atvejais nerasta pagrindo pradėti bylas. Lėmė ne pats žodis, o pragmatinės aplinkybės, tyčios nebuvimas ir pan. Trečiuoju atveju buvo konsultuotasi, ar galima pradėti bylinėti.

Įžaidžiamo / įsiziėdžiamo teksto lingvistinėje analizėje būtina kreipti dėmesį į adresato ir adresanto skirtingas intencijas ir reakcijas – tai objektyvaus vertinimo galimybės

klausimas. Paprastai adresantas, inicijuodamas komunikacijos aktą, siekia vieno iš trijų tikslų: a) informuoti, b) paveikti adresatą, c) išreikšti emocijas, estetinius jausmus. Visais trimis atvejais į komunikacijos aktą gali būti įdedamas „įžeidimo užtaisas“ – tiek tyčinis, tiek netyčinis. Adresatas yra tas komunikacijos akto dalyvis, kuris suvokia adresanto pasakymą ir reaguoja į jį. Adresato reakcija į tokią adresanto žinią, poveikio mėginimą ar estetinius išvedžiojimus irgi gali būti dvejopa – pagrįstas įsižeidimas ir nepagrįstas įsižeidimas. Problema: skirtis tarp tyčinio ir netyčinio įžeidimo kartais gerokai aiškesnė, nei skirtis tarp pagrįsto ir nepagrįsto įsižeidimo. Tarkime, adresantas pats prisipažįsta, kad norėjo įžeisti, demonstratyviai renkasi necenzūrinės raiškos priemones, sąmoningai paviešina nemalonus, gėdingas ar nepagrįstas žinias apie adresatą – visa tai rodo siekį tyčia įžeisti. Kita vertus, adresatas gali neadekvačiai suvokti adresanto paskleistą žinią, adresantas ir adresatas gali turėti skirtingus kultūrinius kodus, vienas adresatas gali būti jautrus, o kitas „storaodis“ ir pan. – tai neleidžia atskirti pagrįstą nuo nepagrįsto įsižeidimo. Štai keletas pavyzdžių: metimas į pašnekovą daikto – po ranka esančio raktų ryšulio, stiklinės ar nusiauto bato. Metiko, arba įžeidėjo, tyčia yra aiški. Vakarų kultūros žmogui šiuo atveju metamas daiktas nėra svarbus – tai tiesiog nesusivaldymo protrūkis, po kurio galima nusijuokti, pasišaipyti, nekreipti dėmesio arba įsižeisti. Kai kuriems Rytų kultūros žmonėms raktų ryšulys ar stiklinė irgi sukels panašią reakciją, tačiau bato metimas bus neabejotinai baisus įžeidimas. Ar metantis batą žino tai? Tai tyčios ar netyčios pagrindas. Ar adresatas laikosi visų Rytų kultūros tradicijų? Nežinia. Tas pats su špygos ar nuogo užpakalio rodymu. Kitas visiems žinomas pavyzdys iš „Trijų muškietininkų“: D'Artanjanas bėgdamas užgauna Ato žaizdą, pakelia Aramio nosinaitę, praskleidžia Porto švarką ir atidengia nugarą. Visais trimis atvejais nesunku D'Artanjano veiksmus įvertinti kaip netyčinius bei pamodeliuoti kaip tyčinius ir pamatyti aiškią jų skirtį (paties įžeidžiančiojo aiški valia), o Ato, Aramio ir Porto įsižeidimo ar neįsižeidimo skirtį lemia grynai subjektyvūs požiūriai, charakteriai bei aplinkybės, kurioms racionalų paaiškinimą rasti labai sunku arba neįmanoma.

Didžiausia bėda su šio tipo šnekos aktų analize – visiškai neaiški riba tarp lingvistinės ir juridinės kompetencijos. Ar yra koks nors sąrašas žodžių ar frazių, kurios *a priori* laikytinos įžeidžiamomis, žeminamomis? Neturime net keiksmažodžių ar necenzūrinių žodžių sąrašo. O dažnai visiškai neutraliais žodžiais ar frazėmis, susiklosčius tam tikroms pragmatinėms situacijoms ar veikos aplinkybėms, galime žmogų ne tik įžeisti, bet ir užmušti. Taigi, ši sritis dar laukia tyrinėjimų.

Atvejis 3: JAV prezidento Bilo Klintono apkaltos procesas 1998 metais. Mūsų tiek teisinėje, tiek politinėje sistemoje problema kol kas dar nerimta, tačiau labai įdomi lingvistinė tiesos nustatymo (sąvokos apibrėžimo) prasme. Problemos esmė: JAV prezidentas oficialaus teismo nagrinėjimo metu (t. y. prisiekęs kalbėti tik tiesą) pasakė teiginį: „I did not have sexual relations with that woman, Miss Lewinsky.“ Monikai Levinski oficialiai paliudijus ir pateikus įrodymus teisme, kad vis dėlto seksualinių santykių būta, pasidarė akivaizdu, kad prezidentas sakė netiesą. JAV teisinėje ir politinėje sistemoje melagingas liudijimas prisiekus yra pagrindas pareigūno apkaltai ir nušalinimui. Todėl įgaliota ins-

titucija pradėjo apkaltos procesą. Tiek plačiai spaudoje, tiek gynybos iš karto buvo iškeltas klausimas, o kas gi yra „seksualiniai santykiai“ – pasirodė, kad teisės aktuose tai neapibrėžta (panašiai kaip „veja“ iš pirmojo atvejo). Bendruosiuose ir specialiuosiuose medicinos bei artimų sričių žodynuose apibrėžtys teikiamos, bet jos smarkiai įvairuoja. Tada kaltinimo ir gynybos pusėms teko ieškoti sprendimo – susitarti dėl abiem pusėms priimtino sąvokos apibrėžimo. Buvo prirašyta tomai specialistų ir lingvistų argumentų bei samprotavimų šiuo klausimu ir galų gale prieita prie sutarimo: seksualiniai santykiai yra lietimasis lytiniais organais. Kadangi santykiai buvo oraliniai, Levinski lytiniais organais prie partnerio nesilietė, vadinasi, ir seksualinių santykių nebuvo. Taigi, prezidentas nemelavo, apkalta žlugo.

Tai klasikinis ir tipiškas juridinės lingvistinės bylos atvejis, mat visos galimos bylos aplinkybės buvo visiškai aiškios (galimai neteisėta veika buvo įvykdyta teisme, pakartota spaudoje, žinoma kieno, kodėl ir kaip), todėl apkaltos baigtį nulėmė grynai semantinė sąvokos turinio bei žodinės raiškos analizė (o gal ir politinės spekuliacijos ja).

Atvejis 4: Tyčiojimasis, neapykantos skatinimas, kurstymas diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti – BK 170 str. 2-3: „2. Tas, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, baudžiamas... 3. Tas, kas viešai kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba finansavo ar kitaip materialiai rėmė tokią veiklą, baudžiamas...“

Greta stovi BK 145 str.: „1. Tas, kas grasino nužudyti žmogų ar sunkiai sutrikdyti jo sveikatą, jeigu buvo pakankamas pagrindas manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas, baudžiamas...“

Abejonių nėra, kad pagrindinė ir dažniausia grasinimo, tyčiojimosi, skatinimo ir kursymo veiklos priemonė – kalbinė veika. Gyvenime tai realūs šnekos aktai. Žinoma, ir tyčiotis, ir skatinti, ir kurstyti galima ir kitais būdais: piešiniais, plakatais, gestais, dainuškėmis, spektakliais, filmais ir pan., – bet tai vienaip ar kitaip kalbinę raišką papildantys reiškiniai, grynuoju pavidalu egzistuojantys retai. Todėl greta pragmatinės ir semantinės teksto analizės galima telktis ir semiotinę analizę. Pastaraisiais metais su BK 170 straipsnyje minimomis veikomis tiesiogiai susijęs naujas mūsų gyvenimo reiškinys – anoniminiai komentarai po internetinėmis publikacijomis. Po jų dažnai kyla klausimas: ar tai tokia ekstremali nuomonės laisvės išraiška, užtikrinama Konstitucijos, ar vis dėlto Baudžiamajame kodekse numatyta veika?

Paprastai teismo nagrinėjimo metu keliamas klausimas, ar pasakyti žodžiai, frazė reiškia tyčiojimosi, niekinimo, neapykantos, nesantaikos skatinimą ar diskriminavimo, smurtavimo, fizinio susidorojimo kurstymą. Taip pat šie žodžiai ar frazės būna skelbiami masiniu tiražu. Todėl kurstymas, skatinimas, tyčiojimasis ar niekinimas yra komunikaciniai aktai, kuriuos nagrinėja šnekos aktų teorija. Taigi, kas apskritai lemia sprendimą, kad tekstas yra skatinamasis nužudyti, sutrikdyti sveikatą, susidoroti?

Kurstymą ir skatinimą apima skatinamieji šnekos aktai, kurie būna įvairių tipų: įsakymas, nurodymas, pasiūlymas, kvietimas, prašymas, grasinimas, perspėjimas, draudimas ir pan. Jie perteikia truputį besiskiriančius vienas nuo kito *komunikacinius ketinimus*. Įdomiausia, kad šiems šnekos aktams apibūdinti netinka tradicinės logikos kriterijai *tiesa / netiesa*. Skatinamiesiems (kaip ir klausiamiesiems) šnekos aktams vertinti pasitelkiamas komunikacinio akto *sėkmingumo / nesėkmingumo* kriterijus. Būtent todėl pirmiausia svarbu apibrėžti sąlygas, kuriomis skatinamasis šnekos aktas atpažįstamas ir gali būti vertinamas kaip sėkmingas arba nesėkmingas.

Skatinamųjų šnekos aktų sėkmingumo sąlygos: a) propozicinis turinys ir jo reikšmė – propozicija, kontekstas, modifikatoriai, presupozicija; b) parengiamosios sąlygos – adresatas pajėgus įvykdyti raginimą, raginimas dar neįvykdytas, pasakymas turi būti visuomeninės arba politinės komunikacijos elementas (adresato, adresanto ar paties šnekos akto visuomeninė reikšmė), komunikacijos akto dalyviai nelaiko savaime suprantama, kad be raginimo adresatas įvykdytų veiksmą; c) adresanto nuoširdumas. Tačiau esminė skatinamojo šnekos akto sąlyga – komunikacinis ketinimas: ar tai sakydamas adresantas išreiškia pageidavimą, kad būtų atliktas veiksmas. Tik esant visoms sėkmingo komunikacijos akto sąlygoms, galima pripažinti komunikacijos aktą galimai sėkmingu. Pažymėtina, kad dalies sėkmingo komunikacijos akto atributų analizė peržengia lingvistinės kompetencijos ribas. Pavyzdžiui, lingvistas nesprenžia, ar nagrinėjamas komunikacijos aktas yra politinės komunikacijos elementas, ar adresantas nuoširdus, ar visuomeniškai jis pats reikšmingas – juk negali to spręsti nematydamas adresanto, o ir analizuojamas tekstas dažnai būna anoniminis. Va šioje vietoje puikiai atsiskleidžia teisinio lingvisto subtili padėtis (ir gebėjimas laiku sustoti bei neįsikišti ne į savo reikalus) – nustatęs, kad šnekos aktas skatina ar kursto, ir šnekos akto teiginiais bei gramatinėmis formomis įrodęs komunikacinį ketinimą (t. y. nustatęs dalį faktų apie pasakymą), vis dėl nesprenžia nei to, ar komunikacijos aktas gali būti sėkmingas, nei to, ar adresantas kaltas pagal BK straipsnį, nes skatinamojo komunikacijos akto sėkmingumo vertinimo ir kaltės nustatymo visuma yra tik teismo kompetencija.

Esant pirmiau aptartoms sąlygoms, sėkmingas skatinamasis komunikacijos aktas gali būti reiškiamas ne tik skatinamosios semantikos ir formos veiksmažodžiais *įsakau, kviečiu, reikalauju, prašau, draudžiu, paimk, nuteisk, pakark* ir pan., bet ir kitokiomis gramatinėmis formomis: *Už ginklų! Mirtis okupantams! Lagaminas, stotis, Rusija*, ir pan. Skatinimą gali reikšti ne tik veiksmažodžiai ar frazės, bet ir atskiri žodžiai, pavyzdžiui: būdvardis *Kartu!* (per vestuves reiškia raginimą išgerti ir bučiuotis) arba daiktavardis *Pavojus!* (reiškia raginimą imtis priemonių jam išvengti ar atremti) ir pan.

Taip pat reikia įvertinti tai, kad bet koks skatinimas ar kurstymas gali būti pasakomas (parašomas) arba neutraliai, arba tyčiojantis, niekinant, kartu nepamirštant, kad tyčiojiamasis arba niekinimas gali būti savarankiški neskatinamieji komunikaciniai aktai, kurie irgi būna numatytos neteisinės veikos. Tyčiojimosi ar niekinimo buvimą daugiausia lemia pasakymo forma, leksemų turinys. Todėl tiek nuomonė, tiek skatinimas gali turėti tyčiojimosi ar niekinimo požymių.

Visuose analizės etapuose svarbu skirti nuomonę nuo informacijos pateikimo ar skatinimo, nes labai nesunkiai galima paminti Konstitucinę nuomonės turėjimo laisvę.

Atvejis 5: Šmeižimas – BK 154 str.: „Tas, kas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, baudžiamas...“ Iš principo lyg ir viskas aišku: bylos sprendimo algoritmas toks: a) ar sakė tiesą / netiesą; b) jei netiesą, ar ta netiesa gali paniekinti ar pažeminti asmenį. Deja (o gal ir puiku), bet kalba yra toks individualus reiškinys ir turintis tiek raiškos priemonių, kad be lingvistinės analizės pradėti aiškintis tiesą / netiesą neįmanoma.

1997 metais Vytautas Landsbergis pasisakyti apie kito asmens veikimą pasirenka maždaug tokią sintaksinę konstrukciją: „Kas galėtų paneigti, kad X pavogė milijoną?“ Frazė pasakyta žodžiu, intonacija neryški, reiškia sakinio gale galimi visi sakinio ženklai: taškas, daugtaškis, klaustukas ir šauktukas. Užrašyta frazė buvo su klaustuku – galutinė ženklo pasirinkimo instancija yra pats pasakymo autorius (ne žurnalistas). Po dviejų lingvistų specialiosios analizės teismas nusprendė, kad nebuvo pasakyta netiesa, nebuvo paskleistos tikrovės neatitinkančios žinios – tai abejonė, nuomonė, pagaliau klausimas, nustebimo šūksnis. Tai galima laikyti savotišku atradimu – vėliau konstrukcija masinėse informacijos priemonėse labai išpopuliarėjo ir buvo pradėta naudoti visais tais atvejais, kai norima paskleisti apie asmenį abejotiną ar netikrą informaciją ir išvengti baudžiamojo persekiojimo. Nors, kaip jau citavau profesorių E. Kūrį, formalistinis požiūris į šią problemą vargu ar pagrįstas. Turime tipinį atvejį, kai teismas ir lingvistikos ekspertai įvertino tik formaliąją propoziciją ir žurnalisto pasirinktą užrašymo formą, bet neįvertino konteksto, modifikatorių, galimų netipinių raiškos ar neutralizacijos atvejų, ir svarbiausia – presupozicijos.

Atvejis 6: Lietuvos Respublikos Konstitucijoje pasakyta: 14 str. „Valstybinė kalba – lietuvių kalba.“ „Dokumentų rengimo taisyklėse“ pasakyta: „24.3. Dokumento tekstas rengiamas laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų ir teisinės terminijos.“ Iš šių nuostatų kyla labai įdomus klausimas: o ar tarmiškai parengtas dokumentas gali būti pripažintas parengtas pagal šias taisykles, vadinasi, galimas / negalimas tvirtinti notarams, nors nepripažinti, kad Konstitucijos norma neapima tarmių, irgi negalime. Tai gal „Dokumentų rengimo taisyklės“ prieštarauja Konstitucijai? O dar didesnis stebuklas – Skuodo rajono savivaldybės Tarybos veiklos reglamentas: „31. Tarybos posėdžiai vyksta valstybine kalba arba žemaičių tarme.“ „28. Tarybos posėdžiai protokoluojami.“ Čia jau klausimėliai iš bendrosios logikos: 1) Ar žemaičių tarmė jau nebepatenka į valstybinės kalbos sampratą ir kaip tai dera su Konstitucijos 14 straipsniu? 2) Ar posėdžio protokolas (dokumentas) irgi bus parašytas žemaitiškai ir kaip tai derės su „Dokumentų rengimo taisyklių“ 24.3 straipsniu?

Atvejis 7: Tekstinių prekių ženklų tapatumas ir skirtumas bei plagijavimas. Kad tai teisės objektai, įrodinėti nereikia. Ar prekių ženklai „Aukso puodas“ ir „Puodas aukso“ yra tapatūs? Ar „Rūta“ ir „Naujoji rūta“ yra panašūs? Telefonų knyga „Visa Lietuva“ ir atsiskaitymo kortelės „VISA Lietuva“ tapačios ar ne? Ar du vienodi tekstai skirtingų autorių darbuose be nuorodų į šaltinį visada bus plagiatas? Tekstų lyginimas (tiek prekių ženklų, tiek mokslo tekstų) aiškiausiai yra lingvistinės analizės prerogatyva. Deja, teismų sprendimai,

nesutampantys su išvadomis apie lyginamus tekstus, rodo, kad vis dėlto ir šioje srityje aiškumo maža (net žinant, kad gali būti skirtingos aplinkybės).

Atskirai reikėtų paminėti žodinių prekių ženklų tapatumo ir panašumo problematiką. Lietuvos teisės aktuose ši problema aiškiai nėra išspręsta. Prekių ženklų įstatymo 38 str. pasakyta, kad galima uždrausti naudoti tapačius ar klaidinamai panašius. Tapatumo ar panašumo aiškių kriterijų nėra. Valstybinis patentų biuras savo interneto svetainėje yra paskelbęs metodinius nurodymus „Dėl prekių ir paslaugų ženklų tapatumo bei panašumo nustatymo“. Deja, šis dokumentas parengtas 1996 metais, todėl šių dienų realijos verčia labai abejoti jo kokybe. Klausimas, kiek teismai jais vadovaujasi? Pagrindinis priekaištas, aišku, dėl tekstinių prekių ženklų, nes čia labai svarbi mūsų valstybinės kalbos specifika ir ar teismai sugeba tai įvertinti. Neplėtojant šios temos, labai pravartu pasižiūrėti, o kokia yra užsienio praktika, juoba kad pas mus registruojami prekių ženklai, aišku, konkuruoja ir su užsienio. Pamokomas pavyzdys, JAV Arizonos valstijos oficialus dokumentas (skelbiamas internete pdf formatu) „Trade Name and Trademark Handbook“. Labai įdomi ir smagi patirtis palyginti lietuvišką ir arizonišką prekių ženklų tapatumo ir panašumo nustatymo dokumentus, kokiais keliais einama, ypač atkreiptinas dėmesys į tapačių ir netapačių prekių ženklų pavyzdžius.

Apibendrinimo vietoje

Keičiantis visuomenei ir visuomeninėms santvarkoms, intelektualėjant žmonių veikloms, daugėjant protinio darbo žmonių, vis dažniau reikės analizuoti žmonių kalbinę veiklą – įvairiausius jos aspektus, įskaitant ir sankirtas su teise. Teisiniame lauke jau dabar matyti poslinkiai nuo lingvistinio teisinio teksto aiškinimo (juridinės hermeneutikos) į kalbinių veikų lingvistinę-teisinę (kam labiau patinka – teisinę-lingvistinę) analizę. Tačiau gyvos žmonių kalbos neapibrėžtumas dar neleido sukurti matematinio tikslumo jos analizės įrankių – nepaisant aiškių laimėjimų, juridinė lingvistika vis dar tebeieško savo kelių ir metodų. Todėl nėra ko stebėtis, kad kartais juridinės lingvistikos teikiamas galimybes įsivaizduojame maždaug taip (pagal Maksimą Kronhauzą):

Įvykio su komunikacijos aktu aprašas: ...ritasi pagrandukas keliu ir sutinka lapę: „Pagranduk, pagranduk, aš tave suėsiu!“...

Teismo klausimas ekspertui: „Ar lapės žodžiai reiškia grasinimą fiziškai susidoroti su pagranduku?“

Eksperto Nr. 1 atsakymas: „Atsakyti į klausimą, pasitelkta semantinė ir leksinė analizė. Žodyne pateikiamos sąvokos: *grasinti – įspėti, grūmoti, gąsdinti, pagrandukas – iš su-grandytų tešlos liekanų iškeptas duonos, pyrago kepalėlis, esti – valgyti, vartoti maistą, maitintis, sotintis*. Akivaizdu, kad kalbamoje situacijoje sąveikauja lygiateisiai ir lygiaverčiai pasakos veikėjai, ką įrodo dvigubas kreipinys „pagranduk, pagranduk“. Pagrandukui, esančiam kartu ir apvaliam duonos kepalėliui, ir pasakos veikėjui, suėdimas (suvarto-

jimas kaip maisto) reiškia, kad jis nustos funkcionuoti, nebegalės risti keliu, dainuoti dainelių ir t. t. Situacijoje matomo kalbinio kontakto užmezgimas (o ne paprastas tylus suėdimas) reiškia, kad lapė suvokia pasakišką pagranduko prigimtį. Iš to galima visiškai pagrįstai tvirtinti, kad lapės žodžiuose slypi pažadas, ketinimas pagrandukui suteikti nemalonumą, nutraukti jo funkcionavimą, t. y. grasinimas. Taigi, eksperto atsakymas: taip, lapės žodžiai reiškia grasinimą fiziškai susidoroti su pagranduku.“

Eksperto Nr. 2 atsakymas: Atsakyti į klausimą, pasitelkta semantinė ir leksinė analizė. Žodyne pateikiamos sąvokos: *grasinti – įspėti, grūmoti, gąsdinti, pagrandukas – iš sugrandytų tešlos liekanų iškeptas duonos, pyrago kepalėlis, esti – valgyti, vartoti maistą, maitintis, sotintis*. Lapės šnekos aktas yra nukreiptas į pagranduką ir išreikštas būsimąjo laiko veiksmažodžiu. Todėl šį šnekos aktą galima vertinti kaip pranešimą kai ką nuveikti su pasakymo adresatu. Pagrandukas – duonos kepalėlis, t. y. maisto produktas, todėl pranešimas, kad jį ketinama suvalgyti, t. y. pagal žodyną, vartoti maistą, sotintis, implikuoja visiškai natūralų elgesį su juo ir tai savaime atmeta ketinimą su juo pasielgti kaip nors blogai ar pakenkti. Pagranduko dainelė, sekusi po pranešimo apie ketinimą jį suvalgyti, rodo, kad ir pagrandukas šį pranešimą priima natūraliai, nevertina kaip grasinimo, o bendravimas teikia malonumą abiem pašnekovams. Dėl viso to galima kalbėti apie žaismingą pagranduko ir lapės bendravimą, o lapės žodžiuose neįžvelgti jokio grasinimo. Taigi, eksperto atsakymas: ne, lapės žodžiai nereiškia grasinimo fiziškai susidoroti su pagranduku.“

Lingvistinė teksto, šnekos akto, komunikacijos akto ekspertizė nėra nei klaidinga apskritai, nei beprasmė, nei prieštaraujanti teisei. Dėl menkai parengtų lingvistų ir visiškai niekaip lingvistiškai neparengtų teisininkų dažnai susipainiojama tarp objektyvios lingvistinės analizės (tiesos, komunikacijos akto sėkmingumo nustatymo bei posakių tikrosios prasmės išaiškinimo) ir teisinių procedūrų. Lingvistinė ekspertizė negali būti nei kaltinamoji, nei teismo sprendžiamoji, ji jokiū būdu negali pakeisti teismo sprendimo. Lingvistinės ekspertizės (kaip ir visų kitų) tikslas – nustatyti faktus, pateikti visas galimas faktų vertinimo interpretacijas, paslėptas ir užkoduotas reikšmes.

Taigi, grasino lapė pagrandukui ar ne? Sėkmės teismui spręsti rebusą!

„Užpuola tas pasididžiavimas“

INTERVIU SU DALYTE KRIKŠTOLAITYTE, ĮGALIOJIMUS BAIGUSIA KAUNO MIESTO 9-OJO NOTARO BIURO NOTARE

„Notare dirbau 40 metų ir dvi dienas. Esu mergaitė Suvalkijos lygumų. Mano pirmasis ir paskutinis patvirtinti notariniai veiksmai buvo įgaliojimai.“

„Notariatas“: Kodėl pasirinkote teisę?

Apie teisininkės profesiją pradėjau anksti galvoti, nors tam įtakos neturėjo niekas. Vaikystėje svajoju tapti dantų gydytoja, nes nuolat skaudėdavo dantis. Į Slabadų kaimą (Vilkaviškio rajonas) autobusas neužsukdavo, ir su mama pas dantų gydytoją į Kudirkos Naumių devynis kilometrus žygiuodavome pėsčiomis. Paauglystėje susidomėjau teise. Bet tai, kad tapau notare, lėmė atsitiktinumas ir susiklosčiusios aplinkybės. Studijuodama Vilniaus universiteto Teisės fakultete, lūkesčių ar išankstinių nuostatų dėl notaro darbo neturėjau, net gerai nenumaniau visų šios profesijos niuansų. Apie šį darbą daugiau sužinojau iš draugės, kuri dirbo notare Joniškėje. Po studijų gavusi paskyrimą, 1979 metų gruodžio pabaigoje pradėjau dirbti Pakruojo valstybinėje notarinėje kontoroje. Tuomet vyko rajoninių valstybinių notarų kontorų kūrimo procesas, ir iškart tapau vyr. notare. Pakruojyje buvau pirmoji notarė, prisimenu, kad mano kontora buvo atidaryta miestui minint 400-ąsias metines.

Ar prisimenate pirmuosius klientus?

Taip, prisimenu. Kuklūs buvo tie notariniai veiksmai: nuorašas, įgaliojimas, paveldėjimo teisės liudijimas, pavieniai pirkimai ir pardavimai, nes juk turto reglamentavimas buvo kitoks. Prisimenu, egzistavo kolūkiniai kiemai, ir paveldėjimas atsirasdavo mirus paskutiniam kolūkinio kiemo nariui.

Kaip pradėjote dirbti notare Kaune?

Į Kauną atvykau savo noru, nors darbas Pakruojyje sekėsi. Tuo metu buvau sulaukusi gerų savo darbo įvertinimų, rašiau straipsnius į spaudą notariato tema, skaičiau pranešimus seminaruose, ir sulaukiau mums visiems gerai žinomos ir kolegų gerbiamos Marijos Liutkevičienės (vėliau – autoritetingos Kauno notarės – red.) kvietimo pereiti dirbti į jos vadovaujamą Teisingumo ministerijos Notariato skyrių. Labai to norėjau, deja, pasiūlymo teko atsisakyti, nes darbas buvo susijęs su notarų patikrinimais ir būtų reikėję nuolat vykti į komandiruotes, o aš norėjau skirti dėmesio sergančiai mamai. Vis klausiau, ar neatsirastų kokio darbo arčiau tėviškos Vilkaviškyje. 1985 metais tuometinė Teisingumo ministerijos vadovybė nusprendė užkaišyti kai kurias Kauno miesto notarų darbo organizavimo spragas ir pasiūlė man tapti notare Kauno valstybinėje notarinėje kontoroje, vėliau tapau vyr. notare. O po kelerių metų, jau atgavus nepriklausomybę, prasidėjo masiniai privatizavimo procesai. Tapau mokytoja naujiems notarams, kurių retas turėjo patirties ar žinių apie notaro darbą, registro knygą, procedūras ir dokumentus.

Kada pajutote, kad formuojasi notariato bendruomenė?

Atgavus nepriklausomybę, vykstant pokyčiams ir reformoms. Privatizacijos srautas buvo toks milžiniškas, kad 1992 metų rugpjūtį Kaune teko atidaryti antrąją notarinę kontorą, jos vyr. notare tapo Birutė Germanavičienė. Tuo pat metu jau plušėjome pirmojoje notarų darbo grupėje naujam Notariato įstatymui rengti. Kažkokį dokumentą parengėme patys, bet laimei, Vokietijos teisinės pagalbos fondas pradėjo teikti mums metodinę paramą. Dalyvavau visuose pasitarimuose. Kaip vieną artimiausių kolegų šiuose darbuose prisimenu Teisingumo ministerijos Notariato skyriaus viršininkę Mariją Liutkevičienę. Prisimenu, kaip kartu su latviais ir estais vykome į Vustrau miestą Vokietijoje semtis žinių apie Vokietijos notariato organizavimą. Į kelionę vykome kartu su Janina Girniene, vėliau tapusia pirmąja Notarų rūmų prezidente, M. Liutkevičiene, ministerijoje tuomet dirbusiu Vytautu Gaiveniu. Šias įstatymo parengimo pastangas vainikavo įstatymo priėmimas Seime 1992 metų rugsėjo mėnesį, o tą pačių metų gruodžio 1-ąją pabudome kaip nepriklausimi notarai. Būtent tą dieną kartu su kolegomis Ona Adomavičiene ir Žana Palaimiene išvykome jau į Koblencą, kur ir atšventėme Lietuvos notariato gimimą. Vokiečių kolegės notarai tąkart suteikė mums esminių žinių apie notarų statutą, civilinės atsakomybės draudimą – juk iškart po notariato reformos nebuvo nei Notarų rūmų, nei Statuto, nei kitų esminių atributų. Prisimenu kaip ilgai diskutavome, kol Statute numatėme, kad Prezidiumo nariai bus renkami apygardose, kad Prezidentas bus renkamas ne iš Prezidiumo narių, o visuotiniame notarų susirinkime. Statutas gavosi vokiškai griežtas, vėliau dar jį keitėme, panaikinome nuostatą, kad Prezidentas gali būti renkamas ne ilgiau negu dvi kadencijas iš eilės. Po reformos, kai notarai pradėjo uždirbti pinigų, daug kam tai parūpo, atsirado pavydo, ir pasipylė vienas po kito straipsniai spaudoje apie plėšikus notarus. Iš kolegų advokatų taip pat pasigirdo balsų, raginančių peržiūrėti šią reformą ir kalbančių apie anglų-saksų teisinės sistemos Lietuvoje būtinumą. Gerai prisimenu, kokią paramą gimstančiam notariatui tuomet suteikė Nepriklausomybės atkūrimo akto signatarė Zita Šličytė, tuomet buvusi parlamento Teisės komisijos pirmininko pavaduotoja.

Ar jaučiate pasitenkinimą ir pasididžiavimą ne tik dėl savo, kaip notarės, sąžiningo darbo, bet ir dėl dalyvavimo kuriant notariato sąrangą, pagal kurią dabar dirba pustrečio šimto jaunesnių kartų notaru?

Jaučiu. Užpuola tas pasididžiavimas (juokiasi). Ir labai džiaugiuosi. Nes rasti teisingą kelią nebuvo taip paprasta. Buvo ir klaidų, ir nuopolių, bet rezultatą iš istorinės retrospektyvos reikia vertinti gerai.

Kaip keitėsi Jūsų požiūris į darbą ir klientus per 40 metų?

Dirbdama aš įgijau išskirtinės asmeninės patirties. Pamačiau žmones visai kitokius, negu nuo mažens buvau išmokyta – esą visi sąžiningi. Notaras lydi žmogų nuo gimimo iki mirties, lydi per vedybų sutarčių sudarymą, turto dalybas. Matai savo klientus aukštuo-
menėje, pasipūtusius, važiuojančius prabangiais automobiliais, o po to matai puolusius ant žemės. Vieną kartą jis pasakoja apie naujames atostogas tolimuosiuose kraštuose, o kitąsyk jį pamatai, kai jo turtui uždėti areštai ir už tris mėnesius jis negali susimokėti už elektrą. Matai žmones jaunos ir gražius, ir matai juos su lašeline onkologinėje ligoninėje. Bendravimas su žmonėmis man davė supratimą apie visas gyvenimo situacijas, jaunystę ir senatvę, turtą ir skurdą. Vienas klientas – apgavikas, kitas – labai sąžiningas. Supratau, kad gebėjimas bendrauti su žmonėmis – Dievo dovana, tačiau norėdamas dirbti notaro darbą, privalai pats tobulėti ir mokytis bendrauti.

Visuomet klientui pristatydavau visas galimybes ir pasirinkimus ir išsamiai paaiškin-
davau kiekvieną jų, tačiau pabrėždavau, kad jis pats privalo priimti sprendimą ir pasirinkti kelią. Jei paklausdavo, o kaip pasielgčiau aš pati, visuomet tiesiai atsakydavau. Visgi ma-
no bendravimo su klientu esmė – kad jis pats pasirinktų vieną iš galimų sprendimų, jų neprimesti.

Susidurdavote su įvairiais žmonėmis, taip pat ir nesąžiningais ar piktais. Ar Jūs pati supykdavote ant žmonių?

Stengdavausi valdytis, kad pyktis nekiltų, nes žinojau, kad privalau priimti žmogų tokį, koks jis yra. Buvo atvejų, kai nebežinodavau, ką daryti, nes klientai atrodydavo beveik neveiksniūs ar turintys proto negalią. Niekaip nepavykdavo jiems nieko išaiškinti, jie nesu-
prasdavo, ką sakai, pykdama galvojau, kaip jie apskritai rado kelią iki notaro biuro. Tačiau žinojau, kad mano pareiga – padaryti savo darbą, ir jį darydavau. Kas kita, kai matydavau, kad žmogus sukčiauja, meluoja, kaltina netgi notarą nebūtais dalykais, tai pykčio išvengti negalėdavau, net neviltis užpuldavo. Jei žmogus sako „aš nesupratau“, galiu aiškinti be galo, piešti schemas, rašyti, bet jei jis meluoja ir kaltina jo atžvilgiu man buvus nedėme-
singai, negaliu su tuo susitaikyti.

Ar turėjote kokių nors labiausiai mėgstamų notarinių veiksmų?

Ne, bet galėčiau išskirti kelis sudėtingiausius. Tikrai sudėtingas notarinis veiksmas yra testamentu patvirtinimas. Kai pas tave ateina žmogus ir papasakoja visą gyvenimo isto-
riją. Kad jis pastatė namą, sukūrė šeimą ir išaugino keturias dukteris. Bet turtą nori palikti tik vienai jų. Paskutinės valios išklauskimas ir patvirtinimas yra ne tik reikalaujantis daug dėmesio, bet ir emociškai labai sunkus.

Notarų rūmų archyve – nemažai jūsų ranka rašytų straipsnių spaudai, interviu. Kelerius metus vadovavote Notarų rūmų viešųjų ryšių komisijai. Ar nebuvo taip, kad jautėte aistrą rašymui, gal net žurnalistikai?

Mokykloje gerai rašiau rašinėlius. Konspektuodavau skaitomas knygas, pradėjau rašyti dienoraščius. Net rajoninio laikraščio „Auksinė varpa“ korespondentas kvietė bendradarbiauti. Buvau net susimąščiusi apie žurnalistikos studijas, tačiau studijuoti teisę norėjau labiau.

Sukūrę notariatą, visgi apie viešuosius ryšius nieko neišmanėme, tik žinojome, kad kažką reikia daryti, nes nepriklausomas notariatas buvo pasitiktas nedraugiškai. Apie notarus nuolat rašydavo kaip apie vagis ar plėšikus, todėl prisimenu save einant į „Kauno dienos“ redakciją, net ir nežinant, ko aš noriu. Kaune pradėjome rengti notarų veiksmų populiarinimo ir aiškinimo akcijas, kurias aprašydavo spauda. Po trečios tokios akcijos pajutome, kad požiūris į mus keičiasi. Žurnalistai pradėjo patys prašyti straipsnių, išaiškinimų. Mūsų straipsnius publikuodavo priedas „Justicija“. Man tuomet patiko šis darbas.

Notariatas išaugo Jūsų akyse. Kokių minčių Jums kykla apie notarų bendruomenę?

Vieningumo, draugiškumo, susitelkimo bendram darbui tikrai trūksta. Galbūt tam atsirasti kliudo nuolatinis noras uždirbti pinigų, konkurencija, o galbūt vyksta kartų kaita. Mes, senesnės kartos „dinozaurai“, į žmogų įpratę žiūrėti kitaip, ne vien per verslą ir uždarbį. Kita vertus, jaunimo garbei pasakysiu, kad notarais dabar tampa labai gabūs ir darbštūs, daug žinantys ir puikiai dirbantys su kompiuteriu žmonės. Moka ir užsienio kalbų. Gražu žiūrėti, kai kvalifikacijos kėlimo seminare jaunas notaras ar net asesorius sugeba diskutuoti su profesoriumi ir pastarajam dar tenka gerai pagalvoti apie atsakymą. Jauni notarai profesijai gerai pasiruošę. Kas kita, kad galbūt jiems gali trūkti gyvenimo patirties, mokėjimo apsisaugoti nuo klastos, apgaulės.

Jauniems, liekantiems dirbti notarams linkiu nesugriauti to, ką sukūrė „dinozaurai“, toliau tęsti gražias notariato tradicijas, išsaugoti profesijos orumą, suteikti žmonėms pasitenkinimą notaro darbu, kad verslas neužgožtų notariato vertybių, ir įgyti išminties, kurią mes, „dinozaurai“, turime. Ir dar patarimas – perduokite saugoti archyvus kas penkerius ar daugiausia dešimt metų. Nekaupkite jų visų savo biure. Vėliau, susiruošę į poilsį, sutauptysite daug laiko.

Notarai ir policininkai – visuomenės pasitikėjimo teisinėmis profesijomis viršūneje

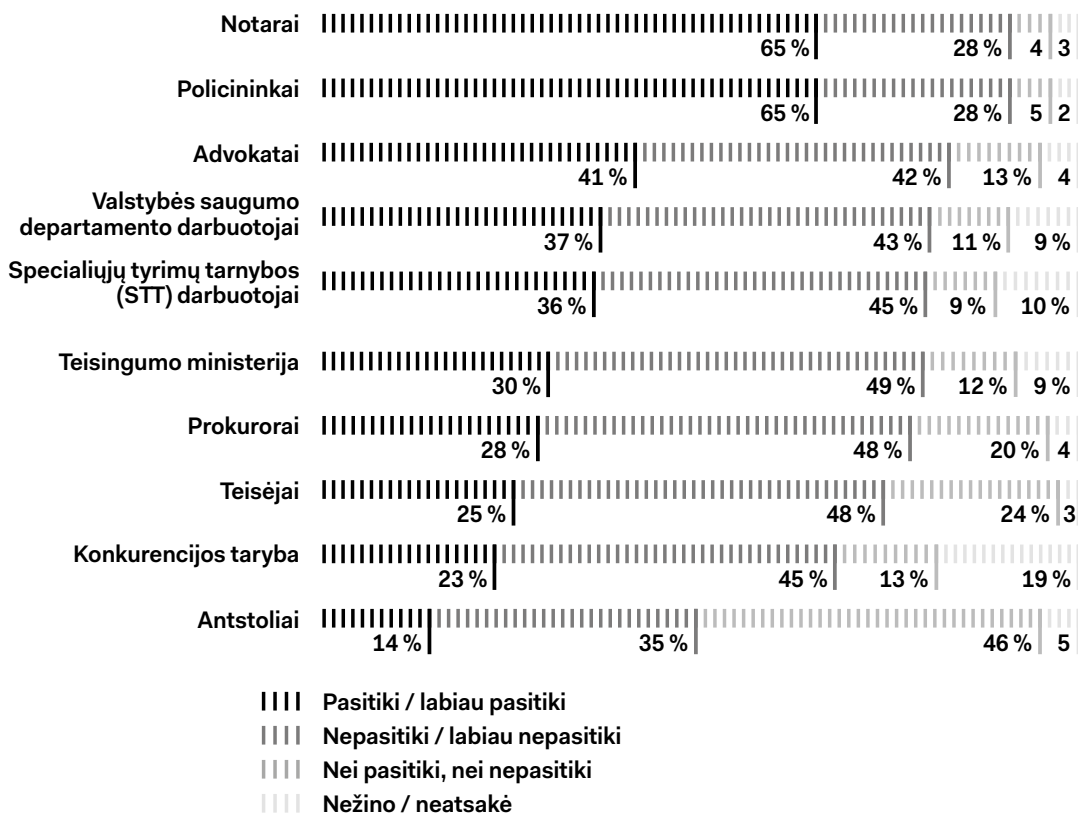
TRADICINĖ KASMETINĖ SOCIOLOGINĖ APKLAUSA RODO, KAD NOTARAI JAU PUSANTRO DEŠIMTMEČIO LIEKA VISUOMENĖS PASITIKĖJIMO AUKŠČIAUSIOSE POZICIJOSE, JAS DALINDAMIESI TIK SU POLICIJOS PAREIGŪNAIS

Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“ atliktas reprezentatyvus sociologinis tyrimas rodo, kad tarp teisinių profesijų pagal pasitikėjimą pirmauja notarai ir policininkai: jais pasitiki 65 proc. apklaustųjų. Nepasitiki notariais 4 proc., policininkais – 5 proc. respondentų. Pasitikima proporcingai visose socialinėse demografinėse grupėse.

Respondentams pateiktoje anketoje, kaip ir kasmet, buvo nurodyti aštuonių teisinių profesijų darbuotojai ir dvi valstybinės institucijos – Teisingumo ministerija ir Konkurencijos taryba.

Trečiojoje visuomenės pasitikėjimo pozicijoje, kaip ir ankstesniais metais, yra advokatai. Jais pasitiki 41 proc., nepasitiki 13 proc. apklaustųjų. Taip pat labiau pasitikima negu nepasitikima Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnais, prokurorais, Konkurencijos tarybos darbuotojais. Vienintelė profesija, kurios atstovais yra nepasitikima – tai antstoliai (14 proc. pasitiki ir 46 proc. nepasitiki). Pasitikėjimas teisėjais irgi nėra aukštas (25 proc.), tačiau nepasitikinčių jais visgi yra vienu procentu mažiau (24 proc.). Dauguma apklaustųjų negalėjo įvertinti Teisingumo ministerijos darbo, o atsakiusieji ją vertino greičiau teigiamai (30 proc.) nei neigiamai (12 proc.).

Lentelė Nr. 1. Kaip vertinate (pasitikite ar nepasitikite) šių teisinių profesijų darbuotojus?

Lietuvos notarų rūmų užsakytos apklausos tendencijas patvirtina Lietuvos advokatūros užsakymu bendrovės „Spinter Tyrimai“ atliktas tyrimas apie pasitikėjimą Lietuvos teisine sistema. Visuomenė labiausiai pasitiki policijos pareigūnais (6,78 balo dešimtbalėje sistemoje), notarais (6,72 balo) bei advokatais (6,23 balo). Visomis kitomis teisinėmis profesijomis visuomenė pasitikėjo mažiau, kaip ir praėjusiais metais. Labiausiai visuomenė nepasitiki prokurorais (5,74 balo), teisėjais (5,57 balo) bei antstoliais (4,88 balo).

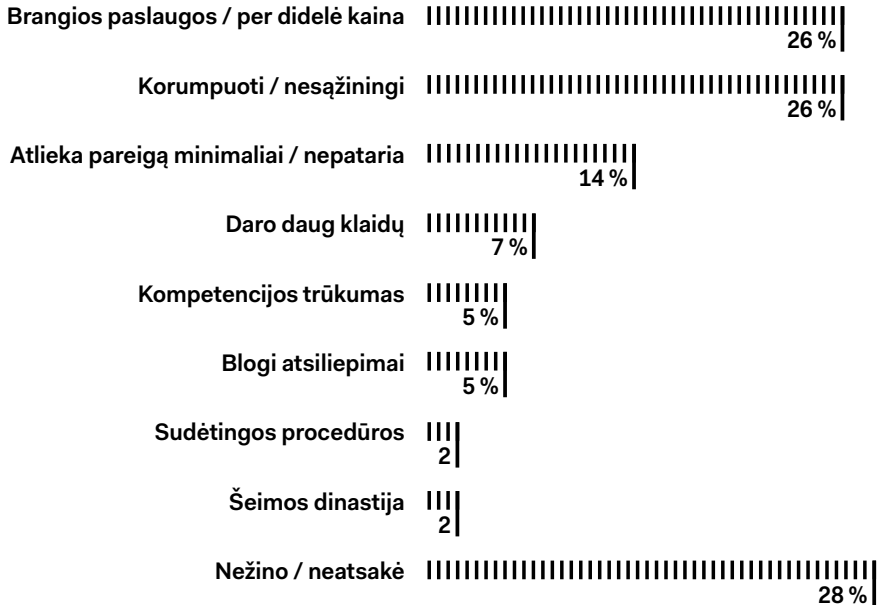
Lentelė Nr. 2. Pasitikėjimo teisinėmis profesijomis pokyčiai 2015–2020 metais

	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2019 m.	2020 m.
Notarai	67 %	63 %	69 %	67 %	65 %
Policininkai	61 %	62 %	65 %	66 %	65 %
Advokatai	36 %	40 %	46 %	39 %	41 %
Valstybės saugumo departamento darbuotojai	34 %	32 %	37 %	32 %	37 %
Specialiųjų tyrimų tarnybos (STT) darbuotojai	35 %	32 %	37 %	33 %	36 %
Teisingumo ministerija	31 %	29 %	33 %	29 %	30 %
Prokurorai	27 %	30 %	32 %	26 %	28 %
Teisėjai	26 %	29 %	32 %	26 %	25 %
Konkurencijos taryba	-	-	-	19 %	23 %
Antstoliai	17 %	22 %	22 %	13 %	14 %

Nepasitikintiems notarais (tokių apklaustųjų buvo 4 proc., N=43) buvo pateiktas atviras klausimas apie nepasitikėjimo priežastis. Dažniausiai nepasitikintys notarais minėjo didelius įkainius – 26 proc. ir nesąžiningumą – 26 proc.

Lentelė Nr. 3 . Kodėl Jūs nepasitikite notariais? (atviras klausimas, galimi keli atsakymai)

Į šį klausimą atsakė respondentai, kurie nepasitiki notariais (N=43)

Dauguma respondentų mano, kad Lietuvoje notarų yra pakankamai – 54 proc. Didelė dalis apklaustųjų (40 proc.) į šį klausimą neatsakė. Kad notarų trūksta, paminėjo 6 proc. respondentų.

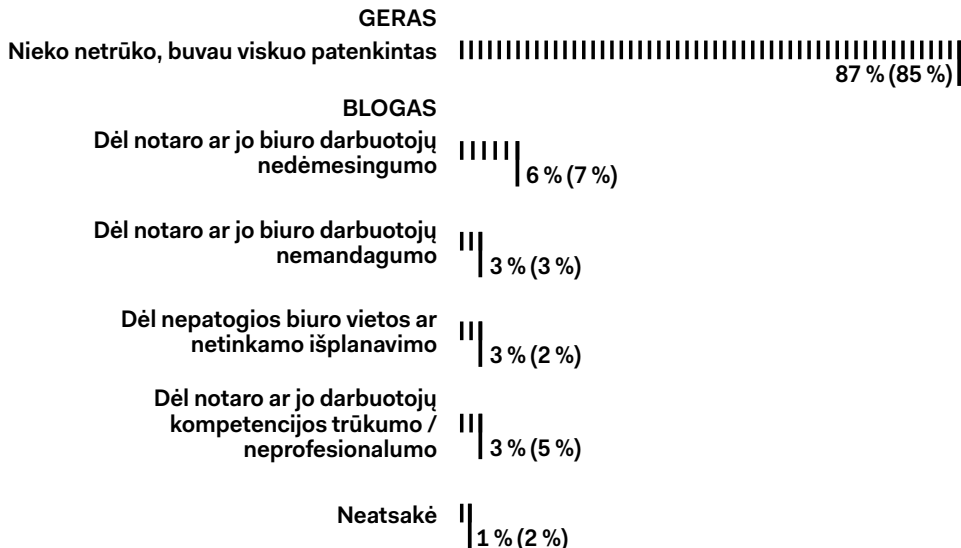
Respondentų buvo klausiama, ar jiems yra tekę per pastaruosius dvejus metus tvarkyti reikalus notaro biure. 31 proc. gyventojų yra tvarkę reikalus notaro biure. Dažniau tai turintys aukštąjį išsilavinimą – 43 proc. Tiems respondentams, kurie tvarkė reikalus notaro biure, buvo pateiktas klausimas apie paslaugų kokybę. Dauguma notarų klientų yra patenkinti jų paslaugomis – 78 proc., nepatenkintų – 4 proc. Lyginant su ankstesniais metais, notarų paslaugų vertinimas išlieka panašus – dominuoja teigiami vertinimai.

Notarų biurų klientų buvo klausiama, kiek jiems teko laukti priėmimo. Dauguma klientų notaro biure buvo priimti iš karto – 58 proc.

Dauguma (87 proc.) teigiamai įvertino susitikimą su notaru. Absoliuti dauguma (90 proc.) besilankančių pas notarus teigiamai įvertino jų gebėjimą naudotis naujomis technologijomis.

Lentelė Nr. 4. Koks įspūdis jums liko po susitikimo su notaru?

(atsakė respondentai, kurie lankėsi pas notarą per pastaruosius 2 m., N=308, skliausteliuose 2019 m. duomenys)

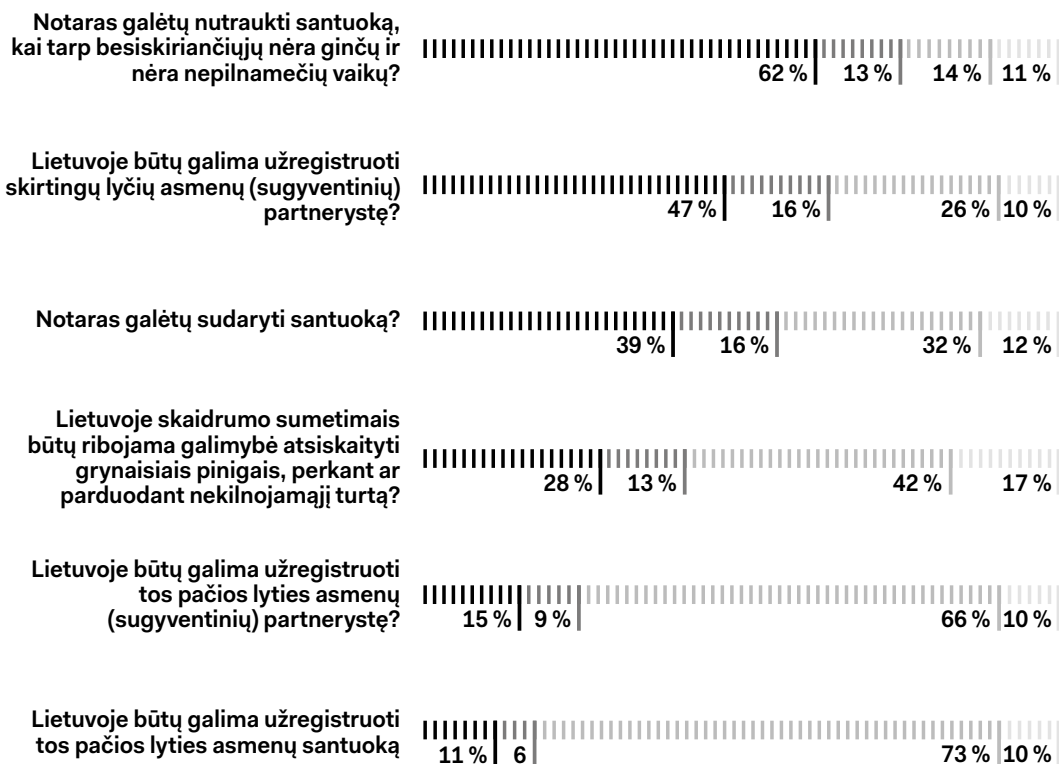

Respondentų buvo klausama, ar pritartų, jei notarams būtų priskirta naujų funkcijų, įgaliojimų ir veiksmų.

VDauguma – 62 proc. – pritaria pasiūlymui, kad notaras galėtų nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančių nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų. Taip pat daugiau yra pritariančių negu nepritariančių teiginiams: kad notarai galėtų užregistruoti skirtingų lyčių partnerystę (47 proc. „už“ ir 26 proc. „prieš“), taip pat, kad notaras galėtų sudaryti santuoką (39 proc. „už“ ir 32 proc. „prieš“). Dėl kitų teiginių buvo pasisakoma neigiamai: kad būtų galima registruoti tos pačios lyties asmenų partnerystę (15 proc. „už“ ir 66 proc. „prieš“), kad būtų galima užregistruoti tos pačios lyties asmenų santuoką (11 proc. „už“ ir 73 proc. „prieš“), kad būtų ribojama galimybė atsiskaityti grynaisiais pinigais perkant ar parduodant nekilnojamąjį turtą (28 proc. „už“ ir 42 proc. „prieš“).

Lentelė Nr. 5. Kaip vertinate siūlymus, kad...

|||| Teigiamai / greičiau teigiamai
 |||| Patenkinamai
 |||| Neigiamai / greičiau neigiamai
 |||| Nežino / neatsakė

Lentelė Nr. 6. Naujų galimų notarinių funkcijų vertinimo 2015–2020 m. pokyčiai

	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2019 m.	2020 m.
Notaras galėtų nutraukti santuoką, kai tarp besiskiriančių nėra ginčų ir nėra nepilnamečių vaikų?	67 %	64 %	61 %	67 %	62 %
Lietuvoje būtų galima užregistruoti skirtingų lyčių asmenų (sugyventinių) partnerystę?	42 %	39 %	46 %	49 %	47 %
Notaras galėtų sudaryti santuoką?	38 %	40 %	36 %	39 %	39 %
Lietuvoje skaidrumo sumetimais būtų ribojama galimybė atsiskaityti grynaisiais pinigais, perkant ar parduodant nekilnojamąjį turtą?	29 %	36 %	33 %	31 %	28 %
Lietuvoje būtų galima užregistruoti tos pačios lyties asmenų (sugyventinių) partnerystę?	10 %	11 %	11 %	13 %	15 %
Lietuvoje būtų galima užregistruoti tos pačios lyties asmenų santuoką?	8 %	7 %	9 %	10 %	11 %

Lietuvos notarų rūmų užsakymu bendrovė „Vilmorus“ tyrimą atliko 2020 m. sausio 10–18 dienomis. Interviu respondento namuose būdu buvo apklausti 1 002 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Tyrimas vyko 24 miestuose ir 36 kaimuose.